BAÄLS EN BURCHTEN

DOOR D.J. BAARSLAG D.ZN

BAÄLS EN BURCHTEN

OUD-ISRAEL

DOOR D. J. BAARSLAG DZN.

DEEL IV

BAÄLS EN BURCHTEN

UITGEGEVEN DOOR BOSCH & KEUNING N.V., BAARN

BAËLS EN BURCHTEN

KANAÄN VOOR EN TIJDENS DEN INTOCHT

DOOR

D. J. BAARSLAG DZN.

TWEEDE DRUK

UITGEGEVEN DOOR BOSCH & KEUNING N. V., BAARN

LIBELLEN-SERIE Nr. 141/142/143

Prijs van één nummer 45 cent. Vier nummers per nr. 40 cent. Acht of meer nummers per nummer 35 cent. Dubbele nummers dubbele prijzen. Drievoudige nrs. drievoudige prijzen. In linnen band 55 cent extra.

Wer aber aus Aengstlichkeit oder wissenschaftlicher Voreingenommenheit nicht wagt, die Wahrheit, wie er sie sieht, auch zu verkünden, der taugt nicht zum Geschichtsschreiber.

(Prof. Bauer, Einführung in das Studium der Geschichte, 1931; blz. 341).

VOORBERICHT.

Baäls en Burchten bevat als vierde deeltje van deze reeks dat deel van de historie, dat ligt tusschen Israëls aankomst in Moab en de situatie na den val van Jericho.

Waarom dit keer *„zoo weinig"*?

In de oorspronkelijke samenstelling had bij het vorig deeltje (Woestijnen en Wonderen) nog behoord de bespreking van de Wet van Mozes. Om technische redenen van uitgave in deelen van bepaald volume moest ik het daar uitlichten. Het volgt nu hier na Mozes' dood als een terugblik op diens werk. Dit heeft zelfs een voordeel: verhalend en beschouwend gedeelte wisselen zoo meer met elkander af. Ik ben het eens met den man, die gezegd heeft, dat slechts één genre van behandeling absoluut *niet* deugt: het vervelende.

Maar vooral wil dit deel breed afteekenen den toestand van Kanaän vóór Israël het land binnen viel. Want ook voor Israëls verdere geschiedenis is een goed inzicht in deze dingen van het grootste belang.

Doordat een en ander nu juist in dit deel samenviel, kon hier het relaas der gebeurtenissen niet zóó snel opschieten als ik wel

gewenscht had — daarna kan dan in de verdere deelen het eigenlijke gebeuren zooveel te vlotter beschreven worden.

* * *

BIJ DEN HERDRUK.

Zoozeer de herdruk mij verheugt, zoozeer spijt het mij, dat „Mozes" ditmaal opnieuw — alweer om technische redenen — terzijde geschoven wordt. Bij den eersten druk moest het overzicht over zijn Wetgeving tot dit deel worden opgeschoven om redenen van plaatsruimte. Gaarne zou ik thans dit hoofdstuk, alsmede het overzicht over zijn leven (als terugblik) geheel nieuw en breedvoeriger schrijven. Met het oog op het register ging dit evenwel niet, wegens het systeem, voor dezen herdruk aangenomen.

Ik verwijs daarom met te meer nadruk naar de toegevoegde aanteekeningen achterin, die althans aan mijn wensch gedeeltelijk tegemoet kunnen komen.

Moge ook deze herdruk zijn weg vinden.

DE SCHRIJVER.

HOOFDSTUK I

DE VEROVERING VAN HET OVERJORDAANSCHE

(Num. 21 : 13 met 25 : 18 en 31 : 1—54).

Moab, Midian, Ammon, Hesbon, Basan.

§ 1. De politieke verhouding van Israël tot Moab, Ammon en Midian.

> Zoudt gij niet het land willen behouden van hem, dien uw God Kamos voor u uit zijn bezitting verdreef?
> Jefta tot Ammon (Richt. 11 : 24).

Israël is bij zijn eersten inval in het Zuiden van Kanaän verslagen. Het heeft groot succes gehad bij zijn tweeden aanval, eenige tientallen jaren later, op het Overjordaansche. Dat is onder Gods toelating en onder Zijn voorzienigheid aldus geschied. Een Hoogere Macht leidde ten slotte al deze dingen. O zeker. Maar dat neemt niet weg, dat God langs middellijken weg werkt. De heele politieke constellatie was toen ook een andere.

Bij den eersten inval aan de Zuidzijde werkte alles tegen. Een slavengeslacht, door een wal van vijandige woestijnvolken, Amalekieten en Edomieten, gescheiden van het Land van Belofte en zelf voortdurend bedreigd door hen in den rug en in de verbindingsliniën.

Bij den tweeden aanval van de Zuid-Oostzijde heeft Israël daarentegen blijkbaar bondgenooten gehad, die het in vrijheid opgegroeide nieuwe geslacht, dat Egypte ontwassen was, terzijde hebben gestaan bij den eersten aanval en het later aanvankelijk den rug dekten, blij dat die groote hoofdmacht, in de naaste omgeving als te drukkend en dreigend ondervonden, verder aftrok.

Maar die bondgenooten staan niet in het Oude Testament rondduit met zoovele woorden vermeld of genoemd. Slechts hier en daar zijn (onopzettelijk) enkele gegevens blijven staan, die ons in staat stellen te reconstrueeren, hoe de situatie geweest moet zijn. Wij zullen ditmaal de conclusie voorop zetten; men kan dan bij wat volgt beter den draad in handen houden:

1e. Samen met Moab (terwijl Ammon òf zich passief verhield òf ook steun bood) heeft Israël den aanval gedaan op den Amoriet Sihon, die kort tevoren Moab uit zijn oorspronkelijk gebied had verdreven en naar het Zuiden in de richting op de woestijn had teruggeworpen.

2e. Van de botsing van den Amoriet Og met de uit het Noorden opdringende Hettieten maken de Israëlieten gebruik om ook diens land te overweldigen.

3e. Moab en Ammon zien zich teleurgesteld in hunne verwachting hun vroeger bezit in vollen omvang terug te ontvangen, daar eenige Israëlietische stammen dit voor zichzelf begeeren. Hieruit ontstaat een felle verbittering en vijandschap, die drie eeuwen later in den tijd van Jefta nog volop nawerkt. Voorloopig echter gevoelen Moab en Ammon, die in den reeds voorafgeganen strijd met Sihon veel geleden hebben, zich te zeer verzwakt om tegen het jonge en krachtige Israël militair op te treden. Dit volgt pas later, als het zich over heel Kanaän heeft verspreid en in losse stamgroepen en stammen uiteenvalt.

4e. De verbitterde koning der Moabieten tracht nu zijn al te voorspoedigen bondgenoot Israël, tegen wien hij schroomt openlijk op te treden, heimelijk te schaden door hem door een beroemd wonderman te laten vervloeken (De Bileam-episode).

5e. Door den drukken, vreedzamen en intiemen omgang tusschen de beide bondgenooten raakt Israël verstrikt in hunne afgodendienst en wordt het aangestoken door hunne onzedelijkheid, wat het volk enorme geestelijke en lichamelijke schade toebrengt, die nog lang nawerkt (De Afval van Baäl-Peor).

 6e. De onderlinge geschillen en intrigues tusschen de eens ver-

bonden legers loopen zelfs zoo hoog, dat het althans met de mede in het legerkamp aanwezige Midianieten tot een bloedige botsing komt. (Num. 25 : 17).[1])

7e. Het Overjordaansche is zoo volledig onderworpen en zoo gepacificeerd na korten tijd en de schrik voor Israël als ééndrachtig samenwerkend stamverband zit er zoo in, dat Mozes de reeds hier achterblijvende stammen kan bewegen het gros van hun krijgers mee te geven bewesten den Jordaan om daar straks onder Jozua aan de eerste groote beslissingen althans deel te nemen.

— — — — — — — — — — —

Deze opvatting der zaken verdient wat de verhouding van Sihon, Moab—Ammon en Israël betreft, nog nader bewijs. Hetgeen we thans onder de oogen gaan zien.

* * *

I. Moabieten en Ammonieten waren stamverwante volken; zoo nauw was het verband, dat ze zelfs beiden denzelfden god Kamos vereerden; beiden voerden hun stamboom op tot Lot.

a). Dat het door de Israëlieten op Sihon veroverde land grootendeels oorspronkelijk de woonplaats van *Ammonieten* was geweest (het meer Noordelijk deel) vinden we vermeld in den oorlog van Jefta, waar de grief wordt genoemd van den koning der Ammonieten tegen den stam van Gad, nog 3 eeuwen later (Richt. 11 : 26). Immers we lezen Richt. 11 : 15: En de koning der kinderen Ammons zeide tot de boden van Jefta: „omdat Israël, als hij uit Egypte optoog, *mijn* land genomen heeft, van de Arnon af tot aan de Jabbok en tot aan den Jordaan, zoo geef mij dat weder met vrede." Nu weten wij tevens, dat Israël van de Ammonieten rechtstreeks niets veroverd heeft; Deut. 2 : 19: Ik (d.i. God) zal u (d.i. Israël) van het land der kinderen Ammons geene erfenis geven, omdat Ik het aan de kinderen van Lot ter erfenis gegeven heb! D.w.z. dus: Israël heeft niets genomen van het schamele gebied, dat Sihon aan Ammon nog *overgelaten* had, maar het *heroverde* land voor zich

[1]) Wie Jozua 24 : 9 letterlijk neemt, zegt, dat ook Balak met Israël heeft gestreden. Maar blijkens Richteren 11 : 25 is deze opvatting beslist fout; deze tekst uit Jozua moet dus figuurlijk genomen.

gehouden. Zoo wordt het diplomatiek debat van Jefta en den Ammonietischen koning en de nog in Sauls en Davids dagen voortdurende haat echt begrijpelijk.

b.). Dat Israël zoo eveneens gehandeld heeft met land, dat oorspronkelijk aan de Moabieten behoord had, volgt uit een oud lied, waarvan een fragment voor ons is bewaard gebleven.

Wij lezen in Numeri 21 : 26: Want Sihon de koning der Amorieten (Hesbon was zijn hoofdstad) had gestreden tegen den vorigen koning der Moabieten en hij had al zijn land uit zijne hand genomen tot de Arnon.

En dan volgt het oude lied uit dien strijd:

Komt naar Hesbon.
Opgebouwd en bevestigd zij Sihons stad!
Want vuur ging uit van Hesbon,
Een vlam uit de stad van Sihon!
Het verteerde de steden van Moab,
De heeren[1]) van de hoogten der Arnon!
Wee u Moab! Vernietiging, o volk van Kamos!
Zijn zonen zijn vluchtelingen geworden,
Zijn dochters slavinnen van Sihon, den Amorietenkoning!
Hun geslacht ging te gronde van Hesbon tot Dibon,
Zij zijn verwoest tot Nofat en tot Medeba.
(Numeri 21 : 27—30).

Dit is een zegelied, niet van Israël (als zoodanig zou het totaal onbegrijpelijk zijn), maar van Sihon den Amoriet uit den tijd toen hij zijn overwinningen op Moab bevocht. Het wordt hier door den verteller echter met welgevallen aangehaald: 1e. wegens den lateren haat tegen Moab, toen de bondgenooten — zooals zoo dikwijls gebeurt — naar aanleiding van de verdeeling van den buit bittere vijanden waren geworden; 2e. om aan te toonen, dat Moab zonder Israël nooit dit land terug had kunnen krijgen en er *„dus"* geen historisch recht op had volgens den samensteller van het verhaal;

[1]) of: De Baäls.

3e. om te laten zien, welke heldenschare het jonge Israël wel opleverde, dat een zoo geweldig veroveraar als Sihon geheel en al versloeg!

c). Dat hierbij werkelijk gesproken mag worden van een *bondgenootschappelijke* verhouding bewijst wel het feit, dat Israël alleen bij Moab *niet* een dergelijke weigering van den doortocht vindt zooals overal elders (bij Amalek en Edom heeft het reeds het hoofd gestooten, ook Sihon weigert straks, zooals te verwachten was, waarmee de gewenschte aanleiding tot oorlogsverklaring gegeven is). Er is zelfs niet eens sprake van een dergelijke vraag aan Moab — men is er blijkbaar *met open armen ontvangen,* wellicht zelfs te hulp geroepen, evenals verondersteld mag worden van de talrijke Midianieten, de Zuidoostelijke buren van Moab, van wie blijkbaar het legerkamp der verbondenen wemelt en die zelfs hun vrouwen bij zich hebben (Num. 25). Tevoren *ging Israël daarmee zoo vertrouwelijk en intiem om,* dat over en weer zelfs aan dezelfde feesten werd deelgenomen. Israëlietische jongelingen begeven zich naar de heidensche feesten der bondgenooten en Midianietische vrouwen verschijnen in het Israëlietische kamp. Ja, deze drie, *Moab-Midian-Israël,* vormen zoo'n *triple-alliantie van woestijnstammen* die zich na-verwant gevoelen, dat men de hoofdstukken van Numeri lezende, die hierop betrekking hebben, soms niet weet, of men eigenlijk met Moabieten of Midianieten heeft te doen. Balak, de koning van Moab, ontvangt bijv. een listigen raad van Bileam en het gevolg is een intrigue van Midian en een bloedige veete tusschen Israël en Midian.

Wanneer we letten op de nauwe banden, die Mozes bonden aan Midian, dan mogen we zeker aannemen, dat Midian bij dit drievoudig verbond vooral de trait d'union is geweest. Het behoeft niet heel Midian te zijn geweest; een enkele stam het dichtst in de buurt van Moab is reeds voldoende. Dit wordt nog waarschijnlijker, als we rekening houden met de mogelijkheid, dat Balak, de koning in die dagen van het zoozeer verzwakte restant van Moab, zelf een Midianiet zou zijn geweest. Zoo dacht reeds de beroemde Joodsche uitlegger Rasjie, die in den Kruistochtentijd leefde (2e helft v. d. 11e eeuw). In den oorlog (later) met de Midianieten wordt n.l.

Bileam gedood (Num. 31 : 8); die zou volgens deze opvatting zelf aan de Midianieten verwant zijn geweest (zooal geen regelrechte Midianiet) en in Num. 22 : 5 vat men dan in de uitdrukking, dat Bileam woonde „tusschen de kinderen zijns volks" *zijn* op als beteekenende: het volk van Balak. (Anders zou ook de mededeeling zoo feitelijk geen zin hebben). Nu is het wel zeer de vraag, of deze opvatting van Rasjie in *dezen* vorm wel geheel juist is, maar ieder die deze ingewikkelde en verwarde gebeurtenissen eens aandachtig in de verschillende pericopen overleest en met elkaar vergelijkt, zal moeten toestemmen, *dat* er *(hoe dan ook en van welken aard dan ook) een nauw verband moet heben bestaan tusschen Balak, Bileam en Midian.* Voor wie dit aanvaardt trekken de nevelen op en hij ziet het alles duidelijk worden; zonder dit wordt de heele historie vooral in zijn vervolg hoe langer hoe raadselachtiger en onbegrijpelijker.

Wat het bondgenootschap Israël—Moab betreft, is er evenwel nog meer aan te voeren. Zoo mag Israël naar Goddelijk bevel Moab volstrekt niet beoorlogen (Deut. 2 : 9), terwijl het een dergelijk Goddelijk bevel juist tot oorlog heeft gekregen *tegen Amalek, en wel omdat dit een dergelijk bondgenootschap heeft afgeslagen* (Deut. 25 : 17—19)!

d). Het sterkste argument is wel dit: bij al zijn veroveringstochten in het Overjordaansche is Moab niet alleen de basis, van waaruit Israël deze expeditie's onderneemt, maar..... *Mozes keert met het volk telkens tot Moabs velden terug,* of — nog waarschijnlijker, dáár bij Moab moet het hoofdkamp in veiligheid achtergebleven zijn, terwijl de hoofdmacht der krijgers tot ver in 't Noorden optoog tegen Og van Basan. Wanneer eindelijk Mozes sterft en Jozua zich gereed maakt over den Jordaan te gaan, wanneer dus het Overjordaansche reeds veroverd is, dan bevindt zich Israël nog altijd in de velden van Moab.

e). Tijdens de wilde feesten (overwinningsroes?) te *Baäl-Peor* bevinden zich Moabieten, Midianieten en Israëlieten *samen op eertijds Moabietisch terrein, dat op Sihon heroverd is.* Gemeenschappelijk nemen zij *in één dooreenmengeling* deel aan die feesten en de daarmee verbonden zedelooze uitspattingen.

Op den tijd, waarin wij volgens den vroeger als het waarschijnlijkst beredeneerden tijd voor den Uittocht terechtkomen, volgde (zooals wij toen zagen) na de tijdruimte, die voor de omzwervingen en voor het verblijf te Kades-Barnea werden afgezonderd (40 jaren): het tijdvak van de invallen der Chabiri en andere SAGAZ. In verband met het nu pas gegeven deel van ons betoog zullen we dus hebben te verstaan onder de invallen dezer Chabiri in het Overjordaansche de aanval der vereenigde strijdkrachten van Israël, Moab en (een deel althans van) Midian.

Nu weten wij uit dezen zelfden tijd iets anders. N.l. dit, dat de *opkomende* macht *der Hettieten* (we zijn in 't laatst der regeering van Amenhotep III), die zich uit Klein-Azië en Noord-Syrië sterk uitbreidt naar het Zuiden, hier voortdurend intrigueert en samenwerkt met allerlei Chabiri en SAGAZ. Dit is één punt. Een tweede punt, even in 't oog te vatten, is, dat *de Oudtestamentische geschiedschrijving* ons hier en daar als 't ware anecdotisch een of ander pakkend tafereel of kernachtige bijzonderheid meldt, vooral het oog vestigt op het verband met den religieuzen toestand van het volk, maar ons *volkomen onkundig laat van die groote politieke lijnen en wat wij heden ten dage zouden noemen de geheime diplomatie en buitenlandsche staatkunde der leiders.* Een enkel sprekend voorbeeld. Wanneer Abia Jerobeam geheel en al verslaat, zoodat hij „geen kracht meer behoudt", dan krijgen wij den indruk, dat Abia dat heel alleen klaar speelt (2 Kron. 13) en we vragen ons heel verwonderd af, waarom Abia dat nu wèl kon en waarom zijn vader Rehabeam niet.

En dan is een heel eind verder in de geschiedenis ons (2 Kron. 16 : 3) bij een volgend koning zoo'n heel klein aanteekeningetje bewaard gebleven, waaruit wij eerst de ware toedracht der zaak gewaar worden. Niet Abia, de koning van het zwakke Juda, heeft Jerobeam ter neer geworpen, zooals we zonder dit derde vers van 2 Kron. 16 uit het 13e hoofdstuk zouden hebben gelezen, maar de machtige koning van Damascus deed het, die Jerobeam van uit het Noorden aanviel, terwijl Juda *als diens bondgenoot* Israël uit het Zuiden in den rug viel en een grensstrook bemachtigde.

Nu staan we in den strijd van Mozes tegen Og van Basan weer

voor zoo'n raadsel. Enkele decennia te voren heeft Israël niet kunnen doorbreken tegen het *kleine* Amorietenrijk van Hebron. Nu trekt het na de zege op Sihon nog door, op 't eerste gezicht zelfs onwaarschijnlijk ver in het Noorden en vernietigt door het *geweldige* rijk van Og den machtigen Amorietenvorst van Basan. Terwijl het even later zelfs tegen een zoo *kleine plaats als Ai,* wanneer een goede 30 man sneuvelen, opnieuw van schrik denkt te bezwijken!

Wij zullen hier moeten denken aan een soortgelijke combinatie als in de dagen van Abia en Jerobeam. Het past volkomen in de lijn van den tijd, ja het is zelfs haast niet anders denkbaar, dan dat Israël deze gebieden innam als bondgenoot der Hettieten, terwijl deze in het Noorden den hoofdslag tegen Ogs macht voerden. Wij komen daar bij andere gebeurtenissen in het Noorden tijdens en na Jozua nog op terug; dan zal dit nog waarschijnlijker worden. Waarschijnlijker. Een zóó groote zekerheid als ten aanzien van den driebond Moab—Midian—Israël bestaat hier evenwel niet.

Hiermee meenen we de gegrondheid van de beide eerste punten, *de hoofdpunten,* wel te hebben aangetoond. De overige punten zullen we vanzelf nader onder de oogen krijgen, wanneer de geschiedenis zich verder afwikkelt. Gaan we, na in 't bovenstaande de groote lijnen en de algemeene situatie te hebben uiteengezet, thans over tot de bijzonderheden.

§ 2. *De oorlog met Sihon van Hesbon en Og van Basan.*

„Die groote koningen verslagen heeft, Sihon der Amorieten koning en Og den koning van Basan, en heeft hun land gegeven ten erve aan Zijn knecht Israel." Ps. 136.

a. *Sihon, koning van Hesbon.* (Numeri 21 : 21—32).

Israël is gelegerd ten Z. van den Arnon, die na de veroveringen van Sihon de Noordelijke grensrivier is geworden van Moab. Vandaar laat het Sihon vragen om verlof om door zijn land te trekken.

(Waarheen?) Zooals te verwachten was, ja haast vanzelf sprak, wordt dit geweigerd. Juist omdat dit maar niet een woestijngebied als van Edom was, maar in dien tijd een geordend land, dat bij een eventueele nederlaag van Israël tegen het volgend staatje zelf mee in den oorlog betrokken zou worden, lag dit voor de hand. Met deze weigering is voor Israël de casus belli gevonden. Ongetwijfeld ook voor Moab—Midian een zeer welkome gelegenheid.

Sihon, in het Noorden wellicht reeds verzwakt, althans bedreigd door het Hettietisch gevaar, ziet ten volle in, hoe critiek in het Zuiden de toestand wordt, waar de eenige kant lag, waarheen hij uitbreiden en uitwijken kon voor de groote dreiging uit het Noorden, zooals Moab reeds had ondervonden. Hij haast zich met al z'n beschikbare macht tegen de nieuwe combinatie op te trekken, maar wordt geheel verslagen. Israël neemt zijn rijkje in bezit, maar ontziet angstvallig de grens in 't Oosten: het land, dat Ammon nog uit den strijd met Sihon had overgehouden (vs. 24 „want de landpale der kinderen Ammons was vast" — thans vertaald: want Jaezer [1]) was de grens van Ammon; aldus Numeri in T. en U.).

Israël zal dit vooral gedaan hebben om geen nieuwen vijand in de rechterflank van zijn verbindingslijn te krijgen bij de expeditie verder het Noorden in tegen Og van Basan. Daar hun hoofd*volk* (vooral de vrouwen en kinderen) blijkbaar is gebleven in de Oud-Moabietische velden tegenover Jericho, terwijl hun hoofd*leger* naar het Noorden oprukte, kon Ammon heel gemakkelijk door naar 't Westen op te rukken zich tusschen beide in plaatsen. Het was dus noodig tegenover Ammon zorgvuldig alle gevoeligheden te ontzien, hetgeen ook blijkbaar geschied is.

Hesbon, aanvankelijk tot Israëlietisch terrein verklaard, was reeds in Jesaja's dagen weer aan Moab teruggevallen (Jes. 15 : 4). In de eerste drie eeuwen, tot op den tijd van Jefta toe, heeft evenwel Moab geen poging gewaagd om *deze* streken, hoewel oud-Moabietisch bezit, aan Israël te ontnemen. (Richt. 11 : 25).

---

[1]) Ook vs. 32 genoemd.

b. Og van Basan. (Num. 21 : 33—35).

Basan, het Zuidelijk deel van Hauran, was voor een zwervend herdersvolk als Israël al een zeer begeerlijke streek. Het stond in lateren tijd bekend om zijn best vee van uitstekende kwaliteit; Amos, zelf een veefokker, wist dat wel (Amos 4 : 1). Jesaja noemt de eiken van Basan in één adem met de cederen van den Libanon (Jes. 2 : 13); over het algemeen is het Overjordaansche vooral oudtijds niet een zóó boomloos of boomarm gebied geweest als bijv. Judea en andere groote stukken van het Westjordaansche.

Daar in dat Overjordaansche toonde men nog in verre natijden den vreemdeling met huiverend ontzag een groot steenen grafmonument, waarschijnlijk een Hunebed zooals het Oostjordaanland die kent, en fluisterde dan: Daaronder ligt de geweldige Og begraven, die kolossale reus — kijk eens hoe groot hij geweest moet zijn — hij, eens de koning van Basan, door Israël verslagen (Deut. 3 : 11; de Statenvertaling maakt van de steenen grafdekking een ijzeren ledikant of zoo iets — ijzer was toen nog bijna onbekend en werd voor oorlogstuig gereserveerd: „zijne bedstede, zijnde eene bedstede van ijzer").

* * *

Edreï, de hoofdstad van Basan, was een soort holenstad. Onderaardsche gangen en zalen vormden een voor den vreemdeling bijna ontoegankelijken wirwar. Wanneer hij, de forsche Amoriet, hoort, hoe het zijn stamverwanten buurman Sihon is gegaan, dan rukt hij onverwijld met alwat hij in der haast bijeenbrengen kan, Israël tegen. Wellicht stond een ander leger van hem in het Noorden tegen de Hettieten. (Zie boven).

Og wordt verslagen en daarmee zijn de beide laatste overblijfsels van de Amorietenmacht oostelijk van de Jordaan verdwenen.

§ 3. *Het conflict van Israël met Moab, Ammon en Midian. Bileam. (Num. 22, 23 en 24).*

> Geen Ammoniet noch Moabiet zal in de vergadering des HEEREN komen..... omdat hij tegen u gehuurd heeft Bileam den zoon van Beor om u te vloeken.
> (Deut. 23 : 4).

a. *Iets over de persoonlijkheid van Bileam.*

Van al de figuren, groot of klein, die zich afteekenen op de boekrollen van het Oude Testament, is er m.i. geen, die zóó moeilijk te karakteriseeren is als Bileam en geen, die ons zóó voor een raadsel van tegenstrijdige gevoelens en waardeeringen zet.

Alles aan dezen man is duister en vreemd en hij zelf is eigenlijk niets anders dan één levende contradictie. Wat een tegenstrijdige opvattingen bijv. — om maar eens met een gemakkelijk en bijkomstig punt te beginnen — reeds omtrent zijn nationaliteit! De een houdt hem voor een Babyloniër op grond van Num. 22 : 5, waar hij woont aan „de" rivier (waarmee het O.T. in den regel de Eufraat bedoelt) en Deut. 23 : 4. Neen, zegt een ander, zoover behoeven we niet te gaan, er staat in Num. 23 : 7 duidelijk, dat hij een Arameeër was, die uit Syrië, uit het land van Laban, kwam. „Ik houd hem voor iemand uit 't land der Ammonieten" zegt een derde, die „in het land der kinderen zijns volks" vertaalt met „in het land der Ammonieten", wat heel goed klopt met datzelfde vers 7 van 23, waarop nummer 2 zich had beroepen, want daar staat ook: uit het gebergte tegen het Oosten, wat weer niet klopt met Syrië, waarom deze deskundige hier „Syrië" ook anders vertaalt. „Welneen, het blijkt bij zijn dood, dat hij — waar hij ook feitelijk heengezworven moge zijn geweest — eigenlijk een Midianiet was", acht nummer 4, die naar Num. 31 : 8 ziet, waar hij temidden van een rij gedoode Midianietische vorsten wordt opgenoemd. Maar een vijfde denkt, dat hij eigenlijk een Edomiet was, Bileam, de Beor-zoon, uit het koninklijk Edomietisch geslacht, dat in Genesis 36 : 32 wordt ge- 17

noemd (zie ook Num. 22 : 5, 24 : 3, enz.) en deze laatste vertaalt „Syrië" met een kleine wijziging in de lastige oude letters zoo maar als „Edom"! En ten zesde — om eenigszins volledig te zijn — zijn er, die Pethora aan „de rivier" hebben willen gelijkstellen met Pitara aan den Nijl: Bileam zou dan uit Egypte zijn gekomen. (Volgens de gelijkstelling met den Eufraat — nr. 1. — zou het een plaats zijn ten Z. van Karchemisj Pitroe, 'n klein verschil! Daarbij is Pitroe dan niet eens de echte naam, maar Hettietisch).

Ge ziet het, de meeningen over Bileam zijn niet weinig verdeeld. En nu gaat het nog maar over iets tastbaars als zijn afkomst!

Wanneer Bileam spreekt — en dit is wel de grootste moeilijkheid, doet hij dit in den naam van Jahwè, den God van Israël. Hij voorzegt ook dingen, die werkelijk van belang zijn en die vèr over de naaste toekomst, ja soms zelfs over het heele Oude Testament heen grijpen en toont zich in dezen zeldzaam helderziende en werkelijk iemand, wiens oogen verlicht zijn. En niettegenstaande dit alles is en blijft Bileam de valsche en verraderlijke leugenprofeet, die Israël een strik spant om het met zijn zondig lokaas daarin te lokken, te omgaarnen en te doen vallen. Waarom Israël hem dan ook, zoodra het hem in handen krijgt, ter dood brengt, ondanks al zijn mooie toekomst-profetieën en zegeningen in den naam van Jahwè.

De groote vraag nu bij Bileam, waarbij vergeleken al het andere maar kinderachtige bijzaken zijn, is deze: Waar houdt de profeet des HEEREN op en waar begint de valsche profeet?

Calvijn heeft Bileam in zeker geval een tooneelspeler genoemd (zie volgende pericoop). Ook in dàt opzicht kunnen we vragen: Hoe ver gaat bij Bileam die tooneelspelerij? Want van andere zijde is men geneigd die tooneelspeelkunst van Bileam nog wat verder uit te breiden dan bijv. Calvijn deed.

Zoo is *èn* bij wat *gebeurt* in Bileams geschiedenis *èn* bij wat *gesproken* wordt in Bileams redevoeringen voortdurend het duistere punt: staan wij hier of daar nog op den vasten bodem van volgens de „algemeene genade" ook zelfs aan Bileam geschonken *echte* openbaring of staan wij reeds *over* de grens en op den *on*vasten en verraderlijken moerasgrond van Bileams „tooverkunsten" (Num. 24 : 1) en bedriegerijen? Want uit den 't laatst aangehaalden tekst

blijkt zeer duidelijk, dat hij deze *bedriegelijke practijken* om meer indruk te maken zelfs toepaste, wanneer hij zich verstoutte te spreken in den naam van den EEUWIGE, in den naam van Jahwè. Zoodat hier althans Calvijns qualificatie van „tooneelspeler" zeer zeker *óók* op hem mag worden toegepast en niet alleen bij het begin, wanneer hij Balaks gezanten ontvangt.

b. Het gezantschap van Balak.

Israël heeft Sihon en Og verslagen en..... beschouwt diens land als het eigen erve (zie hierover nog den jubel, die in Psalm 136 naklinkt: Hij heeft hun land ten erve gegeven... ten erve aan Zijn knecht Israël!).

Zoo had Balak van Moab het niet bedoeld. Hij had met Israël als os willen ploegen en zelf den buit binnenhalen, maar die kwade os dreigt hem den heelen akker leeg te eten: „Nu zal deze menigte afgrazen al wat rondom ons is, gelijk een os het groen des velds afweidt!" (Num. 22 : 4). In openlijken strijd durft hij met het zoo verzwakte Moab den krijg tegen Israël, zooveel talrijker, niet aan; maar hij is geen oprecht bondgenoot en vriend meer, doch intrigueert tegen Israël wat hij kan.

Dat bij deze intrigues van Moab ook Ammon gemeene zaak maakte en dergelijke gevoelens tegen de 12 stammen koesterde, laat Deut. 23 : 4 gevoelen, waar ook Ammon moet boeten voor het optreden van Balak. Het zal er solidair mee zijn geweest. Al had Israël nauwlettend zijn grens van het heden ontzien — om niet direct beslist een oorlog in de flank uit te lokken — Ammon, voor 't moment eveneens verzwakt door den langen oorlog tegen Sihon, is precies als Moab vol onmachtige verbittering, daar het ontevreden is met de grenzen van het heden en die uit het verleden terug verlangt. Nog drie eeuwen later, tijdens Jefta, had het er zich niet bij neergelegd.

Onder deze omstandigheden neemt Balak zijn toevlucht tot een magisch middel. Groot is het geloof in het Oosten aan den uitgesproken vloek of zegen. Daarvan geldt ten volle:

't Eenmaal uitgesproken woord snelt gelijk een kogel voort.
Wee u, zoo het kwetst of moordt.

Maar dan wee u! voor 't lijdend voorwerp, niet voor 't onderwerp!

Is de zegen of de vloek eenmaal naar den juisten eisch, goed geformuleerd door den bevoegden persoon, afgeschoten en weggemikt, — dan kan geen macht ter wereld dat meer veranderen of te niet doen. Wij zien dat Oostersch geloof ook in de geschiedenis van Jakob, Ezau en Izak: wanneer Izak het bedrog van Jakob ontdekt, dan denkt hij er zelfs niet meer over zijn zegen te herroepen, evenmin als wij een afgeschoten kogel voor de tweede maal kunnen afvuren op een ander mikpunt. Er is niets meer aan te doen. „Hij is gezegend, ook zal hij gezegend wezen!"

Balak wil het omgekeerde bereiken: „Hij is gevloekt, ook zal hij gevloekt zijn!" En hij wil Israël laten vervloeken — om het recept goed krachtig, ja allerkrachtigst te bouwen — in den naam van Israëls eigen God! —

Voor zoo iets is Bileam juist de man. Hij staat bekend als een wijze van groote denkkracht; als een ziener, die ver in de toekomst blikt; als een redenaar van geweldige kracht en..... als zoo veil en omkoopbaar, dat hij voor geld en goed en... eer, ja vooral eer! alles over heeft. Zijn reputatie als helderziend profeet gaat hem boven alles..... een mateloos zelfingenomen man.

Het zijn deze verkeerde eigenschappen van Bileam, die vooal bij het later Israël zijn blijven voortleven; *hoe verder men komt in Israëls geschiedenis, hoe donkerder beeld van Bileam:* in de brieven van het Nieuwe Testament is hij de gepersonifieerde simonie en het beeld van den zalvenden redenaar, die alleen zichzelven zoekt en niet de eere Gods (2 Petr. 2 : 15: het hart geoefend in gierigheid, kinderen der vervloeking, die den weg volgen van Balaäm den zoon van Bosor, die het loon der ongerechtigheid heeft lief gehad — Judas vs. 11: Wee hun, want zij zijn den weg van Kaïn ingegaan en door de verleiding des loons van Balaäm zijn zij henengestort. Openb. 2 vs. 14: Maar Ik heb tegen u, dat gij hebt, die de leering van Balaäm houden). *Geheel en al profeet des verderfs is Bileam in het Nieuwe Testament geworden!*

En nu herhalen we de vraag: Waar mag Bileam gewoond hebben? Waarheen zond Balak zijn gezantschap?

Hier moet het antwoord luiden: Meer dan het afgaan op namen, die elkaar recht tegenspreken en op gissingen, die alle gemeen hebben, dat gissen doet missen, is het van waarde op den indruk te letten, dien het reisverhaal geeft. Balak, die op heete kolen zit en haast niet kan wachten, dat de Groote Toovenaar komt, zendt met spoed een gezantschap. Dan — als dit vergeefs bij Bileam aanklopt, — een tweede, nog talrijker en aanzienlijker en met nog grooter geschenken. Dit pas heeft succes.

Als dan Bileam meekomt — Israël ligt nog altijd op dezelfde plaats gekampeerd blijkbaar — is Balaks eerste woord een verwijt over den verzuimden tijd, die geld waard was! Er was immers haast bij geweest! Misschien had zich een gunstige krijgskans voorgedaan! (22 : 11).

Er is dus wel een zekere tijd verloopen, maar àl te groot kan men zich dien toch niet denken. Als die uitleggers gelijk hadden, die Bileam laten wonen heelemaal dicht bij Karchemisj aan den Boven-Eufraat, dan duurde de reis zeker in dien tijd drie weken. Met de twee retourreizen er bij en de voorbereiding is er dan zeker een maand of vier heengegaan, eer hij er was. Buitendien is er bijna geen denken aan, dat in dezen tijd-van-overal-oorlog-om-Kanaänheen deze reis zonder een aanzienlijk gewapend geleide te doen ware geweest.

Daar groote stukken woestijn gepasseerd moesten worden ware het aangewezen middel van vervoer een kameelen-karavaan geweest (denk aan de kemelen van de Midianieten in het Overjordaansche ten tijde van Gideon, later).

En wat zien we nu? Bileam rijdt blijkbaar voorop in een vreedzaam land tusschen wijngaarden, uren aaneen, op een mak ezeltje. Alles heel gemoedelijk. Twee knechten of slaven neemt hij mee — heel weinig voor zoo'n aanzienlijk man, die hield van gewichtigdoen en van imponeeren en van pose. De conclusie is ten volle gewettigd, dat — wáár Bileam ook gewoond moge hebben — de afstand niet al te ver van Moab kan zijn geweest.

De plaats nauwkeuriger aan te geven, daar zien we van af, gezien

de vele richtingen, waarin de verschillende teksten (zie boven) wijzen[1]).

* * *

Het eerste gezantschap wijst Bileam beslist af. Zijn God verbiedt hem mee te gaan, want dat volk zal zegen hebben en geen vloek. Balak kent echter Bileam wel en zendt een tweede, nog luisterrijker gezantschap, dat nog meer komt aanbieden. Bileam wist zoo beslist van den vorigen keer, dat het niet mocht. Maar wat zegt hij nu? Wacht een nacht, misschien zal God het mij nog toestaan (hij hoopt blijkbaar op een droomgezicht 's nachts naar antiek gebruik). En dat alles met een groot geschreeuw van onbaatzuchtigheid en gehoorzaamheid aan den Goddelijken wil. Ge moet vooral niet denken, dat ik om alle schatten van Balak ook maar iets zou doen tegen den wil van mijn God! Hoe stuit deze houding van Bileam tegen de borst door de innerlijke onoprechtheid.

Het is bij deze gelegenheid, dat Calvijn spreekt van den tooneelspeler Bileam. Calvijn ziet in al deze dingen slechts een truc van den valschen profeet om... meer geld en des te grooter belooning te kunnen afpersen. Bij deze voorstelling van den gang van zaken kan inderdaad Bileam niet heel ver zijn geweest van Balak — anders ware voor hem het risico te groot geweest de eerste maal het gezantschap onverrichterzake te laten gaan, waar zijn hart popelde om mee te trekken, wat hij den tweeden keer inderdaad doet. Hij stelt het gezantschap gerust: werkelijk, zijn God heeft in den nacht tot hem gesproken. Wat en hoe, dat kan alleen Bileam natuurlijk weten: hij mag werkelijk mee (eenigszins als een dwingend kind, dat — tot zijn scha en straf — zijn zin krijgt). Maar... hij garandeert volstrekt niets; hij mag niet vervloeken, op dat punt is hij nog even ver als eerst.

Waarom gaat hij dan naar Balak mee? Toch zeker niet om hem te treiteren met juist Israël te zegenen? Bileam hoopt nog altijd op

---

[1]) Meerdere uitleggers houden het er voor dat „in Mesopotamië" uit Deut. 23 vs. 4 een aanteekening is geweest van iemand, die „aan de rivier" verkeerd begrepen had en met de Eufraat in de war was; welke aanteekening naast den tekst dan later door 'n overschijver er in zou zijn geraakt. Vergelijk Nehemia 8 : 18. Jozua (den zoon van Nun), wat beslist Jozua de hoogepriester van toen is.

groote schatten of... wat misschien nog meer waard is... op eer en reputatie. Alleen reeds om daar zoo te staan in het centrum van aandacht met het wel en wee van een zoo groot en machtig volk in *zijn* handen: hij *kan* het vasthouden en omhoog naar den hemel heffen en zegenen... hij *kan* het ook loslaten en te pletter laten vallen in de diepten van zijn vloek.

O, hij, Bileam is een machtig man! Groote en geweldige bovennatuurlijke krachten zijn in zijn handen gelegd! Wie onder de menschenkinderen is gelijk aan Bileam, den Beor-zoon, wien de oogen verlicht zijn?

Zoo rijdt Bileam aan de spits van het voorname gezantschap der Moabietische vorsten, hij alleen op zijn ezel vooruit — op eenigen afstand door de rest eerbiedig gevolgd.

Doch de toorn van God werd ontstoken, omdat hij heentoog. (Num. 22 : 22).

c. Zegen of Vloek?

Wanneer Balak verneemt (door een vooruitgezonden bode natuurlijk, vertrokken van de laatste rusthalte), dat Bileam nadert, trekt hij hem tegemoet. Zijn eerste woord is een verwijt over de onnutte vertraging. Iedere minuut is immers kostbaar en Balak heeft al gehunkerd om het zware geschut van Bileams vloek in stelling te brengen, om ons een anachronistische vergelijking te veroorloven.

Maar de Wonderman geeft hem een koude douche. Hij is er nu, inderdaad, maar of Balak daar iets aan heeft, dat zal nog sterk te bezien staan. Een man in een positie als Bileam kan maar zoo niet op commando vervloekingen uitspreken. Die moet zijn woorden van God ontvangen en dus afwachten, wat Die openbaren zal. Stellig heeft Bileam bij deze gelegenheid aan Balak reeds (bij voorbaat om eventueele verwijten te smoren nog voor hij er gelegenheid toe geeft) de geschiedenis verhaald van den Engel, die op het punt stond hem te dooden, indien hij niet te voren beloofde, beslist niet anders te spreken, dan hem van Boven gezegd werd.

* * *

Den anderen ochtend staan op een hoogen heuveltop, vanwaar de vlakte te overzien is, zeven altaren opgesteld[1]). Dit is niet iets specifiek Bileamachtigs, maar een algemeen-semietische inleiding. Mozes zou een belangrijke bijeenkomst ook met een offer zijn begonnen, zij het dan wellicht wat soberder, op één altaar. Maar Bileam neemt er zeven, naar het heilig getal der planeten, die alle van invloed waren op 's menschen lot en die tevens gepersonifieerd werden gedacht als machtige geesten of zelfs goden. Dan trekt Bileam zich heel gewichtig in de eenzaamheid terug om Gods woord te ontvangen. Alsof hij dat niet reeds wist! Had Calvijn geen gelijk, dat deze man veel van een tooneelspeler had? Doet hij het niet ook hier? Ja sterker nog, zelfs den tweeden keer zondert hij zich opnieuw af om licht in de zaak te ontvangen. Alleen den derden keer — en dat maakt na de voorafgaande inleidingen opnieuw een tooneeleffect — spreekt hij direct zonder inleidende manoeuvres. Van de derde maal lezen we... „ging hij ditmaal niet heen, gelijk de vorige malen, tot zijn tooverkunsten (of wichelarijen)" Num. 24 : 1.

Drie malen... want Balak geeft het niet op. Naar ons Westersch twintigste-eeuwsch begrip, voor ons Nieuwtestamentische geloovigen, blijft er in die heele vervloekingsscène iets vreemds. Wij vragen ons af: „Wanneer God zegenen wil, wat zouden dan gehinderd hebben de krachtigste vervloekingen van Bileam?" „Indien God met mij is", zoo spreekt de geloovige immers, „wie kan dat door zijn dwaze bijgeloovige vervloekingsformulieren veranderen?"

Maar — en dit dient in 't oog gehouden — zoo was *die* tijd niet. Op Moab, en zelfs op het o zoo kleingeloovige Israël vol van Oostersche begrippen en vooroordeelen, zou zoo'n vloek van een wichelaar van reputatie als Bileam een geweldigen indruk hebben gemaakt. Dit alleen was reeds in staat geweest de Moabieten te bezielen tot een strijd op leven en dood en Israël tot versaagdheid te stemmen (Num. 22 : 6). Dit was juist het doel van Balak (= verwoester), die rotsvast geloofde in de kracht van Bileams vloek.

[1]) Bileam kon vandaar „het uiterste des volks" zien. Balak wilde hem niet hun volle macht laten zien (dat zou hem te veel imponeeren en inspireeren), zeggen sommigen. Anderen lezen dezen tekst zoo, dat Bileam juist omgekeerd het volk zag tot het uiterste einde toe, zoodat de vloek de volle werking had.

Och, geloofden alle hedendaagsche Christenen zoo muurvast in de almacht van Gods zegen en oordeel!

Maar Balak is toch wel het toppunt van een bijgeloovig man. Wanneer de eene plaats niet gunstig gelegen is voor een vervloeking, laten we het dan eens elders probeeren. De offers heeft hij er steeds voor over. En Bileam is met het houden van redevoeringen gewillig genoeg, schoone, grootsche, plechtige, metrische redevoeringen, maar... met zegen in plaats van met vloek.

Want — en dit is de strekking van het Numeri-verhaal omtrent Bileam — juist omdat Balak zoo geheel overgegeven in Bileams vloekkracht geloofde, juist omdat dit Moab zoo geweldig zou hebben opgezweept en Israël geestelijk zou hebben neergedrukt, *juist daarom mocht het niet gebeuren en juist daarom* liet de Voorzienigheid het in geen geval toe.

* * *

Laten wij eens even Bileam bij zijn redevoering beluisteren: Wat een inleiding, overloopend van zelfverheffing en eigen gewichtigheid:

Sta op Balak en hoor!

Neig uwe ooren tot mij, gij zoon van Zippor!

Met trots verhaalt hij van het feit, dat Balak hem heelemaal door een gezantschap liet halen en zoo verlegen om hem zat. Geen wonder, want bedenk toch, wat een buitengemeen man hier aan 't woord is. Vindt men elders een tweede zoo?

„Bileam, de Beor-zoon spreekt!
De man, wien de oogen geopend zijn, spreekt!
De hoorder der redenen Gods spreekt!
Hij, die het gezicht des Almachtigen ziet!
Hij, die in geestvervoering ziet,
Hij, wien de oogen ontsloten worden!"

Wie staat hier meer op den voorgrond, zoo vragen we slechts, de Godheid of de profeet? Men zou er zelfs een maatstaf uit kunnen nemen voor het onderscheid tusschen valsche en ware profetie: òf het gaat om eigen glorie en roem onder het mom van slechts het Woord Gods te verkondigen? (hoe vaak herhaalt Bileam niet, dat

hij immers niet anders doet!) òf dat het te doen is om Gods eer? — dan gevoelt de ware profeet zich klein en onwaardig tot zijn grootsche roeping en stamelt met Jesaja: Wee mij, want ik verga, omdat ik een man van onreine lippen ben.

Wat echter voor Israël het voornaamste is — in zijn keuze tusschen zegen en vloek is Bileam beslist genoeg. Ja, hij zegent zelfs en werkt dien zegen breed uit, als wil hij er eer mee inleggen — en, wetende dat er toch geen geld mee te verdienen is en het tòch zoo komen moet — tenminste zijn groote reputatie ophouden.

Balak is dan ook ontsteld genoeg. Na den eersten keer zegt hij: Wat is dàt nu? Heb ik u daarvoor hier laten halen? Balak is geheel ontdaan er van. Maar Bileam antwoordt kortaf met een verwijzing naar zijn gebondenheid aan wat hij tevoren aan Balak had uitgelegd.

De tweede maal is blijkbaar Balak zoo geschrokken, dat hij zegt: Geen woord meer! Gij zult noch vloeken, noch zegenen! Zwijg maar liever heelemaal verder.

Daarvan is Balak bij nader inzien dan toch teruggekomen. Hij wil het op een andere plaats toch nog eens voor de derde en laatste maal probeeren. (zie aanteekening 1 achterin).

Regelrecht begint Bileam nu zonder inleidend ceremonieel, maar niet dan na eerst zich nog eens extra gewichtig van alle titels voorzien te hebben (zie voren) om te meer indruk op Balak te maken. Die waagt het niet Bileam in de rede te vallen, maar na deze laatste krachtige zegening barst de vorst der Moabieten dan ook los in woede en in wilden hoon:

„Pak u weg, naar uw plaats! Ik had u groote schatten beloofd, maar"... zoo voegt hij er met boosaardigen spot aan toe „uw God heeft dat alles u niet gegund." Bileam had immers alles gesproken naar zijn God hem ingaf? Wij zouden nu inderdaad verwachten, dat Bileam zich haastig „wegpakt." Maar neen. „Luister", zegt hij tot Balak, „ik zal u verder voorspellen, wat er in verre tijden gebeuren zal." Hij had blijkbaar nog maar een pauze gemaakt en was nog niet gereed, toen Balak zoo hevig uitviel. Deze moet verder aanhooren en den bitteren beker tot den bodem toe ledigen.

En dan volgt die bekende diepe profetie — o wat is het toch moeilijk te zeggen, waar bij Bileam de verderver ophoudt en de

echte profeet begint, zoo wonderlijk als die twee hier dooreengemengd zijn — die bekende diepe profetie: „Er zal een ster opgaan uit Jakob en er zal een schepter uit Israël opkomen."

Ook over andere volken in den naasten omtrek laat de dichterlijke Ziener zich nog uit.

„Toen stond Bileam op en ging heen en keerde weder tot zijne plaats. Balak ging ook zijnen weg." Maar eerst hebben die twee samen nog een venijnig vuil plannetje beraadslaagd en zoo zal Bileam gedacht hebben — al had hij naar den letter het ontvangen gebod niet overtreden — toch zijn schatten te hebben verdiend. Ver gekomen is hij ook niet. We zullen hem straks aantreffen in de onmiddellijke nabijheid, bij de Midianieten.

§ 4. *Baäl-Peor.* (Num. 25 : 1 t/m 18 en Num. 31).

> Is ons de ongerechtigheid van Peor nog niet genoeg? waarvan wij niet gereinigd zijn tot op dezen dag en waardoor de plaag over het volk des HEEREN kwam? (Jozua 22 : 17)

Hoe ook vervuld met nijd en wrok tegen Israël, Balak houdt zijn toorn in en durft niet losslaan, nu Bileams vloek achterwege is gebleven. Naar den schijn is de verhouding tusschen beide volkeren zelfs allerhartelijkst. Vooral het jonge volk van over en weer viert samen uitbundige feesten; overwinningsfeesten misschien? ter eere van de zegepraal op den gemeenschappelijken vijand Sihon van Hesbon en zijn stamgenoot Og van Basan?

Wij lezen van slachtofferen (25 : 2) waaraan beider jeugd deelneemt; dat wijst op feestmaaltijden: van die slachtoffers werd een klein deel aan de Godheid gewijd en het grootste deel opgesmuld. Maar zoo kwam Israël er tevens ongemerkt toe mede eer te bewijzen aan den afgodendienst der heidensche Moabieten. Buitendien werden deze feestmaaltijden gevolgd naar landsgebruik door losbandige dansen en wat daar op volgde.

Israël lag omstreeks dezen tijd gelegerd op een plaats, waar we

het nog vinden eer het onder Jozua den Jordaan overtrekt (Joz. 3 : 1) en waar het blijkbaar lang vertoefd heeft. Het moet 'n grazige vlakte zijn geweest met hier en daar verspreide acaciaboomen, die koele schaduw boden: Abel-Sittim (= Acaciaweide). Het lag aan den Oostrand van den diepen Jordaantrog, N.O. van de Doode Zee, waar de weg van Hesbon naar Jericho van Oost naar West de Jordaanvlakte snijdt. Iets verder naar het Oosten op Hesbon aan zoekt men Beth-Peor, waar deze losbandige feesten plaats grepen, waar zich Israël mengde met Moab. Dat is al weer een bewijs te meer, dat Moab gemeenschappelijk met Israël tegen Sihon optrok, het althans daarbij steunde, in de hoop van mede van de overwinning te profiteeren, want *deze Moabieten bevinden zich dan tezamen met Israël op grondgebied, dat oudtijds Moabietisch was en op Sihon is heroverd.*

Beth-Peor heet het Deut. 3 : 29; in Numeri Baäl-Peor = Heer des Bergs (Beth-Peor = Huis des Bergs, zou op zijn tempel kunnen zien, ware het niet, dat de Baälsdienst niet plaats vond in tempels maar onder den hoogen hemel; anders de Melkart van Izebel, die wel een tempel had. Vergelijk Beth-Semes = Zonnetempel, zonnehuis. Wij zullen dat Beth hier dus figuurlijk hebben op te vatten als plaats van vereering, niet als een steenen tempel).

Daar, te Beth-Peor, vertoefde het zegedronken Israël, teruggekeerd tot de hoofdbasis om zijn kracht niet direct bij den aanvang al te versnipperen, en haalde zijn hart op aan de gewijde prostitutie der Moabietische jonge vrouwen, die zich hier ter eere van hun afgod Baäl-Peor vrijwillig daartoe overgaven in den feestroes. Een echt Semietisch tafereel.

In Psalm 106 : 28 wordt aan het Israëlietische volk verweten, ook bij deze gelegenheid zich te hebben bezondigd door het brengen van „offers aan de dooden." Bij al de aan Israël verwante volken zat de doodenvereering om zoo te zeggen in het bloed. De „wetenden" noemde men hen en zoo mogelijk trachtte men door hun tusschenkomst de toekomst ontsluierd te krijgen. (Denk aan Saul en de heks van Endor, die Samuels geest opriep!) Op wat voor bijgeloovige gebruiken, die blijkbaar bij het tempelritueel van Baäl-Peor hebben behoord, deze „offeranden aan de dooden" zien, weten

wij niet in bijzonderheden.

De Israëlieten loopen hier arglistig in een val, die opzettelijk door de Moabieten voor hen is opengezet met als lokaas hun jonge vrouwen er in. We lezen dat pas heel aan 't slot der geschiedenis in een notitie, die zoo terloops gegeven wordt: Num. 31 : 16. Een echt typisch voorbeeld van Oud-Oostersche geschiedschrijving. Wij zouden zoo'n oorzaak voorop hebben gezet; hier komt die aan 't slot, misschien om de spanning bij het vertelde verhaal te vergrooten[1]). Daar hooren we, dat feitelijk de valsche Bileam de oorzaak was van dit alles. Zijn belofte enkel Gods Woord te spreken, hem door den Engel afgedwongen, is hij letterlijk nagekomen, met veel aplomb en redenaarstalent zelfs, maar zijn venijnig plan om Israël door het een strik te spannen in 't verderf te storten, heeft hij Balak in 't geheim in 't oor gefluisterd en het is maar al te wèl gelukt. Zoo heeft Bileam zijn „vereering" in den vorm van allerlei schatten van Balak toch nog verdiend. In alle opzichten heeft hij onder Moab geschitterd en naar beide zijden zijn portie gehad: openlijk als de schitterende onomkoopbare onpartijdige redenaar „in den naam des HEEREN" en heimelijk als de man van geniepige streken, die de groote winst voor zichzelf binnenhaalt en daar zonder scrupules het heil van anderen aan opoffert.

Zou er heden ten dage niet soms wel eens zoo'n Bileam voorkomen, dien de groote schare niet doorziet en die onder o zulke zalvende en zuivere betoogen heimelijk met het lot van volkeren speelt, dat hij in zijn bezoedelde vingers houdt?

* * *

Er breekt een plaag uit onder het volk. Waar het zoo losbandig toegaat behoeft dat niet te verwonderen. Sommigen denken zelfs dat, hoewel de eigenlijke epidemie plotseling in zijn felheid een keer nam (Num. 25 : 8), een ander soort besmetting uit de dagen van Baäl-Peor nog onder de asch voortsmeulde en af en toe opnieuw uitbrak en dat hierop het woord van Jozua ziet tot het volk in

[1]) Dito in de geschiedenis van Gideon; achteraan hooren we zoo als bijkomstigheid, dat feitelijk enkel bloedwraak direct de oorzaak was tot den strijd. (Richt. 8 : 9).

Kanaän, dat zoo somber en smartend en vol innigen afschuw klinkt, dat het volk nog altijd niet rein is van de smetten van Baäl-Peor (Joz. 22 : 17) [1]).

Er is in dit verhaal een eigenaardige moeilijkheid. In vs. 1 lezen we, dat het Moabietinnen zijn, die zich met de Israëlieten zoo gauw inlaten en in vers 6 in het ineens een Midianietische; vers 18 breekt dit verhaal ineens af om door stukken van anderen aard, die blijkbaar later hier zijn ingeschakeld, te worden afgewisseld, en gaat dan eerst in hoofdstuk 31 : 1 in eens onverwacht verder. Dáár in vers 16 zijn de Moabietinnen van 25 : 1 weer allemaal Midianietischen.

Hoe dit te verklaren? Er is maar één oplossing. Dat n.l. het door Sihon van Og naar het Zuiden gedreven Moab terecht kwam op territorium, dat oorspronkelijk aan een Midianietischen stam behoorde (in veel later eeuwen werden deze streken een tijd lang Edomietisch, maar in dezen vroegen tijd schijnt Edom nog niet als een wig tusschen Moab en Midian te zijn ingedrongen; ook in Gideons dagen waarschijnlijk nog niet). Zoo schijnt dan een upper ten van krijgshaftige Midianieten met Moab verbonden te zijn geweest en in dit verband is de onderstelling van den Joodschen geleerde uit den kruistochtentijd, dat Balak feitelijk een Midianiet zou zijn geweest, nóg zoo vreemd niet .

Met Midian is Mozes eerst nauw verbonden geweest in verband met zijn familierelaties, nu breekt hij er radicaal mee. Dat moet toch ook zeer zeker zijn goede redenen hebben gehad. Als oorzaak wordt ons opgegeven: Baäl-Peor. Maar dat lag op Oud-Moabietisch gebied, niet in Midian. *Men ziet, hoe Midian en Moab hier dooreengeweven zijn!*

Nog ingewikkelder wordt deze puzzle, wanneer men er op let, hoe in Jozua 13 : 21 *de vorsten dezer Midianieten worden genoemd „vazallen van Sihon"*, den pas door Israël verslagen koning van Hesbon. (De Statenvertaling heeft voor „vazallen" het woord „ge-

[1]) Het „hoewel" van de Statenvert. (geheel onbegrijpelijk) wordt thans anders vertaald, zie motto op blz. 27, naar Jozua in T. en U. Anderen vatten het woord van Jozua figuurlijk op: dat Israël opnieuw in die zonde terugviel. In dat geval kan: hoewel.

weldigen", maar in hetzelfde verband). Waarschijnlijk zullen we de oplossing zoo moeten zoeken, dat Sihons macht zóó ver heeft gereikt, dat zelfs het naar het Zuiden gedreven Moab buiten het eigenlijke kern-rijk van Sihon niet volkomen vrij was, maar schatplichtig evenals de naaste Midianietenstam.

* * *

Een kort woord nog over het verloop der gebeurtenissen.

Wanneer Mozes de plaag ziet, woeden onder Israël en hem het bedreven kwaad in vollen omvang ter oore komt, dan toont hij een felle strengheid als eens bij Sinaï, toen Israël gedanst had rondom het „Gouden Kalf." De hoofden der twaalf stammen worden verantwoordelijk gesteld en veroordeeld tot een vreeselijke straf. „Hangt ze Jahwè tegen de zon!" (vs. 4). Dat zal wel beteekenen denzelfden gruwelijken dood als Jozua later Kananeesche vorsten deed ondergaan: ze op een spitsen hoogen paal voorover hangen, zoodat ze door eigen zwaarte in het hout zakken (Joz. 10 vs. 26). (Sommigen denken zelfs, dat Mozes de 12 stamvorsten kruisigen liet; weer anderen vermoeden dat het vonnis zou zijn uitgeloopen op begenadiging na 't gejammer van al 't volk vóór den Tabernakelingang — vs. 6. — maar dit wordt enkel verondersteld, omdat wèl het bevel tot de straf vermeld staat, maar niet de uitvoering er van wordt beschreven).

Ook wordt den rechters opgedragen elk wèl bewezen meedoen aan de feesten van Baäl-Peor met den dood te straffen.

Het volk — diep onder den indruk — loopt te hoop bij de schuifgordijnen, die toegang geven tot den Tabernakel. Op de losbandige vreugde volgt bitter berouw en droef geween — het gewone verloop, wanneer men zich eerst door den gifslang laat bijten en pas over de gevolgen denkt, als de gifwonde reeds zwellen gaat en de dood zich al begint af te teekenen. De aan de „plaag" bezwekenen zijn velen; heele drommen bezwijken aan die plotselinge sterfte.

En nog gaat bij sommigen die drieste lichtzinnigheid voort. Dat is geen ongewoon verschijnsel in zulke tijden. Ook Grieksche geschiedschrijving vertelt ons, hoe tijdens een vreeselijke pestziekte (juist toen!) allerlei uitspattingen plaats hadden onder het motto:

morgen sterven wij misschien en nu hebben wij de kracht en de vreugde nog. Een eigenaardige gevaarspsychose van sommige karakters.

Een overste van den stam van Simeon (vs. 14) voert (vs. 6) ondanks het strenge verbod van Mozes om verderen omgang met de vreemdelingen te houden, voor de oogen van die heele jammerende menigte, ja, als 't ware onder 't oog van Mozes zelf, openlijk een Midianietische vorstendochter in het kamp en verdwijnt er mee in een tent. Een openlijke uitdaging! Op dit gezicht ontsteekt Aärons kleinzoon Pinehas in zoo gloeienden toorn, dat hij een lans grijpt, het paar achterna gaat en in de tent (*ongehoord naar de zede van toen!)* en in één lansstoot beiden van het leven berooft. Hier spreekt Mozes een dergelijk sarcastisch woord in den naam van zijnen God als destijds te Sinaï, toen de Levieten hun „wijdingsoffers" hadden gebracht. Pinehas is de aangewezen opvolger van den hoogepriester, maar van nu af is hij het feitelijk eigenlijk al reeds: immers, heeft ook hij niet nu reeds zijn wijdingsoffer volbracht in „heiligen toorn"?

Natuurlijk blijft dit geval niet zonder geweldige gevolgen: een vorstendochter omgebracht *ondanks de Oostersche verstrekkende wetten der gastvrijheid — wij Westerlingen kunnen ons haast niet fel genoeg voorstellen, hoe de daad van Pinehas alle menschelijke wetten van toen in het aangezicht sloeg!*

Het gevolg is dan ook: **Oorlog met de Midianieten!** (vs. 16). D.w.z. met *dezen* stam, die (het verhaal springt nu in eens op hoofdstuk 31 over) geheel wordt uitgeroeid, van hun vorsten af tot de kleinste jongetjes toe. Ten teeken, dat het hier „heilige oorlog" gold, was een opperpriester meegezonden met de zilveren trompetten, die (naar Mozes' eigen woorden) in den slag moesten worden geblazen om de aandacht van hun God te trekken; een zeer naïeve gedachtengang maar waarin men zich toch wel verplaatsen kan; het is immers bij Israël alles symboliek (Num. 10 : 9). Welnu, deze opperpriester is Pinehas (met zijn Egyptischen naam), die hier reeds direct als bekrachtiging op Mozes' woorden een zelfstandige zending krijgt.

Want deze stam der Midianieten wordt slechts bestreden met een kleiner deel van het leger, dat op expeditie trekt; de hoofdmacht (met

Eleazar, Pinehas' vader) is in het kamp te Abel-Sittim gebleven, en wel om Moab schaak te houden en de pas veroverde gebieden niet in de waagschaal te stellen. Dat het hoofdvolk der Midianieten ook eveneens buiten dezen strijd bleef en onverzwakt voort bleef bestaan, blijkt wel uit de overmacht, waarmee ze nog in Gideons dagen Israël teisterden en wraak kwamen halen voor wat hun stamgenooten was aangedaan.

Wanneer straks het expeditie-leger terugkeert beladen met buit en met een heelen slavenkaravaan gevangenen, trekt Mozes zelf ze tegemoet. Zeer vertoornt hij zich, dat men zooveel vrouwen heeft laten leven. Allen die reeds met een man in aanraking zijn geweest, moeten worden afgemaakt. Een hard vonnis. Tweeërlei motief is hiertoe aanwezig: 1e een hygiënisch, in verband met het leven onder dit volk en een eventueele „plaag"; wanneer wij acht slaan op de Oostersche zeden, dan zal het niet teveel gezegd zijn, dat alleen de jongsten en onbedorvensten in leven bleven[1]); wat niet mismaakt was, trouwde jong. Een heirleger ongetrouwde vrouwen op volwassen leeftijd kende de maatschappij van toen niet. En ten 2e is hier een religieus motief aanwezig. Waar feesten als van Baäl-Peor plaats vonden, was het in het Oosten maar al te zeer gebruik, dat bij die gelegenheid het meisje voor het eerst in aanraking kwam met een man; alle zoodanige vrouwen kon men dus beschouwen als niet alleen wellicht lichamelijk besmet, maar zeer zeker in figuurlijken, in religieuzen zin besmet, als namelijk aan Baäl-Peor of zijn Astarte gewijd, zij het voor éénmaal of voor langer.

Hiermede is dus niets principieels door Mozes bevolen als in den zin, waarin Ezra later over het huwelijk met vreemde vrouwen dacht. De nog van Baäl-Peor „onbesmette" vrouwen mogen onder Israël voortleven (al zal 't wel zijn geweest in slavinneverhouding). Ja, zelfs de gewijde Levieten moeten beslist eerlijk meedeelen en ook hun portie hebben van deze Midianietische meisjes, (vs. 30; dat de hier genoemde „gevangenen" uitsluitend jonge vrouwen waren, kinderen en haast nog kinderen blijkt uit vs. 17 en 18). Dat men bij de inneming van Kanaän zelfs nog wel ruimer grenzen heeft ge-

---

[1]) Vs. 18.

trokken, blijkt uit het huwelijk van een befaamd persoon als Rachab met een voorvader van den lateren koning David.

* * *

Een heel aparte verrassing is in dit hoofdstuk 31 nog voor ons bewaard gebleven. Bij deze Midianietenstam treft Israël Bileam aan. Dat zouden we uit ons zelf nooit vermoed hebben. Hier achterhaalt hem de wraak voor zijn geheimen en door-en-door gemeenen raad: hij wordt „met het zwaard gedood."

HOOFDSTUK II

MOZES' DOOD

(Dt. 32 : 48—52 en 34 : 1—8).

„En zie, van hen werden gezien Mozes en Elia".
(Matth. 17 : 3).

a. *Bij en op Nebo.*

Eerst tegen een figuur als Bileam steekt Mozes' onbaatzuchtigheid in volle grootte af. Dáár iemand, die offers brengt en hoogverheven redevoeringen houdt in den naam van den waren God, maar die ondertusschen koelbloedig om vuig gewin twee volken in diepe ellende stort: Israël en Midian, en in 't geheim een haat zaait (ondanks al zijn prachtige woorden van vrede), die nog drie eeuwen zal nawerken. Hier iemand, die een heerlijk leven aan het Egyptisch koningshof verwerpt en de bitterste ballingschap vol ontbering in de doode woestijn verkiest, enkel en alleen omdat het welzijn van een volk hem meer ter harte gaat dan het eigen leven.

Maar ook Mozes is niet zonder zonde aan het hoofd van het morrende volk de woestijn doorgetogen. Tot straf mag hij het Beloofde Land wel zien, niet betreden[1]).

Thans is zijn uur geslagen. In het slotstuk van het boek Deuteronomium zijn ons weergegeven zijn laatste lange afscheidsredenen vol waarschuwingen en sombere voorgevoelens van afval; het door hem vóór zijn dood gedichte lied, uitgesproken op zijn sterfdag zelf (Deut. 32 : 48); de zegen, waarmee hij in navolging van den patriarch Jakob de twaalf stammen gezegend heeft (Dt. 32 en 33).

---

[1]) Hoogst merkwaardig is, dat het Joodsche beroemde Rasjie-commentaar, het zoo voorstelt, alsof Mozes eigenlijk stierf om verzoening te doen voor de zonden van zijn volk. Het zegt, tevens blijk gevende van een ware noodlotsopvatting der historie die wel het toppunt is: „Reeds sedert de 6 scheppingsdagen was het graf van Mozes daar bereidt, om later de zonde der Israëlieten van Peor te verzoenen."

Ook heeft hij nog voor hij heengaat, zelf aan Israël zijn opvolger in het Leidersambt aangewezen. Jozua uit den stam Efraïm, jarenlang zijn trouwe adjudant (Num. 27 : 12—23 en Deut. 31 : 7 en vs. 23).

* * *

Wanneer Mozes zijn laatste toespraak tot Israël heeft gehouden, dan staat hij daar, hij de Oude, nog vol kracht, tegenover een jong geslacht, dat hij in de woestijn heeft zien opgroeien. Van hun vaderen, die hij door de Schelfzee heeft geleid, zijn de verbleekte riffen in de doodende woestijn achtergebleven. Onder allerlei ontbering en worsteling is dat nieuwe geslacht opgegroeid en gehard en gestaald en het staat daar voor hem geschaard, in den dageraad van zijn geschiedenis als natie. Volk zonder land, zooals het toen was..... natie zonder rijk, zooals het in onze dagen weer is. Een volk, dat meer dan eenig ander een geweldige rol heeft gespeeld op het wereldtooneel, zoodat men zelfs, met een kleine variatie op wat Da Costa, zelf een zoon Israëls, zei van de boekdrukkunst, zou kunnen zeggen: Een reuzenmacht, ten hemel, of... ter hel. Want nog altijd, hoewel verspreid over de geheele wereld, onder bankiervorsten, in de wereldmacht der pers, in de groot-industrie, als generale staf onder de scharen van den vierden en vijfden stand, is Israël nog altijd van onberekenbaren invloed. Niet altijd ten goede; men denke slechts aan Marx en aan den ommekeer van 1917 in Rusland. Van Israël geldt nog altijd het woord van Paulus, dat een ommekeer in de gezindheid van Israël ten opzichte van het Evangelie aan de gansche wereldgeschiedenis een anderen loop zal geven. Zelfs geldt dat in meer dan één zin (Rom. 11 : 12).

* * *

Slaan wij een laatsten blik op den ouden Mozes met een levenslast van drie maal veertig jaren op de nog ongebogen schouders: „zijn oog was niet verdonkerd en zijn kracht was niet vergaan" (34 : 7).

Dan bestijgt hij met vasten tred den Nebo.

De Nebo ligt in een Westelijken steilrand van het Oostjordaansche, ten Oosten van de plaats, waar de Jordaan uitmondt; een tien-

tal kilometers Zuidoostelijk van de plaats, waar men aanneemt, dat Abel-Sittim gelegen heeft.

Van zijn top heeft men in de heldere lucht — sterk contrast met ons dompig polderland, dat den blik benevelt en bekrompen maakt — een schitterend vergezicht. In het Westen ziet men over de Doode Zee tegen den Oostelijken dorren steilen rotsrand van „Juda", en daaroverheen, en ver Kanaän in, tot Hebron en Jeruzalem. Noordwestelijk blikt men over Jericho en de Jordaanvlakte, verder over den Gerizim tot den Karmelrug; in het Noorden tot de sneeuwkruin van Hermon en het Zuideinde van den Libanon.

Hoe zal Mozes dit heele gebied als 't ware in zijn blik hebben opgenomen en vastgehouden!

En dan sterft Mozes.....

Op hoogen berg te sterven,
Dat moet toch heerlijk zijn.....
Als zich de wolken verven
In d' avondzonneschijn.
Beneden der menschen gewemel,
Velden, rivier en woud.....
Maar boven ontsluit de hemel
Zijn poorten van stralend goud![1])

* * *

b. Mozes na zijn dood in de voorstelling van de Joden ten tijde van het N.T.

„Maar de aartsengel Michael, toen hij met den Duivel streed en twistgeding voerde over het lichaam van Mozes, heeft het niet gewaagd een smadelijk oordeel over hem te uiten, maar hij sprak: De Heer moge u straffen!"

Zoo lezen we in het N.T. in den „brief van Judas". Waar haalt de schrijver van dezen brief dat vandaan? zoo zal menigeen zich hebben afgevraagd. In het O.T. lezen we *niets* daarvan.

---

[1]) Naar Freiligrath.

Men heeft wel gedacht aan een Oud-Joodsch geschrift, de z.g. „Hemelvaart van Mozes", bij sommige kerkvaders aangehaald. Sedert hiervan echter een groot stuk in oud-latijnsche vertaling (uit het Grieksch) is teruggevonden te Milaan, gaat het moeilijk om dit vol te willen houden. Immers Judas en de schrijver daarvan kunnen veeleer tijdgenooten zijn geweest; in hfdst. 6 geeft het geschrift een scherpe opmerking over de regeering van Herodes den Groote en heeft het over zijn zonen; in hfdst. 7 geeft het een zeer felle critiek op verderfelijke eigengereide vromen, waarschijnlijk de Farizeeërs (sommigen zien er evenwel een hatelijkheid op de Christenen in). Sommige deskundigen dateeren het nog aanzienlijk later.

In het bewaard gebleven fragment staat trouwens noch over Michael noch over Mozes' hemelvaart iets.

Vooral evenwel de late dateering van dit geschrift maakt het moeilijk vol te houden, dat hieraan „Judas" zijn voorbeeld van Michael zou hebben ontleend en de lezing er van is niet geschikt ons in dit opzicht tot andere gedachten te brengen.[1])

Veeleer zullen we het ons zoo moeten voorstellen, dat èn het geschrift „De Hemelvaart van Mozes" en de opvatting van „Judas" berusten op een gemeenschappelijke bij de Joden van dien tijd levende voorstelling omtrent hetgeen na Mozes' sterven was voorgevallen. De twist van Michael, den Aartsengel, met den satan over het lichaam van Mozes, is een deel van het voorstelling-complex, dat in de dagen van het N.T. voor de Joden van toen gemeengoed was geworden. [2]). Flavius Josephus, (ook van dien tijd) zegt alleen maar, dat indien „onze heilige boeken" niet zoo uitdrukkelijk verklaarden, dat Mozes stierf, men hem veeleer „om zijn deugden" voor ten hemel gevaren moest houden.

De St.vert. geeft ons Deut. 34 : 5 aldus weer: Alzoo stierf Mozes, de knecht des HEEREN, aldaar in het land Moabs, *naar* des HEEREN mond en *Hij* begroef hem in een dal in het land Moabs,

---

[1]) Ik las het in de Duitsche vertaling van Kautzsch' Pseudepigraphen, Tübingen 1921.

[2]) Men zie bijv. op blz. 262 (2e dr.) van prof. K. Bornhäuser, Das Wirken des Christus durch Taten und Worte.

tegenover Beth-Peor; en niemand heeft zijn graf geweten tot op dezen dag.

Allereerst dient opgemerkt, dat de oudere tekst van de Septuaginta heeft: *zij* begroeven hem; d.w.z. de Israëlieten. Maar dit zal een opzettelijke verandering zijn geweest van den Hebreeuwschen tekst, omdat een later geslacht er aanstoot aan nam te zeggen of te lezen: „*God* begroef hem."In de dagen van het N.T. hadden de Joden er een middelweg op gevonden om de groote klove tusschen God en mensch te overbruggen, waar beide elkander ontmoetten en zoo aan den eerbied van den mensch tegenover God niet te kort te doen. Men nam dan algemeen engelen als tusschenpersonen aan. Zegt het O.T. uitdrukkelijk dat God tot Mozes op Sinaï sprak als een man tot zijn vriend (Num. 12 : 8), — in de dagen van het N.T. geloofden de Joden algemeen dat hierbij gedacht moest worden, niet aan God zelf, maar aan engelen, die Hem vertegenwoordigden. Ook de schrijvers van het N.T. zijn in dat geloof opgegroeid. Zóó moet het verklaard worden, dat Stefanus de Wet aan Mozes laat geven, *niet* door God Zelf (zooals het O.T. zegt) maar door engelen (Hand. 7 : 53); dit is geen uitleg van Stefanus zelf, maar de Rabbijnsche commentaar op het O.T. waarmee ook hij is groot gebracht. En in denzelfden trant plaatst „Judas" als schrijver van den brief niet God Zelf bij het lichaam van Mozes op Nebo's top, maar Michael.

Michael, de Aartsengel, die in 't bijzonder geroepen was om Gods uitverkoren volk te beschermen en te bewaken (Dan. 12 : 1).

Voor we nu verder gaan, moeten we even stilstaan bij een ander punt. *Hoe* stierf Mozes?

Waar de St.vert. heeft „*naar* des HEEREN mond" (al-pij jahwè) moet volgens een beroemd rabbijnsch commentaar gelezen „*aan* des HEEREN mond." In het Oosten ontmoette men elkander met een vriendschapskus, zooals hier mannen elkander een hand geven. De rabbijnsche voorstelling is nu zoo: De EEUWIGE, op Nebo's top, ontmoet zoo zijn „*vriend*" Mozes; die aanraking met het Goddelijke doorstaat geen aardsch en zondig mensch: *dus* sterft Mozes.

Maar deze buitengewone dood is niet een dood als iedere andere

dood. Na de mededeeling van Mozes' dood volgt in Deut. (34 : 7): *„zijn oog was niet verdonkerd en zijn kracht was niet vergaan."* De Joodsche uitlegkunst, precies en angstvallig *in volgorde* lezend, heeft daarvan gemaakt, dat dit *na zijn dood* nog zoo was en bleef, ook in het graf „dat niemand ooit geweten heeft" (en dat in het vorig vers *vooraf* gaat).

Zie, daarover „twist" nu Michael met den satan, dáár bij het graf van Mozes, waar de Aartsengel de wacht houdt. Al is het oord dan nòg zoo onbekend, de duivel weet het wel te vinden en *hij* eischt dit lichaam *voor zich* op. Michael weert dit af. Het gaat er om, of dit lichaam van Mozes „het verderf zal zien", ja of neen! Of dit een „gewoon" sterven is, of iets anders.

De Aartsengel wint. De grafplaats is voor Mozes *niet* „de groeve der vertering". Het „stof zijt gij en tot stof zult gij wederkeeren", deze vloek over de zonde, waarin des duivels macht over het lichaam van den zondigen mensch tot uiting komt, geldt voor Mozes evenmin als voor Elia.

Zóó leefde er in de dagen van het N.T. een voorstelling omtrent Mozes' dood, waarvan het rabbijnsch commentaar met nadruk zegt: „Zijn oog was niet vertroebeld, *zelfs niet na den dood! zijn* frischheid is niet verdwenen, de levenssappen zijn niet in verderf ontstoken, ook bleven de trekken van zijn gelaat onveranderd."

Door deze voorstelling van de beteekenis van de laatste verzen van Deuteronomium kwam men vanzelf er toe om Mozes niet eindeloos te laten in het grafhol op Nebo's top onder de permanente bewaking van Michael „tot op dezen dag"; dit zou geheel zonder zin zijn geweest.

Neen, deze gang van zaken hield uiteraard in, dat Mozes weer moet zijn opgewekt om „zonder het verderf te zien" ten hemel te worden opgenomen evenals Elia.

* * *

Wanneer wij deze Joodsche voorstellingen weten uit de dagen der Evangelieverhalen, dan wordt ons het tooneel op den Berg der Verheerlijking veel duidelijker. Voor wie dit *niet* een vertrouwde

voorstellingskring is, doet het vreemd aan, daar naast elkander te zien Mozes, den „gestorvene" van Nebo en Elia „lichamelijk" ten hemel gevaren (2 Kon. 2). Men ziet onwillekeurig dan met de oogen der 3 apostelen den eenen (Elia) als *persoon* (evenals Christus zelf) en den anderen (Mozes) slechts als *geest*. Voor de 3 apostelen bestond dit verschil niet; zij waren opgegroeid in de overtuiging omtrent Mozes' onverderfelijkheid en zij beschouwden beide èn Mozes èn Elia, *als op één lijn staande,* met dezelfde oogen.

* * *

Het is niet alleen trouwens in den „brief van Judas", dat wij ineens een blik krijgen — heel onverwacht! — in deze *Joodsche* gedachtenwereld. Zij beheerscht ook het visioen uit Openbaring (11 : 3), waar *de twee trouwe getuigen* op de aarde verschijnen, uit den hemel nedergedaald, want deze beide hebben in dit visioen werkelijke lichamen, die gedood kunnen worden (Openb. 11 : 8). De Christenheid heeft reeds vroeg gedacht dit te vergeestelijken (een oud kerkvader heeft er reeds O.T. en N.T. van gemaakt!), maar zóó heeft Johannes het *niet* bedoeld.

Het was anders wel heel scherpzinnig toegepast, wat Ticonius [1]) uit Noord-Afrika omstreeks 380 schreef. Men merke op, dat in Openb. 11 de twee gedoode getuigen wel „sterven" maar onbegraven en *onvergaan* blijven liggen (precies als het lichaam van Mozes volgens bovenstaande rabbijnsche voorstelling).

Ticonius nu zegt daarvan: Ook O.T. en N.T. zijn niet begraven en niet verteerd, dus zij kunnen nog gelezen worden. Maar zij zijn dood, lijk d.w.z. zij worden niet meer zóó gelezen, dat er echt leven van uit gaat. Dat is de schuld van de beide „beesten uit den afgrond": de staatsalmacht en de verwereldlijkte kerk. Inconsequent beschouwt hij hun opstanding dan evenwel niet als een geestelijk réveil, maar als symbool van de algemeene opstanding.

* * *

Het is met dezen tekst uit den brief van Judas heel eigenaardig.

---

[1]) Prof. Brouwer, Wereldeinde en Wereldgericht, blz. 133.

Het is als loopen we een smal pad tusschen kreupelhout over een heuvel met geen ander uizicht dan de allernaaste omgeving. En zie — daar opeens een doorkijk, en — wat verre verre perspectief!

Vergeten we bij dezen „abstecher" in de verte evenwel Judas' naaste bedoeling niet: menschen met een halve waarheid en bekrompen blik staan direct gereed te verketteren en te verdoemen.

Een zoo heilig en vèrziend Aartsengel daarentegen durfde het niet eens te wagen om dit den satan, den Vader der leugen, te doen.

c. *Terugblik op Mozes' leven.* (zie ook aanteekening 2 achterin).

Wanneer wij een blik terugslaan op het leven van Mozes, dan zien wij hem als een geweldigen reus tegenover zijn volk; als een man, die vrijmoedig durft spreken met zijn God uit de volheid van zijn hart en die zich voor den Heilige precies zoo uitspreekt als hij is. Wij zien hem beurtelings hard als een man des bloeds en teer van hart als een vader, die bezorgd is over zijn kind. Ook hij kan met den dichter zeggen:

Ich bin kein ausgeklügelt Buch, —
Ich bin ein Mensch mit seinem Widerspruch.

Maar we zien dezen grootsten krachtmensch uit het Oude Testament toch het echtste, wanneer hij, ootmoedig smeekend, zichzelf en zijn eigen heil neerwerpt als offer aan de voeten van zijn God om hem te verbidden barmhartigheid te toonen aan Zijn hardnekkig en ondankbaar volk met die bijna kermende verzuchting: „Delg mij dan maar uit Uw boek."

Mozes..... de Middelaar des Ouden Verbonds.

Drie bergen rijzen voor onzen geest op bij den naam van Mozes.

Sinaï — de Berg van de Wet; de berg van den donder van Gods heiligheid en den bliksem van Zijn toorn; maar ook van middelaarschap en van barmhartigheid en herstel!

Nebo — de Berg des Doods met het uitzicht op het Land der Belofte, waar de hemel zijn van goud stralende poorten van verre

doet zien na onze aardsche omzwervingen door deze dorre levenswoestijn.

De berg der Verheerlijking[1]), waar Mozes zoo heel dicht bij Christus staat en met Hem spreekt over Gods weg: Door lijden tot heerlijkheid, waar een glans der hemelsche heerlijkheid afstraalt op die drie apostelen, die stil eerbiedig het hoofd buigen. Waar, om zoo te zeggen, een plekje hemel is op aarde.

Ook de Christen moet in zijn bestaan deze drie hoogtepunten kennen: Sinaï — de Berg van Wet en van verootmoediging over begane schuld; Nebo — de Berg des Doods met uitzicht op de vervulling van Gods beloften, die ja-en-amen zijn; ...en dan... en dan... na den dood de hemelsche heerlijkheid. Stervende ervaart hij de onsterfelijkheid.

---

[1]) Met opzet zeg ik niet Tabor. Die wordt in de H. Schrift nergens als zoodanig genoemd en had in dien tijd een vestinkje op den top.

HOOFDSTUK III

DE WET VAN MOZES

§ 1. Hoe moeten wij de Wetten voor Israël beschouwen in de lijst van het Oude Testament en met het oog op den tijd en de betrekkelijke waarde er van?

> Staat dan in vrijheid, waarmee Christus ons vrijgemaakt heeft en wordt niet wederom met het juk der dienstbaarheid bevangen. Christus is u ijdel geworden, die door de Wet gerechtvaardigd wilt worden; gij zijt van de genade vervallen. Want gij zijt tot vrijheid geroepen, broeders!..... dient elkander door de liefde!
> (Eerste verzen van Galaten 5).

„Openbaring veronderstelt het ingaan van den Eeuwige in de vormen van ruimte en tijd." Aldus prof. Noordtzij. „Daarom vertoont het gansche openbaringswerk de karakteristiek van een levend organisme." M.a.w. groei en ontwikkeling. Wat verstard en levenloos is, doodgeknepen in oude banden misschien, kan hoogstens nog mummie of fossiel zijn, maar is voor de inwerking op de omgeving zonder eenige waarde. Echter is ook voor een normale groei aanpassing bij het historisch reeds gegroeide zoo noodzakelijk als een natuurwet, ook al mag de groei niet op dezen eersten trap stil blijven staan. Reeds eerder heeft de aangehaalde schrijver dan ook opgemerkt:

„God sprak tot de vaderen... Daarmede ging de Eeuwige in het tijdelijke, deelde de Heilige zich mede aan den onreine, trad Hij, dien hemel en aarde niet kunnen omvatten, op bijzondere wijze in contact met den eindigen mensch. En daarbij behandelde Hij dien mensch niet als iets, maar als een iemand, niet als een machine, maar als een redelijk, zedelijk, zich zelf bepalend wezen. Hij sprak

met hem in denkvormen aan *zijne* denkwijze ontleend. Hij leidde hem in wegen, voor *zijne* levensbeschouwing geschikt. Hij daalde tot hem af....."

Onze vraag is nu: welken kijk moeten wij hebben op de Wet voor Israël? Of, om nu maar in eens de conclusie te trekken uit het bovenstaande:

Toen God tot Israël sprak door Mozes, heeft Hij aan dit nog zoo laagstaand volk geen absoluut-zedelijke eischen gesteld, die al te ver boven zijn kunnen uitreikten, maar Hij heeft gedaan, zooals wij doen wanneer wij een beginnend leerling in een of ander leervak moeten onderwijzen: Wij passen ons bij zijn kunnen aan en zijn tevree met de eerste wankele schreden in de goede richting, ontmoedigen niet direct door dadelijk te moeilijk te beginnen en bewaren veel van dàt, waarop het juist aankomt, voor later, als de eerste beginselen voldoende zijn ingeoefend. Hieruit volgt, dat bijv. Israëls wetten met slavernij enz. volstrekt niet mogen gelden als een model voor alle eeuwen, maar enkel en alleen als aangepast aan het historisch standpunt, waarop toentertijd Israël stond. Waarbij wij evenwel vooral ook niet uit het oog mogen verliezen, dat deze wetten voor dàt tijdstip en voor dàt volk en voor dàt kunnen wèl model waren en, om op ons voorbeeld terug te komen, bijv. de slavernij wel duldden, maar toch ook zooveel als voor dien tijd doenlijk verzachtten.

Of, om den afgebroken zin uit het citaat van prof. Noordtzij af te maken: God daalde tot Israël af, maar voerde het tegelijkertijd tot zich op. Om het nieuwtestamentisch uit te drukken: overal in de gansche Wet van Mozes, is rekening gehouden niet in de eerste plaats met het ideaal alleen, maar vooral ook met „de hardigheid des harten" van het volk Israël, dat deze wetten na moest leven. Aldus sprak niemand minder dan Christus zelf (Matth. 19 : 8), ja Hij wijst er zelfs op, dat het zóó niet in de bedoeling Gods gelegen had „van den beginne af"! Om het nog eens precies en scherp te formuleeren: Toen door Mozes God aan Israël Zijne wetten gaf, heeft hij dat volk niet in eens losgerukt uit zijn oud-semietische cultuurtoestand; Hij heeft veelwijverij en echtscheiding, bloedwraak en bloedgierige oorlogsmassacre's, eng-nationalisme en gewijde bloedban niet in eens alle van dit in de oud-semietische gebruiken wortelend volk

afgeschud. Het volk zou wellicht zoo ineens uit het oude verband zijn geraakt, dat het in de catastrofe ware ondergegaan. Wellicht zelfs heeft het van dien grooten afstand van het ideaal zelf iets gevoeld, toen het zoo op verren afstand van den donderenden Sinaï-berg zich schuw terugtrok. Neen, God heeft dat volk toen genomen, juist zoo als het was, met veel wijverij en bloedwraak en bloedban en alles, om het geleidelijk op te voeden tot een hooger plan.

„Hij daalde tot Israël af, maar voerde het tegelijkertijd tot zich op."

Hiermee is in beginsel reeds de vraag beantwoord, hoe het mogelijk is, dat Mozes' wet zoo dikwijls bijna fotografische overeenkomst vertoont met die van Hammoerabi. Beide hebben niet zoo in eens iets geheel nieuws willen geven „noch nie dagewesen", maar beide sluiten aan bij het historisch gewordene en beide wortelen in de oudsemietische cultuur.

* * *

In vorige eeuwen is deze groote historische waarheid niet verstaan, ook niet onder de Protestanten. Door onbekendheid met de Oud-Oostersche geschiedenis en door vooroordeel. „Toen was het oog er voor gesloten, dat God, Abraham roepend uit het Ur der Chaldeeën, wilde Hij door dezen worden verstaan, rekening te houden had met en zich uit te drukken had in overeenstemming met den gedachtenkring, waaruit Abraham voortkwam..... Zelfs waren er, die meenden, dat, zoo Israël al iets met andere volken gemeen had, deze dit goede aan het bondsvolk moesten hebben ontleend... De historische zin is ontwaakt en men heeft leeren zien, dat de Eeuwige God in zijn liefdesbegeeren om weer gemeenschap te oefenen met het gevallen menschenkind en zich aan zijn volk te openbaren, ingegaan is in de vormen van ruimte en tijd, zich neergebogen heeft en rekening gehouden heeft met het leven" (Noordtzij, blz. 87). Nl. met het leven, zooals zich dat historisch ontwikkeld had.

De reeds meermalen geciteerde onderzoeker vat zijn conclusie ten slotte kernachtig aldus samen:

„De Heere heeft zich dus wat den vorm Zijner Openbaring betreft, aangesloten bij Israëls denkwijze en wat den inhoud Zijner

openbaring betreft, bij Israëls bestaanswijze."

Het Bewijs hiervan acht hij juist de wetgeving van Sinaï. Dat voor deze groote waarheid eerst zoo laat de oogen zijn opengegaan, moet vnl. daaraan worden toegeschreven, dat eerst de jongste tijd der opgravingen ons de cultuur der Oud-Oostersche volkeren zoo na heeft gebracht, dat ze ook op Israëls geschiedenis een nieuw licht heeft kunnen werpen.

* * *

Deze opvatting van het O.T. in het algemeen, en van de Wetgeving op Sinaï in het bijzonder, brengt *consequenties* mee.

Dr. Stegenga heeft het ergens [1]) over Simson en vraagt dan: „Zijn dan al die ongepermitteerdheden, die wij van verschillende oudtestamentische persoonlijkheden lezen, wel ooit te rijmen met een christelijke, zedelijke wereldbeschouwing?"

Hij gebruikt dan in zijn antwoord een beeld: „Is de zonneschijn alleen mogelijk in een keurig huis als het uwe? En als de zonneschijn bv. valt in een vervallen hut in het bosch, is dan de zonneschijn niet echt? Welnu, wat is religie? Zonneschijn, gulden band tusschen God en de ziel des menschen. Die band kan bestaan tusschen God en de keurige, moderne menschen, die wij zijn, maar ook tusschen God en de ziel van een barbaar, wild als de zee. Want die keurigheid is niet de voorwaarde voor den band."

Wat Dr. Stegenga hier zegt van de verhouding tusschen God en den woesten menschendooder Simson, geldt voorzeker ook bij Sinaï voor het volk, waaruit die nationale held, de reuzensterke Simson, voortkwam. En nu vragen we weer met prof. Noordtzij: „Of zou men nu waarlijk meenen, dat een volk, dat zijn blijdschap vindt in daden als ons van Ehud en Simson beschreven staan, geschikt is om een openbaring te ontvangen van God als den barmhartige?" En dan wijst hij er op, dat ook thans nog veel te veel vergeten wordt, dat dat heele Oude Testament wel waarde heeft voor ons als historische belichting van de lijn, die langzamerhand wordt uitgesponnen en die steeds dichter henenleidt naar den Christus van het Nieuwe Testament, maar dat toch het heele karakter van

[1]) Blz. 67 van zijn boek „De biecht en twee andere lezingen".

het Oude Testament slechts voorbereidend is (blz. 99). Om misverstand te voorkomen. wijst hij er met nadruk op, dat men niettegenstaande dit feit, de Godsopenbaring *voor dien tijd* daarom niet veroordeelen mag als ware hij gebrekkig en onvolkomen (voor dien tijd). Van verschillende hier gegeven voorbeelden nemen we dat van Elia. Voor den tijd van Achab was hij de ware profeet Gods. Wat niet wegneemt, dat Christus van zijn apostelen, die Elia willen navolgen, vertoornd zegt: „Gij weet niet van hoedanigen geest gij zijt!"

En met grooten nadruk wijst Noordtzij er op dat de Godsopenbaring aan Israël in het Oude Testament beperkt was (blz. 100) en slechts gold voor één volk en één tijd, ook al bevatten tal van plaatsen in het Oude Testament profetische gedachten, die heenwijzen naar de toekomst, naar onze bedeeling en dus veel verder reiken dan dat ééne volk en dien éénen tijd.

Het eene mag evenmin vergeten als het andere. Al heeft bijv. zelfs het Nieuwe Testament de slavernij niet afgeschaft, door zijn ethisch-religieus beginsel heeft het toch tot de afschaffing geleid, al blijft het een groote schande voor de Christenheid, dat het zoovele eeuwen lang heeft geduurd en al ligt het als een vuile vlek op de Kerk der vaad'ren, dat de heeren, die bijv. in de Ruyters tijd zooveel goudgeld („dat toch niet stonk") aan den slavenhandel verdienden (bijv. Westindische Compagnie), den slavenhandel lieten goedpraten met een beroep op toestanden en wetten van het Oude Testament, alsof die voor alle volken en tijden zouden hebben gegolden[1]).

Men ziet uit het aangehaalde voorbeeld van hoe vèrdragende practische beteekenis de kijk is, die men heeft op de beteekenis en geldingskracht van Oudtestamentische wetten en openbaringsvormen.

Ons mag de Wet slechts zijn „een tuchtmeester tot Christus".

* * *

[1]) Waarbij dan nog kwam de gaarne gehoorde malligheid, dat de negers afstamden van Cham (het zijn evenwel geen Hamieten, wel de Egyptenaren bijv.). Deze 17e eeuwsche geleerdheid, dat de „vloek van Cham" op de negers zou liggen, duikt nog telkens weer op.

Wanneer men het bovenstaande zoo scherp mogelijk zou willen formuleeren: DE OUD-TESTAMENTISCHE OPENBARING IS DIE TOT EEN BEPAALD VOLK EN VOOR EEN BEPAALDEN TIJD. Met als eeuwig-van-waarde-blijvend moment het profetisch heenwijzen naar de volkomen vervulling in Christus.

Hieruit volgt deze onafwijsbare consequentie: Christenen, die meer gewicht leggen op het O.T. dan op het Nieuwe Verbond, zijn eigenlijk geen Christenen, maar een middending tusschen Joden en wat anders, net als de Samaritanen. (zie aanteekening 3.)

§ 2. *Veelzijdigheid der Wetsbepalingen.*

„Er is een éénig Wetgever, die behouden kan en
„verderven. Doch wie zijt gij, die een ander oordeelt?"
(Jak. 4 : 12).

a. Bepalingen op religieus gebied.

Hier dient allereerst nog iets aangeteekend over de Joodsche opvatting *aangaande den zakelijken inhoud der Tien Geboden.*

Aangaande ons 5e gebod werd later doorloopende ongehoorzaamheid aan de ouders met vader- en moedermoord op één lijn gesteld. Zeer terecht, wie den ouders door slecht gedrag het leven verbittert, wie — zooals de spraakmakende gemeente zegt — „een nagel aan hun doodkist is", — *verkort* hun leven. Zoo één heeft dus zelf zeker geen recht op een lang leven; veelmeer komt dit aan de hun ouders eerende en liefhebbende kinderen van nature toe. Vandaar het „opdat gij lang leeft op de aarde". Het oog-om-oog en tand-om-tand van de strenge wet zou in het tegengestelde geval een lang leven voor zulke „vader-en moedermoorders" tot een hoon voor de rechtvaardigheid maken.

Dit is ook de beteekenis van het „vader-en moedermoorders" van 1 Tim. 1 : 9; het is een vaste Joodsche term, die als zoodanig verstaan moet worden.

Ditzelfde vers van 1 Tim. is nog in ander opzicht heel merkwaardig ten opzichte van de Tien Geboden. Want het pleit er voor, dat met „gij zult niet stelen" in de eerste plaats menschenroof, slavenroof bedoeld is (men denke aan Jozef). Vandaar ook de plaats tusschen moord, echtbreuk en valsche getuigenis voor het gericht (de — misschien valsche — „getuigen" moeten *persoonlijk* na het vonnis de steeniging voltrekken!), Ex. 21 : 16 stelt de doodstraf op dit „stelen van menschen"; Deut. 47 : 7 beperkt het tot het „stelen" van Israëlieten! Later paste men zelfs de heele Wet zóó toe, dat deze *alleen voor Israëlieten* gold. D.w.z. het was wel verkeerd als een heiden iets slechts werd aangedaan, maar niet strafbaar door het Sanhedrin; dit had er in zulk een geval niet mee te maken, verklaarde zich onbevoegd en liet den euveldader aan God over. Men ging hierin zelfs zoover, dat het heet: „Neemt iemand zich voor om een heiden te dooden, maar hij doodt een Israëliet (de bedoeling is bij vergissing of ongeluk), zoo gaat hij vrij uit" (Tractaat Sanhedrin IX, 2; aangehaald bij prof. Bornhäuser, Bergpredigt, blz. 63).

Maar stellen wij nu even naast elkander de 10 geboden en 1 Tim. 1 : 9:

Wet Ex. 20:	*1Timotheüs 1 : 9 in volgorde:*
5e gebod: ouders eeren	..... vadermoorders.
6e gebod: niet dooden	..... doodslagers.
7e gebod: niet echtbreken	..... hoereerders enz.
8e gebod: *niet stelen*	..... *menschen*dieven.
9e gebod: valsche getuigen	..... leugenaars, meineedigen.

Gebod 5—9 zagen dus alle rechtstreeks op den *persoon* van den naaste!

Men zou kunnen vragen: Wáár in de 10 geboden vinden we dan, dat stelen *van dingen* verboden is? Het antwoord luidt: in het 10e gebod: „gij zult niet begeeren", geen huis, geen akker, geen slaaf, geen vee (typeerend voor het tijdvak en zijn moraal, de vrouw tusschen het erf en den slaaf of slavin in, en de slaaf op zijn beurt tusschen de vrouw en den os of den ezel in).

 Men verlieze daarbij niet uit het oog, dat vrij algemeen wordt aan-

genomen (ook in verband met de verschillende slothelften van het 4e gebod in Ex. en Deut.) dat oorspronkelijk de 10 *„Woorden"* korter samengevat waren, zoodat het 10e luidde: Gij zult niet begeeren iets dat van uwen naaste is. (De rest zou dan verduidelijkende aanvulling zijn van later tijd).

Prof. Eerdmans heeft er indertijd (Th. T. 1903) de aandacht op gevestigd, dat *oorspronkelijk* de bedoeling van het 10e gebod was „begeeren *en tegelijk zich toe-eigenen"* (trouwens, door *menschelijk* gericht kan alleen het laatste *geconstateerd* worden). Prof. Bleeker („De zonde der gezindheid in het O.T.") geeft dit toe (bladz. 18) en wijst er op, dat Luther óók reeds in dezen geest het 10e gebod heeft uitgelegd („und fürnehme an sich zu bringen..... doch mit des Nächsten Schaden). Maar prof. Bleeker wijst er tevens op, dat Paulus dit gebod „gij zult niet begeeren" toch wel dieper heeft gepeild niet alleen, maar dat *van dezen geest* toch óók het O.T. wel sporen bevat. (zie aanteekening 4 achterin.)

* * *

Tot de religieuze bepalingen behoort veel, wat reeds in het voorgaande is opgenomen: inrichting van den tabernakel, priesterdienst, offeranden, groote feesten. Maar nog veel meer.

Daar zijn allereerst de bepalingen omtrent de eerstgeboornen. Niet alleen bij Israël, maar bij tal van Oostersche volkeren uit de omgeving gold als een axioma, dat de eerstgeboorne aan de Godheid toekwam; vandaar de vele kinderoffers in Kanaän, door de opgravingen aan het licht gebracht. Ook bij het offer van Izak door Abraham schemert deze achtergrond door, maar tevens staat hier klaar en helder verlicht in duidelijk karakter op den voorgrond de waarheid, dat God de Almachtige beslist geen menschenoffer wil. Toch moesten in Israël alle eerstgeboornen aan Jahwè gewijd worden. De oplossing was deze. Bij de laatste der tien plagen van Egypte waren van de Egyptenaren alle eerstgeboornen gestorven; die van Israël waren gespaard gebleven door Israëls God, die deze plaag gezonden had; ergo behoorden Hem in het vervolg deze kinderen steeds in Israël toe (Ex. 13). Dit gold als motiveering. Op welke wijze nu aanvaardde God ze als Zijn eigendom? Niet als offer, maar de eerst-

geboornen behoorden aan den Tabernakel, eventueel Tempel toe. Ook alweer niet als een soort tempelslaven, maar hun dienst aan den Tempel werd vervuld door remplaçanten. Als zoodanig trad op de stam van Levi (Num. 3 : 11). Deze remplaçantendienst van den Levietenstam hadden de ouders der eerstgeboornen evenwel niet voor niets; zooals nog in niet zoo lang geleden jaren iemand bij ons voor den militairen dienst van zijn land een remplaçant koopen kon, zoo moesten de ouders van een eerstgeboorne in Israël hun kind loskoopen (Num. 18 : 15).

Ook de eerstgeboornen van alle dieren behoorden Jahwè toe; hier evenwel behoorde het dier, dat op den leeftijd van acht dagen aan de priesters verviel, wèl geofferd te worden (d.w.z. men moet het zich niet voorstellen, dat het dier zoo jong al geofferd werd, maar het kwam aan de tempelkudde; — op deze wijze beschikten de priesters steeds over een reserve van uitgelezen dieren voor offeranden). Tenminste waar het een „rein" dier betrof, dat geofferd kòn worden. Ingeval het een „onrein" dier was, bijv. een ezelsveulen, kon de bezitter er een lam voor in de plaats geven, of het veulen voor geld van den priester loskoopen; had hij er dit geen van beide voor over, dan behoorde hij het dier, acht dagen hoogstens oud, af te maken.

Zelfs de eerstelingen van een akker vielen onder deze „wet der eerstelingen".

* * *

„Rein" en *„onrein"* waren heel eigenaardige begrippen, die in verband staan met opvattingen van door-en-door primitief Oostersch denken. Toch wordt allicht de fout begaan, alle opvattingen van „rein" en „onrein" tot één motiveering te willen herleiden. In werkelijkheid is deze voorstelling veel gecompliceerder en spelen verschillende motiveeringen uiteen. Wat het „onrein" zijn van het varken betreft, mag meegewerkt hebben, dat het bij tal van omringende volken offerdier was en dus gold als aan hun goden of demonen gewijd. Maar wanneer men nu deze zelfde redeneering op melaatschheid gaat toepassen onder aanvoering van het argument, dat de eeuw van toen van begrippen van hygiëne nog geen verstand

had, dan begaat men m.i. de fout van alles te willen pasklaar wringen in één bepaald studeerkamerstelsel. Men moge van onze theorieën over besmetting geen flauw vermoeden hebben gehad en daardoor menig onhygiënisch doen heel natuurlijk hebben gevonden, daar staat tegenover dat men toch *wist* uit ervaring, dat deze afgrijselijke ziekte overspringen kòn op wie met lijders in veelvuldige aanraking kwam en dat men ze daarom instinctief meed, wat juist bij deze ziekte door het afstootend uiterlijk der lijders haast tot een vanzelfheid werd. In dit geval kan men gerust alle demonen-theorieën terzijde laten. Hetzelfde geldt in principe voor het „onrein" zijn door aanraking met een lijk, waarbij ook in de *eerste* plaats in het Oosten, waar het bederf zoo spoedig bij de heerschende hitte in kan treden, moge meegewerkt hebben het element van afgrijzen. Bij de strenge consequente doorvoering van het begrip „onrein" mogen dan factoren van anderen aard meegewerkt hebben: het aangeraakt hebben van wat aan den „dood" vervallen was. Samenvattend kan men zeggen, dat een Israëliet in de eerste plaats „onrein" werd, door aanraking van wat verband hield met den dood (de melaatschheid, het levende beeld des doods, inbegrepen) en ten tweede — het tegenbeeld, en dit is in dit verband zeker heel eigenaardig — door aanraking met alles wat met geboorte en sexueele levensuiting verband houdt. Bij tal van primitieve volkeren komt dit trouwens voor, soms onder de meest stuitende bijgeloovige gebruiken die bijna steeds verband houden met demonenvrees of bezwering. Juist dit laatste verkeerde element echter was bij Israël uitgebannen. Onder bijbehouding van het oorspronkelijk verontreinigende idee werd een symbolische reiniging voorgeschreven voor die gevallen, waarin het volk, naar oer-oude ingeboren gedachtenvoorstelling zich zelf als „onrein" beschouwde. Zoo werd bijv. iemand, die een lijk had aangeraakt, op den derden en zevenden dag besprengd met water, waarin de asch van een roode koe (rood de kleur van het bloed en het leven!); op deze roode koe was zijn onreinheid te voren overgedragen en het dier was daarna buiten de legerplaats verbrand. Opvoedend in deze symbolen werkte, dat dergelijk ceremonieel ook plaats had bij de ontzondiging (op Grooten Verzoendag bijv.), zoodat het volk leerde, dat voor zonde en zondedienst een even groote

walg paste als voor de lichamelijke toestanden, waarvan het een ingeschapen afkeer had; vandaar ook, dat juist het gansche O.T. door de vergelijking wordt ingehamerd, dat de weerzinwekkende melaatschheid *ons* niet erger kan doen walgen dan de besmetting der zonde het den hoogheiligen *God* doet. Nog in de psalmen valt die toon te beluisteren.

De scheidslijn tusschen „rein" en „onrein" wordt zelfs doorgetrokken tusschen de dieren. Er behoeft wel niet op gewezen te worden, dat de kijk op het dierenrijk en de ordening der soorten een heel andere was dan die onze wetenschap heden ten dage geeft; de Bijbel is nergens geschreven in de kunsttaal van natuurkennis, handleiding of cosmografieleerboek (gelukkig!), maar populair, in de taal van het volk, d.w.z. in de taal van *dat* volk en van *dien* tijd, waarin een of ander geschrift ontstaan is (men vergete toch niet: Biblia is meervoud, boek*en*, niet *één* boek!) Men schrikke dus niet, wanneer in Leviticus 11 of Deuteronomium 14 de kameel niet gerekend wordt tot de tweehoevigen[1]) en de haas wèl tot de herkauwers en de vleermuis tot de vogels, d.w.z. tot het gedierte, dat vliegen kan. In 't algemeen kan men zeggen, dat als „rein" golden en gegeten mochten worden: 1. de duidelijk tweehoevige herkauwers; 2. de niet met name als onrein genoemde vogels (waartoe o.a. de roofvogels behoorden); 3. de visschen met duidelijk zichtbare schubben en vinnen (dus bijv. niet de aal).

Sommige profeten trekken het begrip „onrein" al heel ver. Ezechiël bv. in zijn ballingschap, in een land, dat zich van Mozes' voorschriften in dezen niets aantrok, acht dit gansche land in zijn geheel „onrein". Inderdaad kon een wetsgetrouwe Jood daar, practisch gezien, bijna niet naar de door hem zoo gewenschte voorschriften leven.

Uiterst absurd klinkt ons, Westerlingen, evenwel in de ooren, dat de rabbijnen later hebben beslist, dat iemands handen „onrein" waren geworden door het aanraken der „heilige" wetsrollen, bijv. bij lezing in de synagoge; ritueele wasschingen waren dan noodig!

Bij de wetten onzer „reine" en „onreine" dieren sluit een heele rij

---

[1]) De tweehoevigheid van den kameel is trouwens een eenigszins andere en minder volkomene dan bijv. die van een koe.

bepalingen aan in verband met spijzen en met offers. Zoo mocht, om een belangrijke bepaling te noemen, geen bloed genuttigd; de Joodsche slachtvoorschriften staan met dit voorschrift in verband.

In het spijsoffer mocht geen zuurdeeg komen; wel daarentegen was zout als bestanddeel gebiedend voorgeschreven. Men is wel eens in de fout vervallen, elk van de offervoorschriften met het oog op het N.T. te gaan vergeestelijken en symboliseeren. Op allerlei gekunstelde en gezochte manieren heeft men met groote scherpzinnigheid er meer in willen leggen dan de meest begenadigde Israëliet er ooit in heeft gezien (en voor dien toch alleen had dit offer als afschaduwing zin; wij die de vervulling hebben, hebben de zwakke afschaduwing niet meer noodig). Hier evenwel is er nu een geval, waarin dat m.i. geoorloofd is. 't Zuurdeeg is de gistende kracht, symbool van verouderd zijn en van nawerkend bederf; het zout is de bederfwerende kracht. „Gij zijt het zout der aarde!" zegt Christus tot Zijne jongeren. „Zuivert den ouden zuurdeesem uit!" gebiedt Paulus met kracht. „Weet gij dan niet, dat een weinig zuurdeeg het geheele deeg verzuurt?" (dit m.i. beslist aangehaald door Paulus met het oog op de bekende gelijkenis door Christus; voor wie er op let, haalt Paulus meer dan eens een „woord des Heeren" aan, zelfs buiten wat wij uit de Evangeliën weten om, Hand. 20 : 35). Ik ben dan ook geneigd mij bij hen te scharen, die in de bekende gelijkenis uit Mattheüs 13 van het in het deeg *verborgen(!)* zuurdeeg niet zien den alles bezielenden levensadem van het Christendom, maar de kiem van dwaalleer en verouderde beschouwingen en oudtestamentischen terugslag, die ook in de Christelijke kerk reeds bijna van het begin af zijn schadelijke werking heeft doen gevoelen.

* * *

Tot de godsdienstige voorschriften behooren groote en kleine verbodsbepalingen en het merkwaardige, ja raadselachtige, is, dat beide in de „boeken van Mozes" zoo in bonte rij door elkaar staan, dat het verschil tusschen groot en klein om zoo te zeggen geheel wegvalt.

Tot de „groote" rekenen we bijv. het verbod van wat de Statenvertaling noemt „waarzeggers" en „duivelskunstenaars". Op het uit-

oefenen van deze beroepen, diep ingeworteld in het Oostersch volksleven en in den laatsten tijd zelfs in ons Westersch kille leven weer in eere gekomen, stond zelfs de doodstraf, nl. steeniging! „Waarzeggers" dat zijn degenen, die de geesten der afgestorvenen, de „wetenden" naar de toekomst vragen. Saul bijv. heeft ze uitgeroeid en ging per slot van rekening er zelf te Endor zijn heil bij zoeken! „Duivelskunstenaars", daarmee worden bedoeld zij, die als een soort medium de booze demonen, die in hen woonden, gelegenheid gaven zich te uiten over allerlei vragen in orakeltaal. Die stakker van een krankzinnige slavin, met wie Paulus te Filippi in Macedonië in botsing kwam, was er zoo een (Lev. 19 : 31; 20 : 6, 7).

Tot de „kleine" rekenen we het verbod van tatoueeren en het besliste verbod om den baard te verminken of af te scheren, zooals men dat in het Oosten alleen deed ten teeken van rouw. Buiten Egypte zou normaliter daar niemand over denken. Nog heden ten dage gelooft een echt volbloed Arabier, dat zelfs de groet van een baardeloos man onheil over iemand brengt. (Lev. 19 : 27).

Nog op het eind van den tachtigjarigen oorlog werd in onze vaderlandsche kerk gepredikt tegen de „gladde gezichten", die toen in de mode begonnen te komen. Vooral bij predikanten vonden onze gereformeerde vaderen in die dagen een baardeloos gezicht heel erg, wereldsch en onbijbelsch!

b. Met betrekking tot de sociale organisatie.

Evenals alle volken der Oudheid kende ook Israël de slavernij als een heel gewone maatschappelijke instelling. De „Wet van Mozes" heeft ook hier soms verzachtend gewerkt (o.a. Ex. 21 : 1—7; 7—10; 20—21).

Een slaaf van denzelfden stam als de Israëliet, een volksgenoot dus, mocht niet langer dan 6 jaren slaaf blijven. Slavernij voor schuld kon voorkomen, maar bleef dus practisch tot een aantal jaren „dwangarbeid" beperkt. Was de slaaf gehuwd gekomen, dan werd zijn vrouw tevens vrij. Had zijn meester hem evenwel een vrouw gegeven (bv. een uitlandsche slavin)dan bleven vrouw en kinderen
 het eigendom van den meester en moest de slaaf die achterlaten bij

zijn vrijlating. Was hij er evenwel zóó aan gehecht, dat hem dit te zwaar viel, dan kon hij kiezen: òf alleen heen trekken in de vrijheid, òf bij vrouw en kinderen levenslang slaaf blijven. In het laatste geval moest hij publiek te pronk staan, met het oor vastgepriemd aan de deurpost van den meester.

Het verdient opmerking, dat deze voor dien tijd milde bepaling voor Israël maar al te veel doode letter is gebleven. Uit Jeremia weten wij bijv. met zekerheid, dat men in den tijd van dezen profeet zich hiervan niets aantrok en als regel gold: eens slaaf blijft slaaf.

Heel eigenaardig licht op de primitieve maatschappij van Oud-Israël werpen de bepalingen omtrent slavinnen (Ex. 21 : 7—10). Het kwam voor, dat iemand wegens schuld of uit armoe zijn dochter verkocht als slavin. Als vanzelfsprekend beschouwt Exodus het, dat dit was als concubine van den meester. Was hij ontevreden over haar en teleurgesteld door haar kinderloosheid (echt-Oostersch!), dan kon hij haar verder verkoopen (mits niet aan een vreemdeling!). Waren de zes jaren slavernij om, dan was hier evenwel geen sprake van wegzending, ze stond dan met een vrije vrouw min of meer gelijk. Alleen wanneer de slavin zelf (blijkbaar voor 't geval ze ondanks kinderloosheid of enkel als werkslavin toch in dienst gehouden was) ontevreden was over de behandeling, kon zij na afloop der zes jaren toch vertrekken; blijkbaar als uiterste middel gedacht.

Mishandeling van slaven wordt ook onder 't oog gezien. Alleen wanneer blijvend letsel werd toegebracht kon de meester gestraft worden. Ook al moest de slaaf een poos blijven liggen vanwege de overmatige ransel, dan was de baas vrij. Slechts in geval van doodslag werd de eigenaar gestraft. En bij zware mishandeling met blijvende gebreken als gevolg (gemis van oog of van tanden) moest de slaaf in vrijheid worden gesteld. Alweer: milde bepalingen, *voor dien tijd*. Eigenaardig doet toch wel aan die motiveering: „de slaaf is immers zijn eigendom!" (Ex. 21 : 20, 21, 26, 27).

Slavernij zonder den stok als aansporing ware misschien een contradictio in terminis geweest. Wanneer een slaaf, wiens eigen belang meer luieren dan werken was, geen rede wou verstaan, schoot niet veel anders over. De menschenkenner van Spreuken 29 : 19

noemt zoo'n geval: „Een slaaf zal door woorden niet getuchtigd worden; hoewel hij ze verstaat, nochtans zal hij niet antwoorden". M.a.w. hij houdt zich maar van den domme.

Er is niet overal geheel en al overeenstemming in de bepalingen omtrent slavernij; Leviticus bijv. gaat verder dan Exodus en bepaalt eenvoudig, dat elke slavin, die door haar meester tot concubine is genomen, de rang van vrije vrouw krijgt (Lev. 19 : 20). Of dit in de practijk echter groot verschil maakte met Exodus staat nog te bezien; het zal wel daarop neergekomen zijn, dat ze niet verder verkocht mochten worden, wat Exodus ook al zegt.

Later vinden we zelfs aangeteekend, dat er ten opzichte van het eerstgeboorterecht (de eerstgeboorne erfde een dubbele portie) door den man geen onderscheid mocht worden gemaakt tusschen vrouwen van verschillenden rang, geen voortrekkerij (Deut. 21 : 15, 16). O, Abraham, die Ismaël de woestijn in zond!

Slaven, die wegliepen, mochten niet aan hun meester worden uitgeleverd. Waren ze eenmaal in een stad, dan hadden ze daar gewoon asylrecht (Deut. 23 : 15, 16). Voor dien tijd wel buitengewoon humaan. Hier klinkt toch weer een heel andere ondertoon door dan dat: hij is het eigendom immers van den meester! Wettig eigendom toch had men behooren terug te geven?

Daar bij stond de doodstraf er op, wanneer men moedwillig op menschenjacht en slavenroof uitging of vrije menschen als slaaf verkocht. Men denke aan de geschiedenis van Jozef (Ex. 21 : 16).

* * *

Hoe in die patriarchale tijden een slaaf ten volle beschouwd werd als tot de familie te behooren, daarvan geeft Leviticus 22 : 11 een treffend en onverwacht voorbeeld: Van het heilige offervleesch, dat tot de inkomsten van den priester behoorde, mocht een vrij arbeider in zijn dienst of een aangetrouwd familielid van den priester niet meeëten, zelfs niet de uit het vaderlijk huis met een niet-priester gehuwde dochter. Maar de voor geld gekochte slaven van den priester mochten van deze heilige offeranden gerust hun deel mee genieten! Eigenaardig!

 Dergelijke verhoudingen brachten evenwel tevens mee, dat een

slaaf evenmin als een onmondig kind recht op eigen overtuiging of eigen godsdienstoefening werd toegestaan. Zoowel gekochte slaven als in huis geboren slavenkinderen werden door het uitwendig teeken der besnijding mee ingelijfd bij de Israëlietische gemeenschap; zij konden dan mee het Pascha eten (Ex. 12 : 48).

Een heel aparte instelling voor Israël was *sabbatjaar* en *jubeljaar*. Beide waren ingesteld om den economisch-zwakke te beschermen en de opeenhooping van grootgrondbezit in één hand te voorkomen. Het ideaal der H. Schrift is ook hierin: „Armoede of rijkdom geef mij niet; voed mij met het brood mijns bescheiden deels" (Spr. 30 : 8). Wat het sabbatjaar, het 7e jaar, te beduiden had voor Israëlietische schuldslaven, zagen we reeds. Zijn naam dankte dit jaar aan het feit, dat het om zoo te zeggen een sabbat in 't groot was, een heel jaar sabbat. Het land moest dan braak blijven liggen. Wat vanzelf nog opschoot en groeide of aan vrucht voor 't plukken hing, moest de eigenaar overlaten aan den arme en minderbedeelde, die geen reservevoorraad tot zijn beschikking had. In de practijk is van dit sabbatjaar weinig terecht gekomen; vandaar de dreiging, dat (bij wegvoering van het volk uit het land) wel eens langer dan één jaar alles braak kon blijven liggen, zoodat het leek, of het land „lust kreeg aan zijn sabbatten" (2 Kron. 36 : 11).

Een sabbatjaar in 't kwadraat was het jubeljaar, het 50e jaar, dat kwam na een reeks van 7 x 7. Eigenlijk heette het jobeljaar, naar de jobel of ramshoorn, waarop men blies om dit jaar aan te kondigen.

Alle verpande of verpachte land viel dan aan den oorspronkelijken eigenaar terug. Landverkoop behoorde in Israël eigenlijk tot de onmogelijkheden; had men niet zelf maar het land in gebruik gekregen van den God der vaderen bij den inval in dit beloofde Kanaän? „Dat verhoede God, dat ik u de erve mijner vaderen geven zou!" antwoordt Naboth aan Achab, als deze diens wijngaard wil koopen of ruilen om zijn paleistuin af te ronden (1 Kon. 21 : 3). Alle geleende geldsommen (altijd onder Israël renteloos!) behoorden kwijtgescholden te worden. Alles heel mooi, maar..... Een heel leelijk „maar" in dit geval. Al jaren voor dat er een jubeljaar op handen was, wou niemand een arme, die in nood zat, meer geld

voorschieten (Met land kon men zich altijd redden, men betaalde er nooit meer voor dan de pacht tot het naaste jubeljaar bedroeg). Zoo kwam het jubeljaar practisch ten laatste voor den man, die een leening noodig had, daarop neer, dat hij niet geholpen werd. Ondanks de vermaning tot den gegoede (in Deut. 15 : 11) om in zoo'n geval tòch te geven! De beroemde rabbijn Hillel, die bij het begin onzer jaartelling leerde, zag geen anderen uitweg, dan toe te staan, dat een man, die in geldnood verkeerde, geld leende, onder contract, dat hij zich schriftelijk verplichtte voor den rechter en onder getuigen, dat het geld te allen tijde kon worden teruggevorderd, zelfs in sabbats- of jubeljaar. Het was ongetwijfeld mild en goed bedoeld ten bate van den arme, maar wie denkt bij zulke scherpzinnige juristerij toch niet aan het bekende: „Gij hebt Gods gebod krachteloos gemaakt door uwe inzettingen?" (Markus 7 : 13).

Zoo hebben zelfs deze prachtig-geconstrueerde inzettingen van sabbat- en van jubeljaar niet kunnen verhinderen, dat ook Israël ruimschoots armoelijders en aalmoezensmeekers heeft gekend. Doordat ook onder deze wetten het harde menschelijk gemoed hetzelfde bleef. Nooit kan de zieke maatschappij genezen van buiten naar binnen; wetten kunnen een verlichting brengen en nuttig werken, maar de gezindheid van het menschelijk gemoed kan alle goede uitwerking te niet maken.

Tusschen al die verzachtende bepalingen klinkt dan ook weemoedig de ondertoon: „Want de arme zal niet ophouden uit het midden des lands" (Deut. 15 : 11).

* * *

Zooals gezegd, was rentenemen beslist verboden, tenminste van Israëlieten; tegenover vreemdelingen kon men zooveel eischen als men machtig kon worden. De Statenvertalers hebben zich dit standpunt niet kunnen voorstellen en rente (geheel ten onrechte) met „woeker" vertaald; neen, iedere rente, ook de laagste was verboden. Wat niet wegneemt, dat *àls* er rente geëischt werd in die oude tijden, die inderdaad zoo hoog was, dat ze naar onze begrippen van woeker niet veel verschilt. Het geldt hier evenwel een *principieel* verbod van alle rente in beginsel. Een volksgenoot moest om niet

geholpen. In de practijk echter beteekende dit alweer al te vaak, dat òf het heele verbod niet werd nagekomen en de naaste werd uitgezogen (lees de toestanden, die Nehemia aantrof) òf dat er in 't geheel niet geleend werd (Ex. 22 : 25). Omstreeks Abrahams tijd gold in Babylonië een rente van 25% niet als abnormaal.

Eén ding dient hierbij niet uit het oog verloren. Het gaat hier niet over handelsrente maar over consumptierente; noodrente zou men ook kunnen zeggen. Het gebod wil niet verbieden om rente te betalen van in een handelsonderneming gestoken geld — dat lag geheel buiten den gezichtskring, toen deze wet werd afgekondigd. Neen, het verbod ziet op het nemen van rente van geld, dat men iemand leent, die in nood en achterstand is en hoopt in beter tijden het geleende geld terug te kunnen geven. Anders niet.

Door onkunde heeft de Christenheid der Middeleeuwen dit geheel over het hoofd gezien en het nemen van alle rente, ook onder geheel andere maatschappelijke omstandigheden en van tot heel ander doel geleend geld, kortaf verboden. Voor Israël echter was het gebod gepast en zegenrijk.

Al deze mooie bepalingen zijn maar al te veel doode letter gebleven. Op het volle menschenleven geven de volgende teksten een kijk:

„Omdat zij den rechtvaardige voor geld verkoopen en den nooddruftige voor een paar schoenen!" (Amos 2 : 6).

„Wee dengenen, die huis aan huis trekken, akker aan akker brengen!" (Jesaja 5 : 8).

En na de ballingschap — niets geleerd en niets vergeten:

„Wij moeten onze zonen en onze dochteren tot slaven vernederen, reeds zijn eenige onzer dochteren aldus vernederd en wij kunnen niets daartegen doen, want onze akkers en wijngaarden zijn reeds aan de edelen gekomen" (Nehemia 5).

* * *

Een zeer eigenaardige instelling in Israël was het zg. *leviraatshuwelijk* (van „levir" = zwager). Was een man kinderloos gestorven, dan moest zijn broer de weduwe tot zich nemen en zorgen voor de instandhouding van „den naam zijns broeders". Het is een

blijkbaar oer-oud instituut, al lang vóór Mozes in zwang, zooals blijkt uit de geschiedenis van Juda en zijn zonen in den patriarchentijd. Tevens diende zoo'n naaste bloedverwant de eigendommen der jonge vrouw schuldvrij te maken ten gunste van het nageslacht; als zoodanig heette hij goël of losser. Beide functie's zijn overbekend uit de geschiedenis van Ruth. Een zeer onwaarschijnlijk en gekunsteld bedachte toepassing van het eerste geval trachten de Sadduceeën te gebruiken om Christus in zijn rede te verstrikken en de opstanding bespottelijk te maken (Matth. 22 : 23).

* * *

Wie eenig begrip heeft van de wijze van leven in een steppengebied en aan den rand er van door de herders met hun kudden, die, naardat het seizoen is, heen en weer trekken in een land, waar men niet kent onze met slooten en hekjes afgeperkte vierkantjes grasland, die zal begrijpen, dat een oorzaak van veelvuldige twisten, ja van bloedige veeten hier kan zijn de uitoefening van het weiderecht. Ex. 22 : 5 schrijft in dezen schadevergoeding voor, ruim toegemeten.

Ten slotte een enkel woord over Israëls krijgsgebruiken:

Wie pas gehuwd was bleef een vol jaar vrij van krijgsdienst (Dt. 24 : 5). Zelfs het in ondertrouw zijn, het bezig zijn met het bouwen van een nieuw huis, het in aanleg hebben van een wijngaard, die nog geen vrucht had opgeleverd, dat waren allemaal redenen tot vrijstelling. Ja zelfs waren de aanvoerders verplicht te vragen (vóór de aangetreden manschappen uittrokken) wie bang en vreesachtig was; die moest maar liever teruggaan naar zijn eigen pappot. Niet in dit geval om zijnszelfs wil, maar uit vrees, dat zulke nerveuse naturen op de anderen verkeerd zouden werken en het ontstaan van een paniek in de hand zouden werken (Dt. 20).

Andere bepalingen betreffen het belegeren van steden. Wil de stad zich direct overgeven na eerste opeisching, dan blijft de heele bevolking in leven en schatplichtig. Moet ze stormenderhand genomen, dan worden de mannen gedood, de rest der bevolking wordt slaaf. (Bij de inneming van Kanaän wordt op deze voor dien tijd milde bepalingen een uitzondering gemaakt). In het Oostersch

dorre klimaat is schade aan ooftboomen toegebracht niet gemakkelijk weer goed te maken en — als het weer den eersten tijd niet meewerkt — dikwijls onherstelbaar. Vandaar het voorschrift om bij het beleg van een stad de fruitboomen te sparen en alleen ander geboomte voor belegeringswerken en stormrammen te gebruiken. Een voorschrift, dat — in aanmerking genomen de groote schaarschte aan geboomte in Kanaän — niet altijd licht na te komen zal zijn geweest. De kruisvaarders in later eeuwen hebben het volop ondervonden wat een geweldige belemmering bij hun belegeringen de afwezigheid van geschikte boomen opleverde. Ook de bepaling over het sparen der vruchtboomen is doode letter gebleven; in 2 Kon. 3 : 11 lezen we, hoe Eliza zelf Israël aanmoedigt om de vruchtboomen der Moabieten te vernielen.

Deut. 20 : 10—14 geeft voorschriften over levende krijgsbuit: in den krijg gevangen genomen vrouwen. Behalve quarantaine-voorschriften bevat het de bepaling, dat zoo'n tot concubine vernederde vrouw, als de eigenaar er genoeg van had, niet als slavin mocht worden verder verkocht.

Wat ons in Israëls krijgsvoering het meest bevreemdt, was het gebruik van den „bloedban", zooals dat bijv. op Jericho toegepast werd. De heele bevolking van zoo'n stad werd in dat geval aan Jahwè gewijd en als een soort massa-slachtoffer uitgemoord. Het geschiedt in de opwinding der bestorming en niet in koelen bloede, maar toch is het moeilijk in te zien, dat hier groot verschil bestaat met het doen van andere volken, die na de zege de krijgsgevangenen afslachtten op het altaar van hun oorlogsgod.

Een dergelijk „vroom" gebruik moet — zooals te voren is opgemerkt — beslist gezien worden in de sfeer van den tijd. Trouwens: nog de Spanjaarden te Zutfen en Naarden waren in dit opzicht goed-Oudtestamentisch.

De veroverde stad moest in zoo'n geval puinhoop blijven.

* * *

Waar in Israël de Tempeldienst zoo het centrale punt in het volksleven was, was het een zaak van het grootste gewicht, wanneer

iemand van deze plaats was *uitgebannen.* Die stond feitelijk buiten de volksgemeenschap.

In de eerste plaats waren van het betreden van den Voorhof uitgesloten alle eunuchen (dus ook de bekende „kamerling uit Moorenland"). Van Edomieten of Egyptenaren, die tot Israël overgingen, mocht eerst het derde geslacht toetreden. We hebben zoo'n geval in Jehudi (= „de Jood") de achterkleinzoon van Koesji (= „de Ethiopiër") die in de geschiedenis van Jeremia voorkomt als de bode, die Baruchs rol uit den Tempel naar het winterpaleis moest brengen (En ook in den Herodes van Hand. 12). Van Ammonieten of Moabieten echter mocht eerst het tiende geslacht in aanmerking komen. Blijkbaar werd alleen gerekend van vaders kant; anders waren David en Salomo eveneens uitgesloten geweest (vanwege Ruth).

c. Bijzondere bepalingen.

Allereerst noemen we hier tal van wetsvoorschriften, die dienen om den zwakke te beschermen. Zooals we zagen, was reeds de heele sociale organisatie hierop ingericht. Maar daarnaast zijn tal van bijzondere gevallen uitgewerkt.

De vreemdeling, die in de Oudheid rechtloos was, moest goed behandeld worden door het volk, dat zelf in Egypte den vloek der vreemdelingschap aan den lijve had ondervonden (Ex. 22 : 21). Voor den belager van weduwe en wees geldt de vloek, dat zijn eigen huisgenooten in hunne positie zullen komen (Ex. 22 : 24) Het recht mag niet gebogen worden ten bate van den sterke (algemeene Oostersche kwaal)noch ten believe van de publieke opinie (Ex. 23 : 1 en 2). O, dat men dit laatste ook in onzen tijd nog ter harte nam, nu men ook wel handige politici de snaren der volksgemoederen ziet bespelen onder de heidensche leuze „vox populi vox Deï."

Men moet elkander helpen in de wereld, zelfs zijn vijand, als die een ongeval heeft! (Ex. 23 : 4 en 5 houdt in principe reeds een les in als later de barmhartige Samaritaan beter toepaste dan de modelpriester en zijn dienaar de leviet, die naar zijn hoogen voorganger keek, hoe hij doen moest!)

Men moest zijn velden niet al te secuur afoogsten; aan de lastige hoeken en kanten moest men wat overlaten voor den arme om na te zamelen; ook moest men hèm het nalezen overlaten. (Lev. 19 : 9 en 10 en Dt. 24 : 17—22; denk aan Ruth en Boaz!) De daglooner moest stipt op tijd betaald; het loon mocht niet eens tot den anderen dag worden ingehouden! (Lev. 19 : 13).[1]) Men mocht geen spot drijven met dooven en blinden, noch den een beschimpen („hij hoort het toch niet!") noch den ander uit leedvermaak en aanstoot in den weg zetten; dat alles wordt als uitermate laag veroordeeld. (Lev. 19 : 14) Wie dorstig langs een welvoorzienen wijngaard kwam in de hitte des daags mocht er van eten naar hij lust had van wat overhing naar den weg toe; hij mocht er evenwel niets van meenemen. Insgelijks wie hongerig langs een korenveld kwam, mocht met de hand wat aren plukken — alles bij kleine hoeveelheid, niets van beteekenis: met den sikkel moest hij er afblijven (Deut. 23 : 24 en 25).

Ja zelfs de dorschende os mocht niet gemuilband worden: geen Tantaluskwelling, zelfs voor een dier niet! Waarbij Paulus opmerkt, dat ook dit in de eerste plaats moet worden toegepast op de menschen: „Zorgt ook God voor de ossen? Of zegt Hij dit ganschelijk om onzentwil?" (Dt. 25 : 4; 1 Kor. 9 : 9). Al deze bepalingen dienen dus tot verzachting van het lot van den zwakke.

* * *

Van belang in dit opzicht is het ook de bepalingen omtrent het huwelijk na te gaan. (Waar deze onvrijen golden, zie hiervoor bij de bespreking der slavernij).

---

[1]) Latere rabbijnsche uitleg rekende te late en onvoldoende uitbetaling van loonen zelfs onder het: gij zult niet doodslaan! Want daardoor werd den arbeider het levensonderhoud benomen en zijn leven verkort. (Vergelijk voor dezelfde opvatting in het N. T. Jakobus 5 : 4).

Met zoo'n daglooner, die 's avonds zijn geld beurt, wordt de bidder vergeleken in het Onze Vader. Want eigenlijk staat er: Geef ons heden brood voor morgen! D.w.z. 's avonds kocht de daglooner van het verdiende loon het brood voor den volgenden dag. Zijn gezin kon natuurlijk niet honger lijden tot hij thuis kwam. Rijken bakten zelf voor eenige dagen in voren.

Huwelijken met bloedverwanten waren streng verboden (Lev. 18). In geval van verdenking van ontrouw werd het Godsoordeel onbeperkt toegepast — dit is wel zeer eigenaardig — en moest de jonge vrouw voor den priester terecht staan en „vloekwater" innemen in de overtuiging, dat dit — indien zij onschuldig was — zonder straffende uitwerking zou blijven. Een zeer primitief rechtsgeding, dat bij Israël — zelfs in dit moeilijk voor menschen te beoordeelen geval — hoogst eigenaardig aandoet, maar dat — waar het in te nemen water blijkbaar op zichzelf van onschuldigen aard was — toch principieel meer te vergelijken is m.i. bij onzen eed dan bij wat men in de Middeleeuwen onder een Godsoordeel verstond.

Overspel werd voor beide partijen met den dood gestraft (Lev. 20 : 10); naar Oostersche zede kon bij den man alleen sprake zijn van overspel, waar het eene met een ander man getrouwde vrouw gold; in het land en in den tijd der polygamie (al was die meer uitzondering dan regel) was elke andere opvatting uiteraard buitengesloten.

Echtscheiding (Dt. 24 : 1—4) was een zaak, die heelemaal van het believen van den man afhing als overal in het Oosten. Alleen moest hij wel weten, wat hij deed, want hij kon de vrouw, wanneer ze eenmaal met een ander gehuwd was geweest, onder geen beding terugnemen[1]).

d. Strafrecht.

Als straf kende men het toedienen van geeselslagen. Dit gold bijv. voor een man, die een slavin, bij wie hij kinderen had, niet daarna als vrije vrouw behandeld had (Lev. 19 : 20). Hier gold dus een andere moraal dan in de dagen van Abraham, Sara en Hagar. Want Abraham had dan toch maar toegestaan, dat Sara de moeder van Ismael met alle hardheid behandelde, die een slavin treffen kon (Sara „vernederde haar").

't Hoogste getal geeselslagen, dat was toegestaan, was veertig (Dt.

[1]) Onder Mohammedanen net andersom: alleen, als ze eerst met een ander gehuwd is geweest en ook daar gescheiden; bij verzoening ontduikt men dit in deze kringen door een schijnhuwelijk van de vrouw met een jongetje bijv.

25 : 3); velen brachten het er met minder niet levend af. Als doodstraf gebruikte men de steeniging (bijv. voor godslastering) en het ophangen, d.w.z. niet aan een strop maar boven op een puntigen paal; dit gold als een bijzondere vloek: het zweven tusschen hemel en aarde. Voor den avond moest het lijk worden afgenomen (Dt. 21 : 22).

Over het geheel was de Wet van Israël streng en met de doodstraf spoedig gereed. Een sterk voorbeeld: Ouders hadden een zoon, die opgroeit tot hun verdriet en met wien ze geen raad meer weten, door al het bitter verdriet en de schande, die hij ze aandoet. Naar hun vermaan luistert hij niet; respect toont hij niet. Dan brengen zij het geval voor de oudsten der gemeente, de gewone patriarchale rechtbank dus. En die spreekt dan over den moedwilligen zoon het vonnis der steeniging uit. De klager moest den eersten steen gooien; hier dus de vader!

En verder verkondigt de strafwet de harde waarheid (in den meest letterlijken zin): oog om oog, tand om tand. Dat was niet bedoeld als schavergoeding noch als wraakneming van den persoon zelf. En heelemaal niets kent deze Wet van wat men tegenwoordig zoo sentimenteel napraat van „verbetering van den misdadiger" (men lette eens op de vele recidivisten!). De „Wet van Mozes" kent maar één principe, waaraan ze alles ondergeschikt acht. De beleedigde Majesteit Gods. God zelf wilde deze wetten zoo; elke overtreding is dus een persoonlijk affront tegenover de Godheid. Deze allerhoogste majesteitsschennis is het, die zonder mededoogen wordt gestraft.

David voelde het niet anders, toen hij uitriep: „Tegen U, tegen U alleen heb ik gezondigd!"

* * *

Naast de officieele voltrekking van de doodstraf stond sedert overoude tijden de door de Wet van Mozes getolereerde uitoefening van de doodstraf door particulieren: de bloedwraak[1]). Alleen heeft

de Wet deze verzacht. Want de bloedwraak gold voor alle gevallen van om 't leven komen door toedoen van een ander, met of zonder opzet. Er was slechts één uitzondering: het dooden van een inbreker uit noodweer gedurende den nacht (Ex. 22 : 1). Wie evenwel zonder opzet een ander had gedood (Deut. 19 geeft het aanschouwelijk voorbeeld, dat bij het houthakken iemands bijl van den steel vliegt), die verviel toch aan den bloedwreker. De naaste bloedverwant, de goël, was verplicht als zoodanig op te treden. In dat geval echter had de doodslager tegen wil en dank een toevlucht: hij was gered, indien hij in de woestijn de horens van het altaar grijpen kon. Nog later deed Joab dit te Jeruzalem, maar tevergeefs: men sleepte hem er weg. En terecht, geheel volgens de Wet: hij had listig met voorbedachten rade gemoord en dus geen recht op dit toevluchtsoord. Toen Israël eenmaal in Kanaän gevestigd was, had buitendien feitelijk het altaar als zoodanig zijn rol uitgespeeld.

Zes zg. „vrijsteden" of asylsteden hadden die overgenomen, drie ten W. van den Jordaan (de oude heiligdommen Hebron, Sichem en Kadesj in Naftali) en drie ten O. van die rivier, minder bekend en van weinig belang. De onopzettelijke doodslager was hier veilig. zoolang hij binnen het gebied van de stad bleef (Num. 35). Bij den dood van den hoogepriester was het, alsof een algemeene amnestie was afgekondigd, dan mocht hij terugkeeren naar zijn eigen erfdeel; eerder niet. Maakte echter iemand — evenals Joab — misbruik van het asylrecht, dan mochten de oudsten van zijn stad van herkomst zoo'n doodslager-met-schuld laten halen uit de vrijstad en in handen van den bloedwreker overleveren. De dood van den Hoogepriester had dus verzoenende kracht voor schuld.

Als schuld gold bijv. wanneer een mensch van iemands dak

---

[1]) Eigenaardig is trouwens wat de beroemde Goethe zegt ten gunste van de bloedwraak in het bekende drama „Faust". Wanneer de doodslager Faust den duivel aanroept om hem te vrijwaren voor de gevolgen van zijn daad, dan antwoordt Mephistopheles, dat hij nog wel eens kans ziet om het met de justitie op een accoordje te gooien, maar ten opzichte van den bloedwreker voor niets in kan staan. Mephistopheles spreekt: Nun aber fort! wir müssen gleich verschwinden: Denn schon entsteht ein mörderlich Geschrei. Ich weisz mich trefflich mit der Polizei, Doch mit dem Blutbann schlecht mich abzufinden.

stortte, doordat er geen goede leuning was om het platte dak, waar men in den avond zoo gaarne wat koelte opving. Van het goedpraten van allerlei onvoorzichtigheid en roekeloosheid met het quasi-vrome dooddoenertje, dat het uur van sterven toch is voorbeschikt, weet de H. Schrift niets. Alleen een Kaïn zegt norsch: „Ben ik mijns broeders hoeder?"

Hetzelfde beginsel gold eveneens voor wie om een gegraven kuil geen veiligheidsmaatregelen nam.

* * *

Hoever hier de verantwoordelijkheid wel niet getrokken wordt, blijkt uit het voorschrift omtrent ongelukken, veroorzaakt door stootige ossen (Ex. 21 : 28). In zoo'n geval werd zonder uitzondering de os gesteenigd. Erger was het voor den eigenaar, wanneer het dier als gevaarlijk bekend stond. Let wel: niet doordat hij reeds eerder een mensch gestooten had; dat bestond niet, want dan was de os zelf al eerder met den dood gestraft. Maar reeds op grond van het feit alleen dat het dier als prikkelbaar en stooterig bekend stond. Had in dàt geval een mensch er het leven bij in geschoten, dan stond niet alleen de os, maar ook de eigenaar des doods schuldig. Evenwel kon de bloedwreker zich nog genadig tevreden stellen in zoo'n geval door de zaak te laten afkoopen met een groote schadeloosstelling aan de familie van den verslagene. De eigenaar mocht in dat geval op de geëischte som geen duit afdingen en had eenvoudig òf te betalen òf het eigen leven te verliezen. Naar het schijnt was het de gewone gang van zaken, dat de dood van een slaaf of slavin met den koopprijs voor een nieuwe kon worden gezoend.

Natuurlijk kwam het ook bij Israël voor, dat de dader van een moord onbekend bleef. In dat geval moest stad, dorp of gehucht, wat maar het dichtst bij de noodlottige plek lag, waar de verslagene gevonden was, zich door een symbolische handeling van alle verdenking zuiveren. Dit klemt te meer, omdat naar Oostersche zede een alleenreizend vreemdeling geleide had kunnen aanvragen van iemand, die in de streek bekend was (hierop zou o.a. zien volgens sommigen Matth. 5 : 41). Deut. 21 voorziet hierin. De oudsten moesten komen en een jonge koe, die nog niet gearbeid had (de koe is

ploegdier in het Oosten en om de Middellandsche zee!), „den nek doorhouwen", daarboven hunne handen „in onschuld wasschen" en met een eed voor God betuigen, dat zij onschuldig zijn aan den moord en de daders niet kennen.

e. *Slotopmerking.*

Meermalen komen ook bepalingen voor, die ons totaal raadselachtig blijven en waarvan we vragen: waartoe dit? en wat heeft dit met religie of ethiek te maken? Zoo bijv. dat men geen gemengde kleeding mocht dragen van wol en linnen (eventueel katoen), twee stoffen uit dieren- plantenrijk afkomstig. (Deut. 22 : 11).

Dat bijv. Egyptische priesters geen wol aan hun lichaam mochten dragen, is duidelijk: den Egyptenaar was het schaap een onrein dier; voor Israël evenwel kon dit motief niet gelden.

Bij herhaling wordt er ingehamerd (Ex. 23 : 19; 34 : 26) dat men niet een jong bokje mag koken in de melk van de moedergeit en dat gebod staat met zeer groote en voorname zaken in één adem genoemd. Thans weet men weer, dat dit in verband staat met bepaalde heidensche tooverpractijken; met zulke melk werden de velden besproeid om die vruchtbaar te maken; het gaat er dus om heidendom uit Israël te weren.

§ 3. *De Wet van Mozes en de Wet van Hammoerabi.*

> Want wanneer de Heidenen, die de wet niet hebben, van nature de dingen doen, die der Wet zijn, deze, de Wet niet hebbende, zijn zichzelven een wet... hun geweten medegetuigende.
>
> (Paulus; Brief a. d. Romeinen 2 : 14.)

Er zijn plaatsen in de Wet van Hammoerabi, die met sommige regels uit de Wet van Mozes geheel of bijna geheel overeenstemmen:

Wanneer iemand eens anders oog vernielt, zal men zijn oog vernielen. Wanneer iemand eens anders beenderen breekt, zal men zijne beenderen breken. Wanneer iemand zijns gelijke de tanden uitslaat, zoo zal men zijne tanden uitslaan. Hammoerabi (196, 197 en 200).	Oog voor oog, tand voor tand, hand voor hand, voet voor voet. Mozes (Ex. 21 : 24.)
Wanneer iemands os stootig is, en hij dat gebrek van vroeger kent en zijn hoornen niet heeft omwonden (andere vertaling: niet heeft afgeknot) en de os niet heeft bedwongen (andere vertaling: niet heeft vastgebonden) en de os stoot een vrijgeboorne en doodt hem, zoo zal hij een halve mine zilver (als boete) betalen. Hammoerabi (251).	Maar indien de os tevoren stootig geweest is en zijn heer is daarvan overtuigd geweest en hij hem niet bewaard heeft, en hij doodt een man of een vrouw, zoo zal die os gesteenigd worden en zijn heer zal ook gedood worden; indien hem losgeld opgelegd wordt, zoo zal hij tot lossing zijner ziel geven naar alles wat hem zal opgelegd worden. Mozes (Ex. 21 : 29 en 30).

Toch leert nauwkeurige vergelijking, dat naast zulke bepalingen, die door den een van den ander bijna konden overgenomen zijn (Hammoerabi is een 5-tal eeuwen ouder!) grootere gedeelten voorkomen, die heel verschillende materie behandelen. De verklaring ligt voor de hand, maar zou in vroeger tijd, toen men nog niet inzag, dat de Wet van Mozes aansluit bij de historische ontwikkeling van Israël, heel wat moeilijker gevallen zijn.

Beide berusten op een gemeenschappelijke oud- Semietische cultuur; vandaar de overeenkomst in sommige gevallen. Zooals is opgemerkt: „men mag de verhouding van Mozes' wet tot die van den Babyloniër niet kenschetsen als die van bijv. zoon tot vader, maar veeleer als die van achterneef tot neef."

Maar er is ook groot verschil, dat verklaarbaar is uit de andere economische structuur en maatschappelijke opbouw van het volk. De Wet van Hammoerabi bijv. bevat uitvoerige bepalingen omtrent bouwpolitioneele kwesties (revolutiebouw bijv.), scheepsbouwzaken, enz., die wijzen op een veel verder gevorderd stadium der maatschappelijke ontwikkeling en een veel ingewikkelder economisch samenstel bij het oud-Babylonisch volk dan bij het betrekkelijk jonge Israël. Andere rubrieken van bepalingen zijn ook licht af te leiden uit het andere milieu, bijv. die uitgebreide voorschriften over dijk en dam en irrigatie en pacht bij den Babyloniër uit het anders gelegen woonterrein en het meer ontwikkeld grootgrondbezit aldaar in die onafzienbare vlakten. (zie aant. 5 achterin).

Ten derde kan niet ontkend, dat de voorschriften van Hammoerabi heel wat overzichtelijker geordend zijn en logischer in vaste rubrieken op elkander volgen dan de wel zeer verspreid staande bepalingen in „de boeken van Mozes" waar zeer uiteenloopende dingen naast elkander worden aangetroffen eenerzijds en anderzijds de bepalingen over hetzelfde onderwerp dikwijls zeer verspreid staan, soms ook meermalen herhaald worden. Waarom deze wetsvoorschriften van Israël ons juist op zoo vreemde wijze zijn overgeleverd en bewaard gebleven, behoort zeker ook tot de moeilijkste kanten van het „probleem van het Oude Testament."

* * *

Dit alles zijn toch per slot van rekening ondergeschikte zaken. Wanneer wij beide complexen van wetten en bepalingen *als geheel* gaan vergelijken, dan treft ons bovenal dit: Bij Israël is op het innigst steeds Gods wil verbonden met recht en voorschrift. Overtreding tegen de Wet is overtreding tegenover God; feitelijk is alles wat tegen de Wet indruischt allerhoogste Majesteitsschennis. Recht, ethiek en religie laten zich voor Israël niet scheiden, maar zijn onverbreekbaar één. (Wij merkten reeds op, welke consequentie hieruit voortvloeide ten opzichte van straf en vergelding).

Anders bij Hammoerabi. Hij somt wel in de inleiding een gansche rij van goden op, die ieder in een of ander opzicht hem aan zich verplicht hebben en hij wordt op het relief wel voorgesteld als zijn wetboek ontvangend regelrecht uit handen van den Zonnegod, maar dat staat er toch feitelijk allemaal los naast. Zoodra de wet zelf eenmaal begint, raakt men dit verband geheel uit het oog kwijt. Bepalingen, die regelrecht religie of eeredienst betreffen, komen in den heelen codex van Hammoerabi niet voor. Aan deze Babylonische wet ligt niet hetzelfde zonde-begrip ten grondslag, dat voor Israël gold. (zie aant. 6 achterin).

Israëls Wet dringt dieper door dan tot het regelen van uitwendige verhoudingen op een draaglijke manier. Zelfs van zijn vijand moet men het verdoolde dier terugbrengen; zelfs den boozen buurman moet men hulpvaardig bijspringen, als zijn te zwaar beladen lastdier struikelt. Daarbij komt, dat juist het besef ontwaakte, dat wie ook maar één bepaling of voorschrift der Wet brak, het geheel gebroken had en zondig stond tegenover de Majesteit Gods. Zoo kan men in 't kort de heele Wet van Mozes typeeren in deze kernspreuk: „Weest heilig, want Ik, uw God, ben heilig!"

Een dergelijke motiveering ontbreekt bij Hammoerabi, die alleen nuchter-practisch meedeelt, dat hij koel en klaar een maatstaf wil geven, waaraan ieder kan afmeten, hoe hij zich te houden heeft, zoodat de vorst des lands zijn licht laat schijnen op de onkundige leeken, op de „zwartkoppen", de duistere hoofden.

„Het Mozaïsch recht gaat wel uit van het privaat bezit, maar alleen als zuiver gebruiksrecht, daar God de eenige eigenaar is. Hoe-

veel nobeler is de Mozaïsche opvatting dan die van het Romeinsch recht, dat onbeperkte bevoegdheid van den eigenaar kent. Dit laatste is beheerscht door macht..... Het materialistische, egoïstische Romeinsche recht nu heeft onze hedendaagsche samenleving doortrokken.

Het Mozaïsche recht ging van de erkenning uit, dat elk lid der volksgemeenschap, zelfs een van de heidenen gekochte slaaf, een zedelijke persoonlijkheid is..... Men mocht een vreemden slaaf niet dooden; in het Romeinsche recht wel. Zelfs een ontvluchte slaaf mag niet worden teruggegeven. (Dt. 23 : 16). Aan alle feestmalen mocht hij deelnemen, met Sabbat moest hij rusten..... de instelling van den Sabbat beteekent een beperking van het vrij en onbelemmerd genot van den eigendom, daar ook de slaven dan geen werk mochten verrichten. Was er geen rustdag, dan zou de arbeider zeven dagen moeten werken voor hetzelfde loon als nu voor zes." (Reitsma, De Gids, Sept. 1937).

Aanteekening. De latere rabbijnen zeiden met een typische woordspeling: *De Goede* (nl. God) *gaf het goede* (d.i. de Wet) *aan den goede* (Mozes) *voor de goeden* (Israël). Bornhäuser meent, dat hierop gezinspeeld wordt in het antwoord van Christus tot den bekenden „rijken jongeling": Wat noemt gij Mij goed — niemand is goed dan Eén, nl. God! Dit zou dan beduiden: Waarom spreekt gij Mij aan, *alsof Ik een nieuwe Wetgever ware?* gij hebt toch de Wet van God? — Het volgende van het antwoord sluit hier dan wel zeer ongezocht bij aan: Als gij meent evenwel, dat de Wet van Mozes nog niet genoeg van u eischt, zoo ga heen, verdeel uw bezit onder de armen en volg Mij!

Als dit juist is gezien, dan wordt ten opzichte van dat „goed" veel gewrongen uitleg overbodig.

HOOFDSTUK IV

HET LAND VOOR DEN INTOCHT

§ 1. *De politieke toestand.*

a. *Overzicht van de indeeling van het land.*

Reeds de meest eenvoudige Bijbellezer, die niets afweet van de geschiedenis van Voor-Azië in dit tijdperk, moet al uit de lezing op zichzelf van het boek Jozua den indruk krijgen, dat Kanäan in dezen tijd was „een koninkrijk, tegen zichzelven verdeeld." De geschiedenis van dit tijdvak bevestigt deze meening, maar is toch zeer verhelderend, doordat ze er een fel licht op werpt, hoè erg het wel was.

Reeds bij de geschiedenis van Abraham hebben we gezien, hoe Kanaän een doortochtsland was voor menige Noord-Zuid vervloeiende golf van de volkerenzee, die af en toe weer naar het Noorden terug-ebde. [1]) Soms dreven kleinere groepen op die strooming vóór de groote massa uit en zetten zich in dit land-zondercentraal-gezag vast op een of ander voor hen geschikt punt, al naar de omstandigheden dat meebrachten. Feitelijk hadden Abraham en Lot zelf óók zoo'n klein stamverbandje gevormd, dat onder het bestuur der Voorzienigheid op den algemeenen stroom was meegedreven hierheen.

Hoe moeten wij ons nu de bewoning van het land voorstellen in den tijd van Jozua's inval uit het Oosten?

In het Zuid-Oosten zagen wij den volgenden toestand: Moab en Ammon, uit hun vroeger bezit teruggedreven door den „Amoriet" Sihon van Hesbon, hopen op revanche, maar zien den lachenden

---

[1]) Zie deel I Zwervers en Zwoegers. We sluiten ons in dezen aan bij de gedachtengang van Procksch, die het meeste overeenstemt o.i. met de Bijbelsche gegevens.

derde, Israël met den buit strijken. Evenals Israël komt hier nog een ander woestijnvolk, de Midianieten, in beweging; een teruggolving Zuid—Noord. In het Zuiden zit dat andere woestijnvolk, de Amalekieten, dat zich niet waagt aan groote ondernemingen, maar voortdurend de gansche omgeving in onrust houdt door het doen van plundertochten, waarna het zich met den roof weer in zijn schuilhoeken der woestijn terugtrekt. In het gebied, dat later door den stam Juda wordt ingenomen, zitten, evenals in andere bergstreken Westelijk en Oostelijk van den Jordaan „Amorieten" (hier in de engere beteekenis van het woord genomen), een groot en forsch volk: „Enakskinderen."

Hebron, het oude steunpunt der Hyksos (d.w.z. waarschijnlijk in verband met het volkerencomplex waarvan ook de Mitanni deel uitmaakten) [1]) is hun centrum. Ten N. daarvan is Jeruzalem een landje op zichzelf, dat Hettietisch klinkende namen doet hooren: dat tevens nauw contact houdt met Egypte, dat nominaal nog altijd de suzereiniteit uitoefent over Kanaän, hier schijnt een soort Egyptisch ambtenaar te resideeren. Verder naar het Westen in de vruchtbare laagvlakte, waar weldra de Filistijnen een machtig rijk zullen grondvesten, mogen enkele kleine stamverwante groepjes reeds zitten (de oude Genesis-verhalen en andere overwegingen doen dit vermoeden), het hoofdvolk als geheel is hier nog niet gearriveerd. Daarvan is nog geen sprake; eerst bij een nieuwe en zeer krachtige volkerenstroom uit het Noorden zal dit hier zich een land veroveren [2]).

Aan den rand van dit latere Filistijnenland in de richting van Joppe, de kuststad, op Jeruzalem, ligt de voor dien tijd belangrijke stad Gezer, waar vanoudsher de Egyptische invloed zeer groot was. Zoomin als eenig andere stad, die direct onder Egypte stond, zoomin als Jeruzalem of Beth-Sean, hebben de Israëlieten onder Jozua het gewaagd deze stad te bemachtigen. Toen de macht

---

[1]) Nog eens: men leze, om dit goed te begrijpen, de hoofdstukken over Hettieten, Amorieten en Hyksos in deel 1: De aartsvaders.

[2]) De volksverhuizing der Filistijnen wordt uitvoerig besproken in deel 6, Richters, Roovers en Filistijnen, hoofdstuk 3.

der Filistijnen, die zich hier later vastzetten, begon af te brokkelen, heeft Egypte zich opnieuw ten volle van de stad meester kunnen maken en ze — echt Egyptische taktiek — als een soort leen en tevens bruidschat aan Salomo geschonken. Toen eerst werd deze streek Israëlietisch en gaat dan hard achteruit in materieele welvaart.

Meer N. dan Jeruzalem liggen twee stedenbonden der Hevieten een aftwijging der Amorieten van den Libanon, met een soort adelsregeering en volksvergadering naar het schijnt, in elk geval zonder een krachtig koningschap [1]). Aan het hoofd van de eene groep staat Gibeon, aan de spits van de andere stedenbond der Hevieten Sichem met den tempel van Baäl-Berith = de Heer des verbonds.

Nog verder naar het Noorden ontmoeten we nog altijd twee vaste centra van de oude Egyptische macht (die dan ook nog eeuwen lang buiten het beriek der Israëlieten zijn gebleven): Megiddo, waar de zich van de kust afbuigende hoofdweg door een pas de belangrijke „vlakte van Jizreeël" bereikt; die vlakte, waar een Egyptisch leger volop voedsel kon vinden en voorraad voor een of andere expeditie en waar zich tal van belangrijke karavaanwegen vereenigen en als sterk middelpunt van deze vlakte zelf de sterke stad Beth-Sean, waar nog bij het begin van het Richterentijdvak een Egyptische bezetting in garnizoen lag.

Nog verder Noordwaarts moeten we aan de kust rekening blijven houden met sterken Egyptischen invloed. Hier immers in het terrein van het latere Fenicië was bijv. te Byblos (of Gebal), dat nog verder naar het N. lag dan Tyrus en Sidon, reeds eenige duizenden jaren voor onze jaartelling de Egyptische invloed zoo groot, dat reeds toen een godin, een soort Astarte of vrouwelijke Baäl van Byblos, daar werd voorgesteld in Egyptisch gewaad en met emblemen van een godin uit het land van den Nijl. Hier schijnt vooral ook de priesterkaste lang trouw te zijn gebleven aan Egypte, hoe ook door de omgeving benard en door den Ketterfarao in den steek gelaten.

Van de kust af in 't bijzonder, maar overigens ook in deze Noor-

---

[1]) Zie het art. Hevieten bij Jakob te Sichem in deel 1.

delijke streken in 't algemeen, wordt evenwel het terrein steeds gevaarlijker en onrustiger, naarmate verder van Egypte af en verder van de zee de Hettietische dreiging met meer nadruk zich doet gelden. Hier liggen tal van kleine koninkrijkjes, die elkaar onderling bestrijden, allen tezamen van het Noorden uit onder voortdurenden druk van de sterke Hettietische oorlogsmacht, die ze noodgedwongen allen naar de oogen zien, al zijn ze in naam nog altijd onder de voogdij van Egypte. Hoe dubbelzinnig en précair de positie van sommige dier koninkjes kon worden, daarvan even twee voorbeelden.

Aziroe (later over hem uitvoeriger), een Amoriet, die aan den Boven-Orontes een koninkrijkje had, heult met de Hettieten tegen Egypte, schrijft aan één stuk door brieven naar dat land, dat hij trouw aan den Farao is, juist hij! en daarom door zijn tegenstanders beklad wordt aan diens hof; laat men het in Egypte toch niet gelooven! en ondertusschen plundert hij heel den omtrek uit en brengt tal van steden onder zijn macht. Gedurende korten tijd echter moet hij noodgedwongen het *echt* met Egypte houden en niet alleen met woorden — welnu voor die luttele jaren van betrouwbaarheid staat hij in Hettietenland geboekt als een valsche verrader!

Daar is omgekeerd — tweede voorbeeld — zijn vijand Rib-Addi, die echt Egypte trouw blijft. Maar de Egyptische ambtenaar, die met troepen in de onderlinge ruzie der koninkjes ingrijpt, kan er helaas niet goed uit wijs worden, wie nu eigenlijk in dit verre vreemde land vóór en tegen Egypte is en slaat de soldaten van den verkeerde dood, in dit geval van den trouwgebleven Rib-Addi tot groote stichting van den sluwen en valschen intriguant Aziroe! Zooveel waarde had Egyptische bescherming, wanneer ze eens bij uitzondering niet in woorden bestond, maar zich zocht te realiseeren!

Als een bijkomstigheid, die ons wat de Bijbelsche getallen betreft, voor onbegrijpelijke moeilijkheden brengt, maar met de resultaten der opgravingen goed overeenstemt, valt daarbij telkens weer op, hoe miniem klein in dit land en dezen tijd steden en legertjes zijn.

b. Globaal overzicht van Kanaäns historie omtrent dezen tijd.

Reeds vroeger hebben we iets gezegd over de politiek en taktiek, die Egypte tegenover al die kleine vorstendommetjes en stedenbondjes van Kanaän toepaste. Het is hier de plaats er uitvoeriger op terug te komen.

Die verbrokkeling van Kanaän, die Egypte het zoo gemakkelijk maakte het „Verdeel en heersch!" hier in practijk te brengen, maar die — en dat is de andere kant van de medaille — andere vijandige machten als het ware tevens uitlokte hier in te grijpen,..... ze was niet door den Farao hier met opzet tot stand gebracht. Neen, veeleer had bij de verdrijving der *Hyksos* uit deze streken reeds Achmosis I dezen toestand hier zoo aangetroffen — het was onder *hun* oppermacht niet anders geweest.

Kort en krachtig schetst prof. Böhl deze situatie in enkele regels (Palestina in het licht der jongste onderzoekingen, blz. 14): „Met tot nog toe ongehoorde strategische hulpmiddelen — paarden en strijdwagens — hebben deze krijgslieden (n.l. de Hyksos) groote deelen der toenmaals beschaafde wereld overwonnen en onderling verdeeld en wel met toepassing van het (ons uit onze eigen middeleeuwen bekende) leenstelsel. Hetgeen na den val van dit rijk (n.l. der Hyksos) in Kanaän achterbleef was een soort van feodale aristokratie, saamgesteld uit de meest verschillende rassen en elementen (Semieten, Indo-Ariërs, Soebareeërs [1]) of Hurrieten en Hethieten) zooals de persoonsnamen nog in de 14e eeuw v. Chr. aantoonen. En spoedig eischten al deze kleine leenheeren ieder op zijn beperkt terrein den koningstitel op en overal in den lande verrezen burchten met dubbele muren uit baksteen en tempels met zuilengangen op opgehoogde terrassen."

Eén ding mag daarbij evenwel niet uit 't oog verloren. De Hyksos hadden hier enkele vaste kernen gevormd (bijv. een vesting als

---

[1]) De „Soebareeërs" vormden een der oudste bestanddeelen van het gemengde Mitanni (Hyksos) volk en maakten dus deel uit van het groote samengestelde Hettietisch conglomeraat. De kans is groot, dat waar in Genesis sprake is van Hettieten (bijv. wanneer Abraham Machpela koopt en wanneer Ezau Hettietische vrouwen trouwt), dat daar eigenlijk Soebareeërs bedoeld zijn.

Hebron), die ze blijvend bezet hielden. Van die vaste punten uit konden ze ten allen tijde overal ingrijpen en hielden het land stevig in hun macht. Geen Egyptisch Farao evenwel heeft in Kanaän overwinterd of er een leger van eenige beteekenis de winterkwartieren laten betrekken. Dat hielden de Egyptische strijders in dit zoo heel andere klimaat niet uit.

Tengevolge daarvan moest Egypte wel noodgedwongen de verbrokkeling van Kanaän bestendigen en hier regeeren bij de gratie van den onderlingen naijver der talrijke kleine stadstaatjes en den wederzijdschen haat der ethnografisch zoo verschillende elementen, die dit land bevolkten. Een krachtige figuur als Toetmosis III evenwel, voor wien de heerschappij over dit land niet maar een naam doch een werkelijkheid werd, vond het noodig bijna ieder jaar hier met de zomerzon terug te keeren aan het hoofd van een groot leger om overal persoonlijk in te grijpen; gijzelaars en buit naar Egypte te voeren; jonge prinsen mee te nemen naar zijn Egyptische „kweekschool voor aanstaande vorsten van Kanaän", om het zoo te zeggen. En zelfs dan nog maakte de winter tijdens zijn afwezigheid veel ongedaan van wat hij in den zomer gevorderd was, ondanks de enkele zwakke Egyptische garnizoentjes op sommige strategische punten achtergelaten — al te veel krijgers aan zulke overwinteringen te wagen, was blijkbaar te riskant.

Deze overweging kan er ons toe brengen, in te zien, hoe het dan met de Egyptische oppermacht over dit land wel moet hebben uitgezien, onder zwakker vorsten, die zelf Egypte nooit verlieten. We zagen, hoe Israëls uittocht waarschijnlijk valt omstreeks de regeering van Amenhotep II, die zijn bestuur aanvaardde met een strafexpeditie naar Kanaän en met de geëxecuteerde raddraaiers aan den steven van zijn schip bengelend de Nijl weer opvoer. Maar verder hooren wij van zijn ingrijpen in Kanaän zoo goed als niets meer — de regeering van Egypte is weer voor een poos in duister gehuld en de stem der geschiedenis zwijgt. Zijn zoon en opvolger Toetmosis IV is nog eens ver tot in 't N. doorgedrongen en onderhield diplomatieke vriendschappelijke betrekkingen met den vorst van Mitanni in het Noordoosten, om gezamenlijk de Hettietenmacht schaak te houden waarschijnlijk. Maar

wanneer dan op het laatst der regeering van Amenhotep III deze oude Farao, oud en ziekelijk, niet meer van zich af kan bijten, en wanneer dan juist in dezen tijd allerlei woestijnvolk, de Chabiri, Kanaän overstroomt, dan komt hier de heele heksenketel in borrelende beroering en ontstaat per slot van rekening een strijd van allen tegen allen, waartusschen de omringende machten intrigueeren en — als ze de kans schoon zien — ingrijpen. Nu herinnert men zich in Kanaän in eens de Egyptische hoogheidsrechten en smeekbede op smeekbede gaat naar den Farao: kom mij tegen mijn buren te hulp of anders ga ik te gronde en telt Egypte's aanzien hier niets meer. Maar de Farao is nu Amenhotep IV, anders gezegd Echnaton, de Ketterkoning, die gezworen heeft nooit den horizon van zijn nieuwe residentie te overschrijden, die alle smeek- en dreigbrieven uit Azië keurig in een archief laat opbergen en zich ondertusschen verdiept in overpeinzingen over zijn zonnemysterie.

Zoo gaat het donkere, sombere tijdvak van het boek Richteren inzetten.

En wanneer dan straks langs de kustvlakte een met geweldige kracht opdringende stroom van volksverhuizing Noord—Zuid op komt bruisen langs de oevers der Middellandsche Zee, in de richting op Egypte aan, dan brengt deze als nieuwe machtsfactor in het verwoeste, uitgemoorde en afgestroopte land het jonge, forsche volk der Filistijnen, dat een tijdlang hier de hoofdrol zal spelen en zijn naam op het land zal stempelen: Filistea = Palestina. Daarom blijven we het tot dien tijd maar Kanaän noemen.

c. *Het wezen der Egyptische regeertaktiek voor Kanaän.*

Het is nog niet zoo heel lang geleden, dat men op wereldkaarten heele landstreken heel mooi gekleurd zag staan als kolonie van een of andere Europeesche mogendheid, terwijl eigenlijk de werkelijke macht niet verder reikte dan de kuststrook en in de binnenlanden inboorlingen-koninkjes deden, wat ze verkozen. Neem het Afrika van Stanley, neem de groote eilanden van onze eigen Oost als voorbeeld. Iets dergelijks geldt ook voor de invloedsfeer van Egypte in Kanaän. Aan de kust deed het door expedities en kleine

garnizoenen rechtstreeks zijn macht gevoelen, ook in een enkel belangrijk steunpunt aan groote handelswegen, zooals Beth-Séan. Voor de rest was het al iets heel bijzonders, wanneer er naast de eigenlijke inlandsche regeering een officieel Egyptisch ambtenaar was aangesteld. (Een dergelijken indruk geeft ons bijv. Jeruzalem). Wanneer nu maar het karavaanverkeer naar en van Egypte zijn gang ging, wanneer diplomatische koeriers van den Farao niet lastig werden gevallen op hun doortocht, wanneer bovenal de vaste contributiën op tijd binnen kwamen, dan trok Egypte zich verder van het binnenland eigenlijk geen zier aan. Twee omstandigheden konden echter zijn tusschenkomst afdwingen. Ten eerste het uitblijven der vaste schattingen. Die waren soms zeer drukkend, vooral door hetgeen er aan quasi-vrijwillige bijdragen naar Oostersch gebruik bijkwam: persoonlijke geschenken voor den Farao (een fraai gekleede slavin bijv.) en de noodige opcenten voor de ambtenaren, door wier handen alles gaan moest, eer het in Egypte aankwam. (Hield de afzender hier geen rekening mee, dan werd er op zijn bijdrage licht zooveel gekort door deze „tollenaren en zondaren" dat hij in Egypte geboekt werd als achterstallig in de oplevering, omdat er bij aankomst aldaar nog maar een schamel restant over was). Een andere oorzaak voor beroeringen waren invallen van de roofzieke woestijnvolkeren. Alle grensbewoners van woestijngebieden zijn nu eenmaal tevens roof- en plundervolken, die zoo noodig met hun buit weer in hun onnaspeurbare natuurburchten verdwijnen. In een zoo verdeeld land als Palestina, waar de verschillende miniatuurkoninkrijkjes elkaar even heftig en onophoudelijk bestreden en in voortdurende veete met elkaar leefden, zooals de leenstaatjes in onze Middeleeuwen hier te lande, daar gaf zoo'n inval vooral aanleiding tot verwikkelingen, omdat de kleine vorsten en stadstaatjes — wel verre van elkaar eendrachtig bij te staan — die rooverbenden tegen elkaar exploiteerden en elkander met deze barbaarsche troepen bestookten over en weer. (Zoo ongeveer als de Fransche en Engelsche kolonisten van Canada en Nieuw-Engeland in vroeger eeuwen tegen elkaar woeste Indianenstammen in dienst namen). Dan gingen brieven met bezwaren en klachten naar het hof van den Farao; in de eerste plaats van den zwakkere, die aan zag ko-

men het te moeten verliezen, maar dikwijls meteen ook al van den sterkere, die zijn mededinger al vast vóór wilde zijn in het vleien om de gunst van den Farao en het bekladden van den ander. „Zeven malen werp ik mij voor U neer, op mijn borst en op mijn rug zeven malen. Gelijk mijne voorvaderen Uwe voorvaderen dienden, zoo ben ik uw slaaf" (eventueel „uw hond" of „uw paardenpoetser", er is nog al variatie in). „Ja, ik ben gelijk het stof onder uwe voetzolen". Zooals men ziet, onderdanig genoeg, ja met recht „allerondderdanigste dienaar", maar ondertusschen ging zoo'n briefschrijver geheel zijn eigen gang tegen zijn buren en mede-vorsten en trok zich praktisch van den Farao zoo goed als niets aan. Geen wonder, dat men in Egypte ondanks deze wijdvertakte inlichtingendienst en al deze wederzijdsche verklikkerij en aanbrengerij er soms totaal niet meer uit wijs kon worden! *De informatiën waren druk en uitvoerig genoeg, maar de betrouwbaarheid liet te wenschen over en was omgekeerd evenredig aan al de betuigingen van oprechte vazallentrouw.*

Het moest ondertusschen al heel erg loopen, eer Egypte zelf ingreep. In den regel ging het als bij den twist tusschen Dirk III van Holland en den bisschop van Utrecht naar aanleiding van het roofslot („tolburcht") in de streek van Vlaardingen in het begin der elfde eeuw: niet keizer Hendrik II zelf trok met een leger op tegen een van deze beide kleine potentaatjes in ons landje, maar hij droeg de executie over aan zijn leenman Godfried van Lotharingen, die daarbij in den strijd tegen den één voornamelijk op den ander steunen moest en zelf bleef de keizer verre: hij had gewichtiger dingen in Duitschland te doen! Nu, op deze wijze regelde Egypte ook meestal de zaken in Kanaän. Uit onze eigen vaderlandsche geschiedenis kennen we de resultaten: een strijd van allen tegen allen onder de kleine heerschers en een totaal gebrek aan ontzag van de kleinen voor den grooten Opperleenheer, opkomst van roofridderdom, stilstand van handel en verkeer, onveiligheid der wegen, onmacht der centrale regeering. En inderdaad, op een dergelijken chaos is het ook in het land Kanaän uitgeloopen, waar, toen de godsdienst-hervormer Echnaton zich geheel in zijn wijze leer verdiepte en zich van alle ingrijpen onthield, zoodat zelfs de karavanen van Babylonië

naar Egypte werden uitgeplunderd.

En toch had zelfs in die dagen een kleine expeditie al een groot succes kunnen hebben. De legertjes, waarvan sprake is in Kanaän zijn belachelijk klein. Het zijn geen duizenden, maar honderden tegen honderden. *Een Gideonsbende van 300 man zou daaronder heusch niet zoo'n slecht figuur maken, maar volkomen in de lijst van den tijd passen!* Ja, we zouden haast geneigd zijn deze Gideonsscharen van 3 × 100 man voor dien tijd een *groot* leger te noemen als we de getallen vergelijken uit de El-Amarnabrieven: „Daar verzoekt een stadskoning om 50 man om zijn stad te verdedigen, een ander om 40, een derde slechts om 20, ja zelfs om 10 en weer een ander kan schrijven: Geef mij toch 6 bogen, 3 dolken en 3 zwaarden[1]). Wanneer ik dan uittrek tegen het land des konings en gij mij bijstaat, dan zal ik het stellig onderwerpen". (Bertholet, Kulturgeschichte Israels, blz. 55). Reeds een kerntroep van een paar honderd man uitgelezen soldaten kan onder zulke omstandigheden in den strijd tusschen twee steden om de hegemonie volkomen den doorslag geven. Wanneer we dit in 't oog houden, dan eerst verstaan wij het smeeken in brief op brief van zoo menig vorstje uit Kanaän om een kleine troep Egyptische „pedati", d.i. de goed-geoefende infanterie gevormd uit beroepssoldaten. Vooral de Sarden, huurlingen uit Sardinië, afgebeeld met ronde schilden en met geweldige slagzwaarden, die in Ramses' tijd een keurtroep vormden, waren gevreesd en golden als onoverwinlijk.

§ 2. *Cultuur en Religie in Kanaän omstreeks den tijd van Jozua.*

a. De cultuur van Kanaän tijdens Israëls inval.

„Wij staan" — zoo zegt ergens[2]) prof Böhl zoo teekenend — „tijdens den Intocht der Israëlieten niet in de vale ochtendschemering der wereldgeschiedenis, maar veeleer in het halfdonker van een stormachtigen avond. De oude cultuur van het Nijldal en die in het land aan den Eufraat neigen ten ondergang. Jonge volken maken zich tot den aanval gereed."

---

[1]) Zie aanteekening 7 achterin. [2]) Kanaän vóór den Intocht der Israëlieten volgens Egyptische en Babylonische bronnen, Gron. 1913, blz. 4.

De beschaving van Kanaän had inderdaad — vóór Jozua's tijd — al een heel lange geschiedenis achter den rug. Verscheiden invloeden deden zich gelden. Beginnen we met de oudste, de Babylonische. Reeds in het diplomatiek verkeer uit zich die heel sterk. Een koninkje ergens uit het land laat naar het hof in Egypte schrijven de woorden van allerdiepste onderwerping[1]). „Tot den koning mijnen heere, de zonne des hemels, spreek: alzoo zegt Zatatna uw slaaf, de slaaf des konings en het stof zijner voeten, de aardbodem waarop hij treedt: voor de voeten des konings mijnen heere, mijner goden, de zonne des hemels, werp ik mij zevenmaal neder op den buik en nog eens zevenmaal op den rug..." enz. gevolgd door verklaring van blinde gehoorzaamheid. Toch is het zeer curieus, dat al die onderdanigheid niet uit kan vlakken, dat de „slaaf" den Egyptischen Farao toespreekt in... het Babylonisch. Alle brieven uit Kanaän naar Egypte uit dit tijdvak zijn opgesteld in het Babylonisch, voor *dien* tijd de diplomatentaal van dit land, zooals het Fransch het is in Europa sinds de dagen van Louis Quatorze. In Babylonisch spijkerschrift zijn al die kleitabletten bewerkt. Niet, dat de vorsten zelf die schrijfkunst en die diplomatentaal machtig waren. Ze hadden daar hun ambtenaren voor, de „schrijvers". Vandaar dat de aanvang van een brief als bovenstaand zoo leerzaam is: „Spreek tot den Koning aldus". D.w.z. de brief is feitelijk gericht aan den schrijver, den ambtenaar, althans naar den vorm. Van dezen man hing voor de doeltreffende overbrenging alles af! Vandaar soms aparte vermaningen aan hem (die wel van de noodige geschenken vergezeld zullen zijn geweest naar Oosterschen trant) om bij de voordracht van den brief dit of dat vooral goed uit te doen komen.

Zoo eindigt bijv. een brief van Poetichepa, die uit Jeruzalem is verzonden naar het hof van Echnaton (Amenhotep IV) den Ketterkoning met dit P. S. voor den vertaler:[2])

---

[2]) Het volgende is ontleend aan een schrijven van Zatatna van Akka (T. u. B., 1e druk bl. 130).

[2]) T. u. B. 1e druk blz. 133; daar staat nog Abdichepa, wat we in 't bovenstaande naar nieuwere lezing hebben vervangen door Poetichepa. Waarschijnlijk uit den tijd van Jozua.

Tot den schrijver van den Koning mijnen heer! Alzoo zegt Poetichepa, uw dienaar: Breng deze woorden mooi over voor den Koning mijnen heer: „Verloren zijn alle landen des konings mijns heeren!"

Aan dezen ambtenarenstand waren dus de vorsten van dien tijd voor hun diplomatie blindelings overgeleverd. Hun invloed was groot. Er zijn vondsten gedaan, die bewijzen, dat deze geleerden-diplomaten het Babylonisch moeizaam bestudeerden; zoowel aan het hof van den Farao als aan menig klein Palestijnsch vorstenhofje werd aan studie van Babylonische letterkunde gedaan en deed bijv. een of ander Babylonisch epos voor de studenten denzelfden dienst als de een of andere Grieksche klassieke uitgave op onze gymnasia bij de studie der oude talen.

Ja, in Zuid-Kanaän, waar later de stam Juda zijn herdersleven voortzette en Nabal zijn schapen ging scheren, moet vóór Jozua's inval een centrum van schrijversgeleerdheid zijn geweest. Waarschijnlijk was daar in rustige omgeving een soort opleiding geconcentreerd voor den ambtenarenstand der schrijvers en speelde dit stadje de rol van een universiteitsstad onzer dagen. We bedoelden Kirjath-Sefer, de „schrijfstad", „boekenstad" of „geleerdenstad". Het boek Jozua vertelt ons, hoe deze, later Debir genoemde stad (15 : 15) door Israël werd uitgemoord (10 : 38). Waar eens dit bloeiend centrum van cultuur lag [1]) verrees nu een armelijk, erbarmelijk slecht gebouwd herdersstadje. Ik stip dit voorbeeld even iets uitvoeriger aan, om en passant op te merken, dat we goed voor oogen moeten houden, dat de inval der Israëlieten, een woestijnvolk op lager materieel ontwikkelingsniveau dan de zonen des lands, aan *stoffelijke* beschaving heel wat vernietigd heeft en *materieel* het ontwikkelingspeil voor eeuwen lang moet hebben achteruitgezet, ook al was de fanatieke bezieling der religieuze overtuiging een uiterst krachtige drijfveer tot krachtsontplooiïng bij dit jonge volk. Wanneer in een later tijdperk der geschiedenis, dat ons veel nader

---

[1]) Zie Böhl, Palestina enz., blz. 21 enz. Er waren in den lateren Koningentijd 5 wolververijen; er is alle reden aan te nemen, dat dit een oude plaatselijke industrie was.

onder de oogen ligt, de Arabieren bezield door het pas fel oplaaiend vuur van den Islam, Palestina overstroomen, dan zien we op stoffelijk gebied precies hetzelfde verschijnsel; alleen is dan, doordat een hooger ontwikkelde en gevoeliger cultuur getroffen wordt en de vernietiging totaler is, het verschijnsel veel meer van blijvenden aard; tot op onze dagen heeft het onder het Turksch regime doorgewerkt.

De naar het schijnt uit den tijd van Toetmosis III stammende inschriften bij den Sinaï in oud-Semietische letters leeren ons, dat in deze dagen ook voor Kanaän reeds ander schrift aanwezig moet zijn geweest dan het Babylonisch spijkerschrift. Het is goed hier even bij stil te staan. Want het is nog slechts luttele tientallen jaren geleden, dat geleerden er hun hoofd over braken, of in Mozes' tijd de Israëlieten wel zouden hebben kunnen schrijven en de „wetenschap" sterke neiging gevoelde om dit te ontkennen. Thans hebben we behalve de oude Egyptische hïeroglyphen en de minstens uit Abrahams tijd dateerende inschriften van Hammoerabi uit Mesopotamië deze (voor onze geleerden nog bijna onontwarbare) oud-Semietische letters van de Sinaïrotsen. Bovendien weten we, dat ook andere landen reeds lang hun eigen schrift hadden, zoo bijv. de Hettieten hun eigen nog niet voor ons ontraadselde hïeroglyphen; Kreta b.v. moet omstreeks 1800 v.o.j. (dus in den tijd der aartsvaders) wel drie soorten eigen schrift hebben gehad!

En dat in Kanaän zich de behoefte deed gevoelen aan eigen schrift was alleszins verklaarbaar. Immers het hoekige, beitelige spijkerschrift eigende zich goed tot inkervingen in kleitabletten of steen, maar heel slecht voor het beschrijven van ander materiaal, bijv. papyrus. En dat ook dit werd gebruikt weten we. Zoo lezen we in een Egyptisch verhaal uit het laatst van den Richterentijd van een zending van 500 papyrusrollen in eens naar een stad in de landstreek van Fenicië, nog N. van Tyrus en Sidon, n.l. de stad Gebal (de inwoners heetten in 't boek Jozua Giblieten; Jozua 13 : 5). Naar deze stad, die de Grieken Byblos noemden, heette bij dit volk een boek Byblion; het meervoud „boeken" = Biblia, waarvan ons woord „Bijbel" afkomstig is, herinnert dus aan deze Fenicische stad Gebal of Byblos!

Een zeer merkwaardige aanteekening moeten wij nog maken bij het bespreken van de Kananeesche briefwisseling dier dagen. Nl. dat in de verheven stijl dier Babylonisch-gestelde brieven aan den Farao blijkbaar soms aanhalingen worden gedaan uit oer-oude religieuse liederen, die nu niet zinspelen op den god, op wien ze oorspronkelijk doelden, maar op den vergoddelijkten Farao zelf worden toegepast. Dáárom zoo merkwaardig, omdat deze aanhalingen uit oud-godsdienstige liederen soms bijna juist zoo in de Psalmen van Israël terugkeeren! Dit kan alleen zóó verklaard worden, dat deze *naar den vorm* eveneens verband houden met oer-oude Semietische liederen, waaruit klanken bleven hangen, zooals we bij het artikel over Echnaton reeds zagen, dat de dichter van Psalm 104 diens veel oudere hymne moet hebben gekend op de Zon-Goddelijkheid [1])

[1. Tagi, die zich zwaar mishandeld gevoelt door den Egyptischen gouverneur Janhamoe, klaagt bij den Farao Amenhotep IV:]

Al zou ik naar den hemel omhoog stijgen, al zou ik in de aarde wegkruipen, steeds is mijn hoofd in uwe hand.

Ps. 139 : 8. Zoo ik opvoer ten hemel, Gij zijt daar; of daalde ik af in het doodenrijk, zie Gij zijt daar... Uw rechterhand zou mij vinden.

2. [Albimilki van Tyrus aan denzelfden.]

De woorden des Konings schenken leven en welvaart, allen landen geeft zijn macht rust. Als de God Ramman dondert hij van den hemel en al het aardrijk siddert... Wie echter den heere als trouwe knecht dient, diens stad is vast gegrond, zijn huis zeker en zijn naam duurt tot in eeuwigheid.

God zal hem onderwijzen in den weg..... zijn ziel zal vernachten in het goede. (Ps. 25).

Als Hij de aarde aanschouwt, zoo beeft zij. (Ps. 104 : 32).

Want de HEERE gebiedt aldaar den zegen en het leven tot in eeuwigheid. (Ps. 133 vs. 3).

[1]) In: Israel in Egypte. Hoofdstuk III § 4.

3. [Brief aan den Farao van Jabitiri, die de poorten van Gaza en Joppe bewaakt:]

Ik zie hierheen, ik zie daarheen, maar nog wordt het niet licht.

Nu zie ik op den koning mijn heer, nu wordt het licht.

Een steen wijkt wel uit een vastgevoegde laag, doch van des konings voeten wijk ik niet.

Wachter, wat is er van den nacht? De wachter zeide: De morgenstond is gekomen en nog is het nacht.

(Jes. 21 : 11 en 12).

Mijn ziel wacht op den HEER, maar dan wachters op den morgen.

(Ps. 130 : 6).

Ik hef mijn oogen op naar de bergen, vanwaar mijn hulp komen zal; mijne hulp is van den HEERE.

(Ps. 121 : 1).

Want bergen zullen wijken, maar Mijn verbond zal van u niet wijken, zegt de HEERE.

(Jes. 54 : 10).

Bij dit drietal, dat op *verwantheid van stijl* duidelijk wijst (en anders wilden we niet demonstreeren) laten we het. Wat in een psalm verheven is, doet de hoftaal kruiperig aan!

* * *

Het is niet alleen letterkundig, dat de Babylonische cultuur Kanaän heeft beïnvloed. Bij opgravingen te Gezer is een prachtig bronzen kromzwaard gevonden van éénzelfde type als een uit Babylon bekend koningszwaard (uit het vroege Richterentijdvak). Veelvuldig gebruikte men in Babylonië zegelcylinders; een rolletje, dat om den vinger paste en van een relief met figuren en letters was voorzien, dat (bij wijze van handteekening) over een vochtig kleitablet kon worden gerold en er zoo in afgedrukt. In Lachys in Kanaän is bijv. zoo'n zegel naar Babylonisch model gevonden, dat was bewerkt in op z'n Egyptisch bereid porcelein — een typisch voorbeeld van de zeer gemengde cultuur van Kanaän.

Ook in ander opzicht heeft Egypte zich niet alleen politiek doen gelden, maar eveneens cultureel. In datzelfde Lachys bijv. was de fundeering van den koningsburcht naar een Egyptisch procedé zeer zorgvuldig aangebracht in met fijn zand opgevulde fundeeringsgreppels. Ook de talrijke gevonden skarabeeën wijzen op Egyptischen invloed; zij zijn wel genoemd voor den Egyptenaar als even kenmerkend teeken als voor een Roomsche vrouw het om den hals gedragen kruisje. Het waren afbeeldingen van een heilig soort (mest) kever; dikwijls aan de platte zij, de onderkant, voorzien van den naam van den regeerenden Farao en als zoodanig een hooggeschat middel om den ouderdom te bepalen van een of andere laag, waarin ze worden gevonden. Zeer populair schijnen ook geweest te zijn kleine terracotta godenbeeldjes met allerlei monsterachtige dierenkoppen, die men zeer op prijs schijnt te hebben gesteld als amuletten om de booze geesten af te schrikken, al behoorden ze ook in Egypteland zelfs soms tot de derderangsgrootheden in het Pantheon! Zoo'n raar, krombeenig gedrochtje met iets aapachtigs, ook in het model van platneus en groote oorschelpen, steunend met de handen op de korte o-beentjes, was de Egyptische god Bes (een „satyr" noemden de Grieken hem later!). Deze vond in Zuidwest-Kanaän blijkbaar zoo'n aftrek, dat men in Gezer een hol-model heeft gevonden, bestemd om er een soort massa-product van deze poppetjes mee te maken.

* * *

Behalve uit Oost en Zuid heeft ook uit het Westen Kanaän leering opgedaan. Vooral ten opzichte van vazen en andere pottenbakkerskunst. De aegeïsche kunst heeft zich hier doen gelden; ook de myceensche. Aan de gevonden scherven hebben de deskundigen zelfs geconstateerd in hoeverre het gebruik der bekende pottebakkersdraaischijf, oorspronkelijk in Kanaän onbekend, of hooge zeldzaamheid, er door is bevorderd. Behalve door ingevoerd aardewerk is deze vóór-Grieksche en oud-Grieksche kunst ook van invloed geweest, doordat ze heeft bewerkt, dat men in Kanaän trachtte de mooiere buitenlandsche modellen na te maken en zoo het eigen product op hooger peil bracht. De hooge vormen worden slanker, de breede platter. Men legt zich soms toe op mooie versiering.

Ten slotte de invloed uit het Noorden. Die moet vnl. van Hettietischen kant gekomen zijn. Veel valt daarover niet te zeggen, omdat onze kennis omtrent de Hettieten zelf nog zoo gebrekkig is. Maar groot moet ze stellig geweest zijn. Hoe langer hoe meer beseft men, dat de Hettieten vooral het zijn geweest, die de bewerking van ertsen en vooral van het ijzer een groot stuk voorwaarts hebben gebracht. Nu kon echter de ijzerbewerking niet gemakkelijk zich over heel Kanaän verbreiden, daar het in dit land aan de noodige ertsen daartoe totaal ontbreekt. Alleen volkeren, die door handelsverkeer of bondgenootschap zich de noodige hoeveelheid ijzer konden verschaffen, waren in staat in dit opzicht iets te presteeren. Het volk, dat via Klein-Azië in het groot de ijzerbewerking door heel Kanaän heeft verbreid, was eerst het Filistijnenvolk. Maar toch waren er vóór hun komst hier en daar reeds kleine centra, waar nog uit den Hyksostijd, wellicht onder kleine dynastjes van dit volk, zich dit handwerk had gehandhaafd, speciaal — als duur weeldeartikel — in betrekking tot sommige onderdeelen voor strijdwagens. Dit waren de rijkjes „met ijzeren strijdwagens", waar tijdens Jozua, de Israëlieten zoo'n schrik en diep respect voor hadden, dat ze het voorloopig niet waagden die aan te tasten.

Daartoe behoorde bijv. de vlakte van Jizreël, dat vruchtbare korenland, dat steeds bij uitstek de Farao's van Egypte had gelokt en dat telkens opnieuw veroverd moest worden door hen, omdat hier voortdurend verbindingen bleven aangeknoopt met de Mitannimacht in het N.O. en later met het Hettietenrijk in 't N. W. Ruim 12 eeuwen voor onze jaartelling — dus nog in het midden van de Richterentijd — betrok Egypte uit de steden van de Kisonvlakte onderdeelen van ijzer voor zijn strijdwagens.

b. Vestingbouw. Grootte der steden.

Bekend is het, dat het Oosten het vaderland is geweest van vestingaanleg en burchtbouw. De kruisvaarders hebben op hun tochten in dit opzicht heel wat geleerd in den vreemde. dat later, met ander

materiaal ten deele, in het Westen toepassing vond. Op de 12 verspieders, uitgezonden uit de woestijn, hebben de versterkingen een geweldigen indruk gemaakt... en geen wonder! Hoort ze klagen: „Hunne steden zijn zeer geweldige vestingen!" [1])

Toch moeten wij ons die steden — ze mogen dan naar toenmaligen maatstaf aanzienlijk zijn geweest — niet voorstellen als wat wij een flinke stad zouden noemen. De opgravingen hebben wel het tegendeel bewezen! Om eens een paar van de *allergrootste* te noemen: Sichem bedroeg 20 H.A., Lachis 12, Gezer 9 H. A., Megiddo en Jericho ieder ongeveer 5 H.A. [2]) (nog niet eens ten volle, althans Jericho niet). Jericho had met zijn ruim 4 H. A. nog minder grondvlak dan de groote pyramide van Egypte! Stellen wij ons dat eens even goed voor. Een reuzenstad (voor dien tijd) als Sichem besloeg dus — in een rechthoek aanschouwelijk voorgesteld — een figuur van 500 meter lang en 400 breed! Cirkelvormig gezien een cirkel van nog geen 550 meter middellijn! Meet zoo'n stukje op een of andere rustigen weg eens af en stel u dan zoo'n miniatuurstadje voor!

Volgens de opgravingen was Sichem een dubbele stad; n.l. Sichem en Migdal-Sichem of Millo, wat precies klopt met Richteren 9. Aldaar wordt het aantal inwoners van Sichem—Migdal, d.i. de Torenstad van Sichem, aangegeven als 1000 in totaal; daar de opgravingen beide plaatsen als van gelijke grootte aangeven, komen wij dus voor deze héél groote stad tot een totaal van 2000 inwoners! [Hierover breeder bij de geschiedenis van Richteren 9.]

En Jericho was nog veel miniemer, al heet het voor dien tijd een eersterangsstad! 5 H. A. nog niet eens, d.w.z. nog geen rechthoek van 250 meter lang en 200 meter breed. Een cirkel met een middellijn van een goede 250 meter! Hoe erbarmelijk klein. ja nietig naar onzen hedendaagschen maatstaf!

Prof. De Groot deelde destijds in een radiorede mede, hoe hij — met het horloge in de hand — om de fundamenten van de omwalling in het Oude Jericho heen was gewandeld in..... precies dertien

[1]) Vertaling Edelkoort (T. en U. Numeri). De St.v. heeft: de steden zijn vast en zeer groot.

[2]) Deze gegevens naar Noordtzij, Gods Woord e.d.e.g. 2e dr. blz. 343.

minuten. Nu was Jericho een groote stad, vergeleken bij Ai (raadselachtig dus alweer het groote getal van 12000 verslagen inwoners in Ai!)

Nu mogen we niet vergeten, dat de opgravingen ons tevens hebben geleerd, dat ook de huizen in dien tijd allerminiemst klein waren, niet veel meer dan slaaphokken. Een vierkant van een paar meters om 's winters in te vertoeven ('s zomers kon men op het platte dak slapen) was al een huis. Juist de vestingbouw, die uitleg onmogelijk maakte, dwong tot opeenhokken in kleine ruimten. De straten zullen ook wel smal en warrelig zijn geweest, echte doolhoven en sloppen, zooals sommige Oostersche stadswijken nu nog te zien geven trouwens. Maar er moest toch ruimte ook zijn voor althans eenig karavaanverkeer, er dienden toch ook voorraadschuren te zijn, voor geval van een beleg; er waren toch ook werkplaatsen noodig. En..... men bouwde in die dagen geen wolkenkrabbers maar huisjes met weinig of zonder verdiepingen er boven. Toegegeven, dat men zelfs huisjes bouwde op de zeer breede wallen (zooals dat van Rachab bijv.), zooals men in onze landen volgens Middeleeuwsche teekeningen zelfs huisjes optrok in de vestingstadjes langs de voetpaden der bruggen boven de waterkanten. Maar alles bijeengenomen kan er toch zelfs in de aanzienlijkste steden van het toenmalig Kanaän onmogelijk een talrijke bevolking hebben gewoond. Dat heeft de spa van de opgravers nu wel afdoende bewezen.

Sterk bevestigd waren die steden wel. Evenals in zoovele waterarme streken om de Middellandsche Zee is ook in Kanaän eerste vereischte voor het stichten van een stad de aanwezigheid van één of meer bronnen, die zelfs in den dorren zomer water blijven geven. Het toppunt van sterkte geven deze wel, wanneer ze — zooals bij Jeruzalem het geval was — den belegerde trouw van water blijven voorzien, terwijl de vijand in de waterlooze omgeving geen eenigszins talrijk leger op den duur van water kan voorzien dan door geregeld transport van elders. In sommige steden had men in de rots, waarop de stad gebouwd was, gangen gehakt — soms met groote volharding met primitieve steenen werktuigen uitgehouwen — die afdaalden naar ondergrondsche waterreservoirs.

Maar niet minder zorg dan de afweer van den inwendigen vijand — honger en dorst — verschafte het buitenhouden van den gewapenden tegenstander.

Over welke middelen kon in die dagen een aanvaller beschikken? De z.g. „antieke artillerie", de groote werp- en slingermachines komen pas op het gevechtsterrein in de laatste dagen van het Oude Testament en beheerschen het beleg in de vijf laatste eeuwen vóór onze jaartelling om zich de heele Middeleeuwen door te handhaven; toen pas het buskruit was in gebruik gekomen, droegen ze zelfs nog verder dan de eerste zwakke kanonnen. Maar in de dagen van Jozua droomde nog geen belegeraar daarvan. Hij bestookte de wallen met uit de hand geworpen brandfakkels, slingerde op dezelfde wijze werpspiesen. Daarmee kwam men wel niet verder dan een 30 meter. Geoefende boogschutters en slingeraars, konden, indien ze met uitstekende wapenen waren uitgerust, nog op 150 meter afstand treffen, bij uitzondering nog enkele tientallen meters verder [1]). Tegenover zulke wapenen vormde een hooge houten palissadenschutting om een hooggelegen plaatsje reeds een vrij sterke verdediging en van heele reeksen kleine vestinkjes, die de Egyptenaren bijv. als „veroverde sterkten" op hun monumenten bij rijen vermeldden, mag misschien aangenomen worden, dat ze enkel op *deze* primitieve wijze versterkte plaatsjes zijn geweest.

Maar anders stond het met „groote" steden als Megiddo, Jericho, Jeruzalem enz. Er is reeds van een vesting van Gudea van Lagasj in Mesopotamië een primitief geteekende plattegrond bekend. Een vesting uit den tijd omstreeks 3000 jaar voor onze jaartelling! En dan zien we rechthoekige ruimten, omringd met gekanteelde wallen en versterkt door torens, kortom zoo iets in den geest als wij die uit onze Middeleeuwsche geschiedenis kennen. Tot op de nieuwe geschiedenis toe zijn deze principes van versterkingskunst dezelfde gebleven alle eeuwen door! Ja uit Mesopotamië zijn zelfs voorbeelden er van bekend, dat zulke wallen met natte vestingsgrachten omgeven waren (bijv. op een afbeelding uit de eeuw na Salomo).

Tegen deze hooge en dikke „muren" kon men met twee middelen

---

[1]) Naar Billerbeck, Festungsbau im alten Orient.

een aanval ondernemen, terwijl een hagelbui van pijlen en slingersteenen de verdedigers boven op den muur moest afschrikken: met stormladders en stormrammen. Om voor de eersten vrij te zijn, bouwde men — als men er kans toe zag — de muren wel 10 meter hoog of nog hooger. Al te lange en zware ladders zijn immers niet meer te hanteeren. Voor de stormrammen moest men het meeste op zijn hoede zijn aan de benedengedeelten der muur; daarom bouwde men die liefst zoo dik en stevig mogelijk en bekleedde ze — voor zoover dat plaatselijk mogelijk was — met natuursteen.

Over het geheel waren in *Kanaän* de vestingmuren van *tichelsteen,* zelfs waar steengroeven in de buurt waren. Men vergete niet hoe gebrekkig in die dagen de werktuigen waren om natuursteen te behouwen, toen men nog geen ijzeren houweelen en beitels had en brons kostbaar en zeldzaam was! Op zoo'n voet van natuursteen, die ook beletten moest, dat de muurvoet door regens te veel zou verweeken, werden dan twee breede muren opgetrokken van gebrekkig gebakken [1]) of in de zon gedroogde tichels. Met 't oog op den weekenden invloed der regens bouwde men die reeds in de oudste tijden loodrecht. De ruimte tusschen die twee muren werd met slechter kwaliteit tichels of gestampte aarde opgevuld. Daardoor was men evenwel gedwongen de muren geweldig breed te maken, die de tusschengelegen grond moesten keeren: anders zou het gansche gevaarte zijn ingestort, lang voor men de gewenschte hoogte had bereikt. Megiddo bijv. had muren tot 10 meter hoog en wel 6 à 9 meter breed. Daar boven op was dan een smallere borstwering voor de schutters, die zich bovendien nog door hun schilden extra wisten te dekken, door die aan deze borstwering op te hangen, zoodat ze een soort kanteelen vormden, op afbeeldingen nog te zien.

Behalve de gewone muur met borstwering [2]) had men nog op

---

[1]) De beste kwaliteit baksteen, tot dusver in Oud-babylonisch bouwwerk gevonden, is altijd nog veel minder dan onze slechtste soorten, wat wel in verband zal staan met groot gebrek aan geschikte brandstof. (Billerbeck, Festungsbau im alten Orient, blz. 26).

[2]) In Ps. 84 is dit „borstwering" door de Statenvertalers abusievelijk door „zon" vertaald, zoodat men komt tot de rare uitdrukking „zon en schild."

Want God de Heer, zoo goed zoo mild,
Is t' allen tijd' een zon en schild.

verschillende punten als extra-versterking torens, vooral bij het zwakste punt van de vesting: de poort. Indien men zich eenigszins er mee kon redden, dan gaf men een stad slechts één toegang. (Zie Jozua 2 : 5 over Jericho: „en het geschiedde als men *de* poort zou sluiten"; het meervoud „poorten" in Joz. 6 : 1 is, zooals de druk ook aanwijst, een willekeurige invoeging der Statenvertalers). Wel bouwde men soms aan dien éénen toegangsweg twee poorten achter elkaar, door een enge kloof tusschen twee hooge muren verbonden, zoodat een vijand, die de eerste nam, nog van alle zijden van boven bestookt en met groote steenen bekogeld kon worden, eer hij de tweede bereikte. Ook had men vóór de buitenpoort nog graag een voormuur gebouwd op eenigen afstand, die bijv. het rammeien bezwaarlijk maakte [1]).

En was ondanks alles de stad toch genomen, dan was er nog een „burcht", een groote, zware massieve toren, die een laatste toevlucht bood, te vergelijken met de „donjon" der Middeleeuwsche kasteelen. In Megiddo was deze bijv. ongeveer 30 meter in het vierkant, omringd door een (droge) gracht van 6 meter diep en boven meer dan 4 meter breed; de onderste meter muur opgetrokken van natuursteen; hoog boven op, rondom een pleintje van 20 bij 15 meter ongeveer, houten en rieten gebouwtjes, die bij het een of ander beleg zijn afgebrand [2]).

Wanneer we van David lezen, dat hij in een kleine stad zat „tusschen de twee poorten" (2 Sam. 18 : 24), dan wil dat zeggen, dat die stad feitelijk maar één toegang had, maar met een binnen- en een buitenpoort, door dikke, evenwijdige muren verbonden tot één poortburcht en dat in deze tusschenruimte zich David bevond, op den uitkijk, hoe het met Absalom was afgeloopen.

Prof. Noordtzij vertaalt (Korte Verkl.; Noordzij, Psalmen II blz. 56:)
Want een schutsmuur en een schild is de Heere God.
Prof. Obbink, De Bijbel, evenzoo:
Want de HEERE God is een schutsmuur en schild.

[1]) De „vóórschans" zooals het zeer kenmerkend heet in Jesaja 26 : 1 (Statenvertaling).

[2]) Zie hierover nader: Noordtzij. G. W., 2e dr., blz. 346.

c. Religie.

Onder de vele goden, die in Kanaän gediend werden, waren de Baäls het meest populair. Het waren plaatselijke godheden, dikwijls op een of andere wijze in verband gebracht met de stralende zomerzon of de vruchtbaarheidskracht der natuur. Het woord Baäl kan vertaald worden als „Heere" of „Eigenaar." Men had ze in soorten.

Reeds bij de geschiedenis van Bileam ontmoetten wij Baäl-Peor = Heer des bergs. In Sichem troonde 'n Baäl-Berith = Heer des Verbonds (n.l. van het stedenverbond, waarvan Sichem het centrum was). Verder komen o.a. voor: Baäl Zefon, een Fenicisch god met den naam „Heer van het Noorden" (ook een plaats N. O. van de Nijldelta heette zoo); Baäl Gad = Heer Geluksgod (bij den Hermon); Baäl Tamar = Heer van den palmboom (bij Gibea; in Richteren wordt bij het verhaal van den strijd tegen Benjamin deze boom genoemd); Baäl-Perazim, Heer van den doorbraak, d.w.z. (mee in 't verband van den tekst) een bronnengod (David versloeg bij deze bronnen later de Filistijnen), een Baäl-Zebub = Heer der vliegen, d.w.z. een boosaardig god, die door de vliegen zijn ziekten uitzond en verbreidde, god van Ekron (hij komt voor in de geschiedenis van Elia, 2 Kon. 1).

Behalve deze mannelijke Baäls was er ook een vrouwelijke vorm, de Baäla of Baälath. Zoo vond men in het gebied van den stam Simeon een Baälath-Beër = Baäla van de bronnen. (Joz. 19 : 8).

In 't algemeen werden zij gediend op hoogten, de beruchte „bama". Wijngelag, woeste muziek en losbandigheid behoorden daarbij tot het vaste programma. Blijkens de opgravingen speelde daarbij een groote rol het sistrum, een middending tusschen ratel en rinkelbel (ook genoemd 2 Sam. 6 : 5). Daarbij wonden sommigen zich op tot een graad van extase, die aan razernij grensde. Een Egyptenaar, die in den Richterentijd Gebal in Fenicië bezocht, constateert als iets heel merkwaardigs, hoe de „geest" van de godheid zich zoo meester maakt van een jongeling aan het hof van den vorst van die stad, dat hij den heelen nacht in extase voortraast. Soms dreigde deze wonderlijke vorm van wilde en woeste religieuze verrukking

zich ook van Israëls profetisme meester te maken, ja ze schijnt zelfs alle eeuwen door tot op den huidigen dag onder *alle* godsdienstvormen van dit land voort te razen. Nog heden ten dage immers kan men tot in Jeruzalems omgeving toe zien het schouwspel van een schare opgezweepte en fanatieke derwisjen, die bij gebons van groote trom en schetterend geklinkklank van bekkens en gillende fluitmuziek loopen te „profeteeren", d.w.z. te „getuigen" van de wondere kracht, die ze in zich voelen werken, zóó, dat ze hun zielsverrukking luide moeten uitschreeuwen. Aan zoo iets moeten we bijv. ook denken, toen men met verwondering vroeg, of Saul ook onder de profeten was. Alleen de *inhoud* van het getuigenis verschilde — het *wezen* der zaak was alle eeuwen door hetzelfde. Maar dit wilde fanatisme, dat zich uitte tot in waanzinnige opgewondenheid toe, was bij den Baäls-dienst maar niet een *toevallig* bijmengsel, zooals bij den Jahwèdienst ten tijde van Saul; neen, integendeel; het maakte er een integreerend bestanddeel van uit, zonder hetwelk men zich geen echte Baälsdienst denken kon.

En in dien zwijmel van opgewondenheid gebeurden de schandelijkste, ja gruwelijkste dingen, om maar het beginsel der vruchtbaarmaking in de natuur, zoowel het actieve als het passieve te symboliseeren. Wanneer de profeten spreken van de Baäls „na-hoereeren", dan moet dit niet alleen figuurlijk worden opgevat als een trouwbreuk tegenover Jahwè, maar wel degelijk ook vooral letterlijk als een zwelgen in de onzedelijkheid, die met dezen dienst gepaard ging en misschien meer dan iets anders kenmerkend was voor het wezen van Kanaänietisch religieus leven. Tot in den Romeinschen tijd heeft het zich gehandhaafd, toen „Syrische" keizers als Heliogobaal (genoemd naar Baäl!) zelfs aanstoot gaven te Rome, dat anders op het punt van losse zeden gewoon was heel wat te verdragen!

Bekend is het woord van Jeremia (2 : 20): „Op allen hoogen heuvel en onder allen groenen boom loopt gij om, hoereerende." En toch is het ongetwijfeld juist dit bestanddeel van den Baälsdienst vooral geweest, dat op een zinnelijk Oostersch volk zoo prikkelend gewerkt heeft, dat de heffe des volks er maar al te gemakkelijk toe meegesleurd werd in dezen met de Kanaänieten mee te doen. Wij zagen

het reeds bij Baäl-Peor, nog zelfs eer Israël vasten voet in dit land had gevat!

Hosea klaagt zoo bitter: [1])

Mijn volk raadpleegt een stuk hout,
Zijn staf geeft hem raad.
Omdat een geest van ontucht hen verleidt
en zij in boozen lust hunnen God verlaten.
Op de toppen der bergen offeren zij,
op de heuvelen brengen zij wierook,
onder eik en wilg [2]) en terebint, —
want aangenaam is hun schaduw. —
Zoo komt het, dat uwe dochteren ontucht plegen
en uwe jonge vrouwen overspel bedrijven.

Bij den Baälsdienst behoorden de kedesjen (d.w.z. de „gewijden", bijna hetzelfde woord als „geheiligden", d.i. „afgezonderden" voor den dienst van de godheid). Dit waren jonge meisjes of vrouwen, die ter eere van den god (of godin) der vruchtbaarheid hun lichaam prijs gaven[3]). In Babel was zelfs iedere vrouw, die haar godsdienstplichten na wou komen, genoodzaakt minstens eenmaal in haar leven hieraan mee te doen, door gezeten ter zijde van den weg zich over te geven aan den eersten den besten pelgrim, die passeeren mocht (zonder vrije keuze!) — een zede, waarop wellicht sommige gedeelten van de profeten zinspelen. Ja, nog stuitender, men had onder de Baälspriesters in sommige oorden ook „eunuchen", die, in vrouwengewaad gekleed, zich aan ontucht overgaven, wat notabene ook nog als religieuze verdienstelijkheid moest gelden en dat ook deze „Kedesjim" [ook „gewijden", de „schandjongens" van onze Statenvertaling] zelfs onder Israël inburgerden in de dagen toen ternauwernood de eerste Tempel gegrondvest was, leert ons voor

---

[1]) Hosea 4 : 12—13 naar de vertaling van Obbink.
[2]) Andere vertaling in pl. v. wilg: abeel (witte populier).
[3]) Zie bijv. de geschiedenis van Tamar, Juda's schoondochter, die deze rol speelde (in mijn boek „De Aartsvaders", blz. 143 v.v., Libellen-Serie Nr. 56/57/58).

den tijd van Rehabeam, Salomo's zoon, maar al te duidelijk 1 Kon. 14 : 24 [1]).

Zooals wij reeds zagen, waren er ook vrouwelijke Baäla en soms smolt de ééne vorm van vereering van het vruchtbaarheidsprincipe samen met de andere; dan diende men een met een baard afgebeelde godinnegestalte (bijv. op Cyprus, waarschijnlijk van Fenische afkomst) en vooral in zulke gevallen nam de afgodendienst afgrijselijke vormen aan; daarbij behoorden mannen dan als vrouwen gekleed te zijn en omgekeerd vrouwen als mannen. Van deze tegennatuurlijke enormiteit vinden we in het Oude Testament wel voor Kanaän geen rechtstreeksche vermelding, maar toch houden meerdere uitleggers het er voor, dat het strenge verbod van de Wet van Mozes om zich te vertoonen in kleeding van het andere geslacht met dergelijke ook in Kanaän gebruikelijke practijken moet hebben samengehangen. (Deut. 22 : 5, waar staat, dat maskerade in kleedij van het andere geslacht „Jahwè een gruwel is.")

Men had van Baäl ruwe plompe beelden; zijn vereerders kusten hem den voet. (Tot Elia zegt God, dat er nog 7000 in Israël zijn overgebleven, die Baäl niet gekust hebben); men deed dit ook heilige steenen; bij Gezer heeft men er een gevonden, waarop een plek dáárdoor vettig-glad moet zijn geworden (evenals..... sommige muurplekken op heilige plaatsen in het „Heilig Land", waar hedendaagsche Christen-pelgrims komen..... o heilige onnoozelheid!) De priesters dansten om dit beeld, evenals nog in het Oosten derwisjen door dans en rythmisch op-en-neer gezwaai zich opzweepen tot soms dolle razernij. Vooral, wanneer een vorst van hen waarzeggerij of aankondiging van Baäls wil verlangde, zooals bijv. Achab op Karmel, ging het woest toe. Eerst langzaam, met bijzondere hinkpassen, dan steeds sneller ging het rondom het altaar. In woest gehuil gilden ze hun extase uit en stootten met de wild bewogen hoofden in de richting op het beeld, soms in de lucht, in dolle razernij soms ook tegen de harde steenen. Ten slotte ging de rondedans over in een zwaarddans, waarbij bloed moest spatten. Het zien van

---

[1]) Naar de Wet van Mozes had op hen de doodstraf moeten zijn toegepast. (Lev. 20 : 13).

bloed moest de godheid verteederen en verzoenen[1])

Ook allerlei offers werden den Baäl gebracht. Spijsoffers, drankoffers, ook bloedige offers. Er is een fenicische lijst gevonden, die in dezen even uitvoerige voorschriften geeft als we in de Wet van Mozes aantreffen voor allerlei offeranden. Maar... in tijden van nood verlangde Baäl ook kinderoffers. Volgens een oude mythe zou hij zelf, toen hij nog zichtbaar op aarde vertoefde, ook zijn eenigen zoon hebben geofferd; van zijn vereerders verlangde hij nu eveneens het bloedig brandoffer van een eenigen of oudsten zoon. Vooral in tijd van grooten nood was dit allereerst koningsplicht om den vertoornden god te verteederen. Zoo lezen wij dit dan ook, dat aan Kamosj den god der Moabieten, bij het beleg door Israël door den koning van Moab voor aller oog op den muur zijn oudste zoon, de kroonprins, geofferd werd. Sommige koningen van Juda, bijv. Achaz hebben evenzoo gehandeld. Vol grimmigen toorn vermaant de profeet: „Gij hebt mijne (d.w.z. Jahwè's) zonen voor den Baäl (of Moloch) verbrand!" In Carthago, waar ook dit fenicisch ritueel gold, moest bij zoo'n kinderoffer de moeder aanwezig zijn, vlak bij, zonder een traan te vergieten of een klacht te uiten — anders werd ze allerzwaarst gestraft; een met tegenzin gebracht offer was immers tevergeefs en kon den god onmogelijk verteederen.

Wij noemden zooeven den naam „Moloch." Dit was wel de ergste vorm van Baälsdienst, die vooral bij Feniciërs, Ammonieten en Moabieten in eere was. Maar toch werden ook den onder den naam Baäl vereerden god evengoed kinderoffers gebracht. Jeremia bijv. zegt: „Want zij hebben de hoogten van Baäl gebouwd, om hunne zonen met vuur te verbranden, aan Baäl tot brandofferen, hetwelk Ik niet geboden noch gesproken heb, noch in Mijn hart is opgekomen." (Jer. 19 : 5).

Het gold hier wel een zeer juist principe, n.l. dat niets te goed is om aan Gods dienst toe te wijden, maar een beginsel, dat..... gansch averechts en geheel verkeerd werd toegepast. Reeds de oeroude geschiedenis van Abraham op Moria moest Israël leeren, dat zijn God geen menschenoffer wilde aannemen.

[1]) De „messen en priemen" van de Statenvertaling bij de scène op Karmel moeten zijn: „zwaarden en lansen."

Eigennamen met Baäl waren bij de Semietische volkeren heel gewoon. We volstaan met twee voorbeelden. Eerst een Fenicisch-Punisch. De bekende veldheer Hannibal. Dat „han" is hetzelfde woord als in ons „Johan". Terwijl dit laatste beteekent „Genade van Jahwè" beduidt „Hannibal" overeenkomstig „Genade van Baäl." Ten tweede een Israëlietisch. Saul had een zoon, die heette Isbaäl = Man van Baäl, dat immers geen eigennaam is, maar in 't algemeen „Heere" beteekent, hier gebruikt om niet den Kanaänietischen afgod, maar om den God van Israël, Jahwè, met een algemeenen term aan te duiden.[1])

De rabbijnen uit later tijd vonden dit zoo erg, dat ze den naam Baäl overal vervingen door Boseth = Schande, dus man van Schande = Isboseth, bekend uit zijn strijd (bij de gratie van Abner) tegen David. Maar... toen men van die zijde overal Isbaäl heeft veranderd in Isboseth heeft men twee plaatsen over het hoofd gezien, nl. 1 Kron. 8 : 33 en 1 Kron. 9 : 39; daar staat nog de oorspronkelijke naam Esbaäl! Zeer merkwaardig als een voorbeeld van willekeurige verandering van een bijbeltekst in den loop der eeuwen!

Ja, naar het schijnt, werd bij het lezen dikwijls reeds in ouden tijd voor Baäl een ander woord gelezen. Zooals men waar Jahwè stond uit eerbied iets anders las nl. Adonai (dus „Heer" in plaats van „Eeuwige", van IK BEN), ja als streng Jood zelfs ook dit niet eens waagde uit te spreken, maar enkel zei: „de Naam" (hasj-sjem), zoo las men omgekeerd uit verachting in plaats van Baäl Boseth (vandaar dat in de Grieksche vertaling der Septuaginta overal Baäl staat met het vrouwelijk lidwoord).

En zoo is men nu gekomen aan den foutieven naam Moloch of Molech. Er stond oorspronkelijk Melek = Koning; de Baäl (= heer eigenaar) gold tevens als stadskoning. Melek of Melech was een heel gewone naam in Kanaän voor de godheid. Maar men had dit woord geschreven staan voor zich enkel met medeklinkers Mlk en las Boseth = Schande. Toen men nu later teekentjes voor de klin-

---

[1]) Men vergelijke den in dit opzicht buitengewoon leerzamen naam van een der beroemde helden van David, die 1 Kron. 12 : 5 ons heeft bewaard. De man draagt den voor ons gevoel zoo uitermate bevreemdenden naam van Bealja, d.w.z. Jahwè. (hier saamgetrokken tot Ja) is Baäl, d.w.z. letterlijk: Heere Jahwè.

kers ging invullen (omstreeks de eeuw van Karel den Groote ongeveer) vulde men niet de goede klinkers in van Melek = Koning, maar van Boseth = Schande en haspelde op die wijze beide woorden dooreen tot Molech, later nog meer verbasterd tot Moloch. Het is een zeer merkwaardig tegenhanger van de op gelijke wijze allervreemdste vermenging van de medeklinkers van Jhw (Jahwè) met de klinkers van Adonai tot een nieuw woord Jehova.

Over dezen Moloch is heel wat gefabeld. Volgens een oud-Joodsch verhaal zou men de kinderen levend gebraden hebben op zijn holle metalen armen onder oorverdoovend schelle muziek om hun smartkreten te overtonen. Dit schijnt gefantaseerde overdrijving. Wel mag hij soms in afgrijselijke gedaante zijn voorgesteld. Wel werd bij het offer schelle, daverende muziek uitgerumoerd boven alles. Maar..... dit was tijdens het afslachten van het offer, om alle kreten te overstemmen. Want de aan Baäl, eventueel „Moloch", geofferde knapen werden eerst onthalst. „Is het wat kleins", zoo vraagt Ezechiël, „dat gij *Mijne* kinderen geslacht hebt, als gij ze voor hen door het vuur hebt doen gaan?" (Ez. 16 : 21). Ook het boek Jesaja zegt: „slachtende de kinderen aan de beken" (Jes. 57 vs. 5) blijkbaar voor bron- of stroom-Baäls, maar vooral Ezechiël is hier beslissend — althans voor Israëls practijken — daar hij het als brandoffer brengen in één adem er bij noemt.

* * *

Nauw verband met den dienst van Baäl houdt die van Astarte, eveneens een eeredienst, die dienen moest om de krachten der vruchtbaarmaking in de natuur te versterken. Tegenover Baäl als actief beginsel stond hier in Astarte het passieve vertegenwoordigd. In plaats van het woord „eeredienst" was juist hier wellicht meer het woord „schandedienst" op zijn plaats in verband met allerlei tegennatuurlijkheden, als hiervoor reeds genoemd.

Werd Baäl in verband met de zon gedacht, Astarte meer met de maan.

Bij de vereering van deze godin blijkt alweer, hoe ook religieus Kanaän een land was, waar allerlei invloeden uit de groote rijken der omgeving elkaar doorkruisten. Eenerzijds moeten we bij Astarte

aan de Babylonische Isjtar denken, de Mesopotaamsche Venus. Anderzijds constateeren we, dat Astarte zelfs in Noordoost-Kanaän werd voorgesteld gelijkende op de Egyptische godin Hathor, nl. met twee groote runderhorens („de gehoornde Astarte" = Asjteroth-Karnaïm van Genesis 14).[1]) Meer nog was in Gebal of Byblos godenbeeld en tempel van Astarte heelemaal in Egyptische vormen gegoten.

Astarte werd trouwens zeer verschillend voorgesteld, soms kostbaar gekleed, soms geheel ongekleed; een enkele maal met een slang. Bij de opgravingen zijn tal van kleine beeldjes van haar te voorschijn gekomen, soms om zoo te zeggen huis aan huis en dan bijna steeds voorgesteld met caricatuurachtige overdrijving van de specifiek vrouwelijke lichaamsbouw en met daarop wijzende gebaren. Wel een bewijs welk een plaats deze godin innam in het Kanaänietisch leven en hoe populair ze was. Te harer eere werden opgericht de Asjera (in de Statenvertaling overal verkeerdelijk met „bosschen" vertaald). Het waren in den regel groene takken, ter eere van de godin vóór haar beeld of er rondom geplant. Soms wellicht ook slechts een „heilige" paal, in den grond geslagen. Gideon hakte zulke Asjera om en vond er brandstof genoeg aan om onder zijn offer te doen vlammen. (De „haag" van Richteren 6 : 26).

* * *

Een echt-Kanaänietische godin was ook Anat. Wellicht was zij een bijzondere vorm van Isjtar, als oorlogsgodin gedacht en met schild en speer voorgesteld. Maar Hettietische invloed schijnt anderzijds aan deze godin niet vreemd te zijn geweest.

Reeds onder Toetmosis III drong haar dienst tot Egypte door, waar ze een eigen tempel had. De held Samgar heet een Anatzoon, wat waarschijnlijk beteekent, dat hij een krijgsheld was (figuurlijk bedoeld dus).

Anatoth, de vaderstad van Jeremia, moet naar deze godin geheeten hebben. Volgens sommigen ook Bethanië, dat dan oorspronkelijk Beth-anat zou hebben geheeten.

Behalve Anat wijst op Hettietische deelneming aan Kanaäns Pan-

[1]) Zie daarover „De Aartsvaders".

theon ook de naam van Poetichepa, den bewindhebber te Jeruzalem tijdens Farao Amenhotep IV. Zijn naam beteekent: Dienaar van Chepa, een Mitanni-godin.

Twee heel eigenaardige goden van Kanaän komen voor in Jesaja 65 : 11 (al zijn ze door de Statenvertaling, die hier totaal onverstaanbaar is, uit dit vers volkomen verdonkeremaand). Immers waar de Statenvertaling heeft: „Gij aanrichters van een tafel voor die bende en gij opvullers des dranks voor dat getal" moest eigenlijk staan:

„Die voor den god Gad eene tafel bereidt en voor den God Meni den beker vult." (vertaling Obbink).

„Die voor (god) Gad den disch hebt bereid
„Die den beker vult voor (god) Meni."
(Van der Flier, T. e. U.).

Met „tafel" wordt hier bedoeld een soort tafel der toonbrooden. M.a.w.: die god Gad spijsoffers brengt en god Meni drankoffers. Het is dezelfde god, die genoemd wordt Jozua 11 : 17 als vereerd in het bij den Hermon gelegen Baäl-Gad. Het is de Fortuin, de Geluksgod door de Arabieren met de planeet Jupiter in verband gebracht en genoemd „het groote geluk". Daarentegen schijnt Meni — die verband lijkt te houden met een oud-Arabische godheid Manat — de god van het sombere Noodlot te zijn geweest, het Onafwendbare.

In Jesaja 65 : 11 wordt dus niet alleen de afgodendienst van Israël gegispt, maar tevens scherp gelaakt, hoe ze eenerzijds hopen op de nukken en grillen der willekeurige Fortuin, anderzijds zich in doffe berusting aan het fatalisme overgeven, dat het onveranderlijk Noodlot over hen brengt. Een tekst voor onze dagen!

* * *

En bij al dit geloof van de groote platvloersche massa in dit soort willekeurige goden met hun zinnelijken dienst komt dan nog in Kanaän bij de bevoorrechten, die aan de spits der beschaving staan, het geloof voor in een *„Heer der goden"* die boven allen staat. Een monarchistisch geregeerd pantheon wordt het dan.

Maar de heffe des volks heeft aan al die goden en godinnen integendeel nog lang niet genoeg. Het plebs dient de geesten, die huizen in en bij bronnen, boomen, steenen. Bij Gezer bijv. heeft men een gansche rij opgerichte heilige steenen gevonden, waarvan blijkbaar één de opperste kracht vertegenwoordigt en de anderen een soort „escorte" vormen; een enkele moet van verre zijn aangesleept, waarschijnlijk als overwinningstrofee. Van boomen met den naam „waarzegger" (Morè) lezen we al in Abrahams tijd en in dezelfde streek nog in het Richterentijdvak (Meonim = toovereik) [1]).

Ook de dieren genieten vereering, vooral de geheimzinnige en gevreesde slangen. Astarte werd soms — we zagen het reeds — met een slang afgebeeld. Bij Jeruzalem lag de Drakenfontein met de Slangensteen (de bron Rogel zal dezelfde zijn; zie Neh. 2 en 1 Kon. 1 : 9). Bij dezen steen Zoheleth, Slangensteen, bracht Adonia, Davids zoon, als een heilige plaats zijn slachtoffers (1 Kon. 1).

Wichelarij werd algemeen beoefend. Ook het vragen van dooden, die men immers „de wetenden" noemde, naar de toekomst, zooals de heks van Endor voor Saul deed. Veelal geschiedde dit in bijzonder hierop ingerichte of gunstig daartoe gevormde holen en spelonken. Vogelgeschreeuw en ingewanden-onderzoek van geofferde dieren, het moest alles voor waarzeggerij dienst doen.

* * *

Ten slotte zij nog opgemerkt, dat de groote meerderheid der heidensche volkeren van Kanaän, voor zoover ze Semieten waren (de Feniciërs bijv.) als godsdienstige ceremonie de besnijdenis beoefenden. Geheel zeker zijn we niet; verwarrend werkt, dat de *latere* profeten „onbesnedenen" synoniem met „heidenen" nemen; ook schijnt bij sommige volken, bijv. de Edomieten, later het gebruik uit de mode te zijn gegaan. Een sterk argument voor het algemeen heerschen er van in Kanaän in de vroegste periode van Israëls geschiedenis is, dat de latere indringers uit Europa van niet-semietischen bloede, de Filistijnen, speciaal als „de" onbesnedenen worden genoemd.

---

[1]) Gen. 12 : 6 (zie De Aartsvaders) en Richteren 9 : 37.

In menigerlei opzicht vormde de godsdienstige opvatting van Kanaän voor Israël een groot gevaar; mede vooral, doordat er zoo'n diep zedenbederf mee gepaard ging niet alleen, maar uit religieus oogpunt gruwelijke zedeloosheid *zelfs als verdienstelijk* gold.

In de eerste plaats leert de geschiedenis steeds dat een lager ontwikkeld volk, dat een land verovert van hooger cultuur, geneigd is de beschaving van het overwonnen volk over te nemen, zeden en gewoonten inbegrepen. Daarbij kwam, dat het heidensch idee in het Oosten van dien tijd was, dat bij elk land een eigen godsdienst behoorde. En ten derde was Baäl de vruchtbaarmakende god, wiens dienst nauw dooreengemengd was met de beoefening van den landbouw, die vreemd was voor de horden van Jozua en die ze van de mannen van Kanaän moesten leeren. Ziehier reeds een trio van oorzaken, dat samenwerkend Israël in de verleiding moest brengen bij den grooten overgang uit de woestijn in een cultuurland aan de religieuze gebruiken van het nieuwe land mee te doen.

Er was erger en dieper oorzaak nog. Reeds de historie van het „Gouden Kalf" bij Horeb leert, hoe het volk zich voelde aangetrokken tot een godsdienst met rumoerig vermaak, losse zeden en religieus gewijde volksdansen.

Ja, nog vóór ze vasten voet zetten in Kanaän, bij Baäl-Peor in het Moabietenland, geeft het volk zich reeds met hart en ziel over, in groote massa, aan de sexueele uitspattingen, die de Baälsfeesten met de verlokkingen der „gewijden" begeleiden.

En geen wonder! Laten we toch niet vergeten, hoeveel stamverwant en Kanaänietisch bloed Israël had. Stellen we ons eens even voor oogen de afstamming van Juda, dat later nog de meest getrouwe stam bleek! De stammoeder was de volbloed-Kanaänietische Tamar, die zelf als „gewijde" aan den weg ging zitten om den voorbijganger tot zich te lokken. [1]) Stamvader was Juda, die dadelijk op die „gewijde" afging, ja zich zelfs tot elken prijs aan haar opdrong.

Is het dan niet haast vanzelfsprekend, dat de drang naar Baälsfeesten, *juist om* de losbandigheid, die er mee gepaard ging, de nakomelingschap van zulke menschen als het ware in het bloed zat?

---

[1]) Gen. 38.

HOOFDSTUK V

BEGIN VAN JOZUA'S VEROVERINGEN. ISRAËL ALS GEHEEL TEGEN DE VERDEELDE EN VERBROKKELDE LANDJES.

§ 1. *Jericho.*

„En hunne steden zijn zeer sterke vestingen" (De 12 verspieders, Numeri 13 : 28).

a. *Jozua als Mozes' opvolger.*

In vergelijking tot Mozes in Jozua in eens een heel gewone figuur. Dat blijkt wel het sterkste in zijn verhouding tot den hoogepriester. Mozes in ten opzichte van Aäron de hoofdpersoon, die vóórgaat. Aäron is slechts schaduw, die zonder tegenspreken of eigen initiatief blindelings heeft te volgen. Want wel wordt ons medegedeeld, dat Jozua, dien God door handenoplegging in Jahwè's naam tot zijn opvolger had geïnstalleerd, vol was van Gods geest en van wijsheid, [1]) maar... toch niet in die mate als Mozes. Mozes toch ontving zijn aanwijzingen rechtstreeks van God, „zooals een man spreekt tot zijn vriend" en lichtte op zijn beurt den hoogepriester voor. Met Jozua is het precies omgekeerd. Die moet telkens, vóór hij in moeilijke omstandigheden handelt, eerst wijsheid halen en advies vragen bij den hoogepriester Eleazar [2]), Aärons zoon. En deze raadpleegt dan weer het hem toevertrouwde orakel en trekt het heilig lot door middel van Oerim en Toemmin [3]). Ja, sterker

---

[1]) Numeri 27 : 12; zie ook Deut. 31 begin en 34 slot.
[2]) „God heeft geholpen"; dezelfde naam als Lazarus in het N. T.
[3]) Zie hierover het artikel in het boek „Woestijnen en Wonderen".

nog, het wordt Jozua als een ernstige tekortkoming aangerekend, wanneer hij in een dringende aangelegenheid handelt naar eigen inzicht zonder eerst bij den hoogepriester te vragen om den orakeluitspraak, zoo bijv. in de verwikkeling met de Gibeonieten (Jozua 9:14). Een zoo onzelfstandige rol ten opzichte van den hoogepriester ware bij Mozes „den Man Gods" ondenkbaar geweest; hij heeft nooit *via Aäron* naar Gods raad gevraagd.

Ook de verhouding tot de stammen is anders. Mozes stond feitelijk boven het stamverband verheven, mede doordat hij behoorde tot Levi, die — betrouwd met de uitoefening van den Tabernakeldienst — tevens het centrale aantrekkingspunt en het bindmiddel tusschen de andere stammen vormde, waarop reeds de kampeerplaats midden tusschen de andere in kringvorm rondom het centrale heiligdom wees. Jozua daarentegen, de krijgsheld en legeraanvoerder, is — en voorzeker niet toevallig — gekozen uit den sterksten stam Efraïm, die ook bij de vestiging in Kanaän later het centrum vormde en (met uitzondering van een tijdelijk overwicht van Juda onder David en Salomo) feitelijk steeds de machtigste stam is geweest tot op het jaar 722 v. o. j. toe, toen de Assyriërs hun hoofdstad Samaria verwoestten. Door de heele geschiedenis van Israël loopt die tegenstelling tusschen Efraïm en andere stammen, Efraïm, de machtigste tak van den tweelingboom Jozef, vormde het heele Richterentijdvak door voorzeker het hoofdbestanddeel van Israël en mokte reeds tijdens David, vooral onder het straf regime van Salomo. Het zal zeker zijn eigenaardigheid hebben gehad ook, die het van andere stammen onderscheidde; reeds de andere uitspraak, het sjibbolet, wijst daarop. Geen wonder; had Juda bijv. een Kanaänietische stammoeder en voorzeker de meeste stammen met hem, Efraïm stamde van moederskant van een volbloed-Egyptische af! (Asnath, de priesterdochter uit Heliopolis, Jozefs vrouw).

Deze Jozefstam nu, die tot de Rachel-stammen behoort, had bij de verovering van Kanaän feitelijk de hegemonie. Hun hoofdman Jozua was tevens de algemeene leider.

Jozua..... Oorspronkelijk heette hij Hosea. Maar Mozes had zijn naam veranderd, zoodat de nieuwe Godsnaam Jahwè, saamgetrokken tot Jo als in meer eigennamen, er in voorkwam, Jozua..., d.i. Jahwè

brengt verlossing. Het is dezelfde naam als „Jezus" in het N.T. De Ware Verlosser, die Zijn volk zal inleiden in het Ware Beloofde Vaderland, d.i. het Hemelsche.

b. De ruïnen van Jericho.

Het oude Jericho lag Noordelijk van het Jericho uit den tijd van het N.T.; het tegenwoordige Jericho ligt meer Oostelijk.

Wat op 't oogenblik een niet-deskundige zou aanschouwen, wanneer hij de plaats van het oude Jericho bezocht, dat zou zijn een langwerpig ronde puinheuvel van geen driehonderd meter lang en een goede tien meter hoog.

Door geleerden van naam is die puinmassa doorwoeld en doorgraven, waarbij men zeer gehandicapt is geweest, doordat hier in den Byzantijnschen tijd soms fundeeringen gemaakt zijn dwars door alle oude lagen heen, zoodat deze op sommige plekken door elkander raakten. Men heeft o.a. grondvesten en resten gevonden van vestingmuren uit verschillende tijdperken, maar men is van verschillende gedachte geweest, hoe men die moest opvatten; of men bijv. de binnenste of de buitenste gordel voor ouder moest houden, of een muur uit den tijd van Hiël en Achab was of uit Jozua's tijd of nog veel vroeger. Vond men dan bijv. dat de oude puinen onder een bepaalde muur doorgingen, dan eerst had men voor zoo'n gedeelte zekerheid dat die muur uit jonger tijdvak dateerde dan de puinen, waarop hij stond.

— — — — — — — — — — —

Nog in 1932 is prof. Garstang uit Liverpool hier bezig geweest en heeft na naarstig onderzoek belangrijke en, naar hij zelf meent, zelfs definitieve resultaten bereikt.

Hij is tot deze conclusie gekomen:

1. Reeds in het steenentijdperk lag hier een stadje, toen brons nog maar sporadisch begon voor te komen. De muur van toen was samengesteld naar Babylonisch procedé: tichels, aaneengekit met asfalt. De oorzaak van de stichting van dit stadje zal gelegen heb-

ben in de vruchtbare omgeving — tropisch warm, een ideaal winterverblijf — aan een altijd vloeiende bron en aan een belangrijke karavaanweg, die Noord-Oost van het gebergte afdaalde naar een doorwaadbare plek aan de Jordaan. Dit stadje besloeg niet meer dan 2 H.A.

2. Een 2000 jaar v.o.j. — Middenbronzen tijdperk — was de cultuur vooruitgegaan; men treft dan allerlei overblijfsel van vaatwerk in deze lagen aan, dat op sterken Babylonischen invloed wijst (de bewoners uit het vroeger tijdvak schijnen nog geen pottenbakkerskunst te hebben gekend). Er is in dezen tijd een baksteenen muur geweest van 7 meter dik, met een poort aan de Oostzijde (naar de bron toe) geflankeerd door een toren. Zijn bloeitijd heeft deze stad bereikt in den Hyksostijd. Kanaän maakte toen deel uit van een groot en machtig rijk, waarin orde en welvaart schijnt te hebben geheerscht. Het is tenminste de ervaring, die de uitgravers ook bij andere *steden van Kanaän* telkens hebben opgedaan: *de grootste bloei valt in de Hyksos-periode*. Het stadje moet toen 4 à 5 H.A. groot zijn geweest. Wij moeten het ons denken als een landbouwstadje, waarin koophandel en bedrijf bijzaak was; precies zoo als in onze Middeleeuwsche landstadjes. (Met 't oog op de veiligheid woonden de landbouwers liever in een stadje vereenigd, dan in open dorp of afzonderlijke boerderij; zoo noodig bouwde men in den oogsttijd en wanneer men veel op zijn vergelegen akkers moest zijn, daar een tentje of hutje voor tijdelijk verblijf).

3. Deze bloeiende stad moet *omstreeks 1600* v.o.j. verwoest en vernietigd en uitgebrand zijn geworden. Eveneens iets, dat ze met veel andere steden in dit land gemeen heeft gehad. Dit schijnt samen te hangen met den *val van het Hyksosrijk,* toen de Farao's uit Thebe van de 18e dynastie („die Jozef niet gekend hadden") tot het offensief overgingen. *Kanaän moet in dat tijdperk ontzettend hebben geleden.*

4. Maar, *op de puinhoopen* van dit verwoeste Jericho verrees eerlang een ander en *dit moet het Jericho geweest zijn, dat Jozua aantrof.*

Het schijnt een dubbele muur te hebben gehad van tichels, de binnenste 4 meter dik en de buitenste 2 meter dik en op een afstand

van 3 meter van elkaar. In het Z.W. stond een groote toren. De binnenmuur stond langs de heuvelrand, door al het puin veel hooger geworden dan te voren, de buitenmuur op de helling. In verband met de geringe breedte stelt men zich die ook minder hoog voor [1]).

In deze stad was Babylonische invloed overheerschend; de Egyptische konings-scarabeeën (de bekende meergenoemde kevers, aan een snoer om den hals gedragen en aan de platte onderzij met een Farao-naam voorzien) werden aangetroffen; evenwel — en dit is van groot belang! — niet later dan tot 1400 vóór onze jaartelling!

Men heeft ook nog kunen constateeren, dat huizen gerust moeten hebben op beide muren, ook op den buitenmuur [2]). Bergkamers van wat waarschijnlijk het koningspaleis was, rustten op den buitenmuur; een deur moet toegang hebben gegeven tot den muur.

Professor Garstang vond er vazen, die met graan waren gevuld; met dadels en brood. Zelfs deeg, dat was klaar gemaakt om te worden gebakken. En over dat alles een dikke laag van houtskool en asch. Een bewijs, dat *een snelle en onverwachte catastrofe, gevolgd door een geweldigen brand* snel een onverwacht einde aan de bewoning van de stad heeft gemaakt.

Twee vragen doen zich nu in 't bijzonder voor: *1e. Wanneer?*

Professor Garstang is in dezen zeer positief [3]). „Ditmaal," zoo zegt hij, „is de getrokken conclusie definitief". Bij een zorgvuldig deskundig onderzoek van massa's opgegraven voorwerpen is absoluut geen materiaal aangetroffen uit de 14e en 13e eeuw. De stad moet dus eerder zijn verwoest. Veel eerder al soms? Het antwoord luidt: Er zijn goed dateerbare voorwerpen — koningsscarabeeën — gevonden tot op den tijd van Amenhotep III, n.l. van de 17e eeuw vóór onze jaartelling tot ± 1400 v.o.j.

„Beschouwd in vergelijking met het Bijbelverhaal", zoo besluit hij, „schijnen de stoffelijke bewijzen in alle opzichten het relaas te bevestigen van de inneming en vernietiging van Jericho door de

---

[1]) Over bezwaar en andere opvatting, zie meer beneden.

[2]) Het is raadselachtig, als deze maar zeer laag is geweest en 3 M. van de ander af. Als...

[3]) Zie N. R. C. van 8 Mei 1932. Ochtendblad E, artikel van hemzelf. Het verbrande Jericho. VII slot.

Israëlieten onder Jozua. Ook de tijdsbepaling komt overeen met de eenige duidelijke aanwijziging in de Bijbelsche overlevering."

Hiermee klopt ook allervoortreffelijkst de conclusie, dat de Uittocht viel onder Farao Amenhotep II, waartoe we vroeger kwamen. En het laat tevens geen andere mogelijkheid over dan dat de Israëlieten deel moeten hebben uitgemaakt van de *Chabiri,* waarover *juist in dezen tijd* de vorsten van Kanaän tegen Egypte beginnen te klagen. Niet, dat alle Chabiri Israëlieten zijn, neen; maar Israël behoort er óók toe.

2e Vraag: *Hoe* vielen de muren van Jericho? Met deze vraag te opperen bedoel ik allerminst een poging te doen het wondere van het Bijbelverhaal weg te redeneeren. Onnaspeurlijk voor het menschenverstand zijn soms de wegen der Voorzienigheid.

Maar hier is een vast plan gegeven. Israël staat voor een „nu of nooit". Bij het begin van zijn inval in het Beloofde Land staat het voor een stad, zoo sterk, dat het er geen raad mee weet, hoe die in te nemen. Op het beleg van zoo'n geweldige sterkte, die zich hemelhoog verheft (Deut. 1: 28) is Israël, het woestijnvolkje niet ingericht. En..... lijdt het hier een echec, dan is de moed er voor goed uit. (De eerstvolgende tegenslag met een goede 30 man verlies bij Ai, die „het hart des volks als tot water deed versmelten", getuigt dit.) Menschelijkerwijs gesproken was er voor Israël geen uitweg uit deze moeilijkheid. Men stond er bijna even wanhopig voor als voor de Schelfzee destijds. En..... ziedaar opnieuw een ongedachte uitkomst door een onmiddellijk ingrijpen der Voorzienigheid.

Maar..... heeft deze daarbij van bepaalde middelen gebruik gemaakt? zoo ja, van welke? Ook dan blijft het wondere moment gehandhaafd (zie De Groot, Jozua blz. 82 in T. en U.).

Men heeft gesproken van invloed van luchtdreun, bij het trompetgeschal na de stilte en het groote gejuich. Deskundigen achten het uitgesloten, dat dit op een tichelmuur die uitwerking zou hebben gehad. Men heeft dit gecombineerd met de uitwerking van den herhaalden dreun van een in den pas marcheerend leger. Als bekend zijn door de daardoor almaardoor toenemende trilling zelfs sterke bruggen ingestort, zoodat nog heden ten dage voor een marcheerenden troep vóór het overtrekken van een brug wordt gecomman-

deerd: „Uit den pas!" Maar behalve dat de uitwerking op brug en bodem en muur niet dezelfde is, dit punt kan kort afgedaan, want... een Oostersch leger marcheerde niet in den pas, schuifelde uit den pas voort, grootendeels stellig barrevoets door het zand.

Men heeft gedacht aan ondermijning. Prof. Garstang heeft dit onderzocht op een punt, waar inderdaad een stuk muur, dat hij voor den muur uit Jozua's tijd houdt, voorover is gestort. Op 't eerste gezicht zou men inderdaad aan ondermijning denken. Hij heeft echter de lagen onderzocht onder den muur. Deze liggen volkomen ongestoord, wat heel gemakkelijk is na te gaan, doordat de grond hier gelaagd was (van oudsher) met donkere horizontale streepen. Alleen waar de muur met een plof is neergekomen, is een indeuking door den zwaren val veroorzaakt. Dus geen ondermijning. Derhalve is prof. Garstangs conclusie als die van zoovelen omtrent de middellijke oorzaak: „Geen menschenwerk, maar aardbeving"! Men zou daar tegenin kunnen aanvoeren, dat de volkomen ongestoorde ligging der gestreepte onderlagen weliswaar een aardbeving niet uitsluit, maar toch allerminst er vóór pleit. Een aardbeving had bij zulke uitwerking allicht lichte storingen in den ondergrond nagelaten. Zekerheid is er dus allerminst. Waar echter (zie punt e) bij den Jordaan in berichten aanwijzingen zijn omtrent aardbeving (zie ook de teksten aldaar), daar moet toch rekening gehouden worden althans met de *mogelijkheid,* dat een aardbeving zoo al niet de muur heeft doen vallen dan toch ze het instorten naderbij kan hebben gebracht.

* * *

Er bestaat nog een andere opvatting, die veelal met een glimlachend schouderophalen als een bespottelijke en al te buitennissige veronderstelling wordt afgedaan door wie zich een *Oostersche vestingmuur* gebouwd denkt met ons stevig baksteenmetselwerk. Nl. dat bij *een topzware, wankele muur,* 't gedrang der nieuwsgierigen uit heel Jericho op een bepaald punt de droppel was, die de emmer deed overloopen.

Staan we nog eens stil bij wat de opgravingen geleerd hebben. Er waren twee tichelmuren, een binnenste dikke en een buitenste

dunne. Omdat deze half zoo smal fundament had, neemt men aan dat hij ook half zoo hoog was. In dat geval verzwakte deze buitenmuur de stad enorm. Want Jericho was geen plaats die krijgslieden opleverde om beide muren te kunnen bezetten. Erger nog. Een vijand kon met stormladders eerst de buitenmuur nemen en dan van dit bordes als tusschentrap af de tweede bestormen. De ontwerper van zoo'n verdedigingsstelsel met twee muren op zoo korten afstand trapvormig zou dit hebben kunnen voorzien.

Er moet gedacht aan een andere mogelijkheid. Nl. dat de stad eerst alleen de binnenmuur had en daarna deze is versterkt door een buitenmuur op te bouwen, óók hoog en de tusschenruimte met grond op te vullen. Bouwkundig erg gewaagd op zoo smalle basis. Men ziet evenwel een dergelijk waagstuk nog heden ten dage vertoond in ons eigen land aan menige rivierdijk, die wegens de enorme kosten feitelijk veel te smal is voor de hoogte. [1]) Men hoogt maar op, op dezelfde smalle basis, die er van oudsher is.

Nu was dit inderdaad een heel gewoon iets in het Oud-Oostersch vestingssysteem: twee tichelmuren, met een opvulling van aarde er tusschen om zoo een breeden wal te krijgen. Een deskundige als Overste Billerbeck heeft er in zijn boek „Der Festungbau im alten Orient" op gewezen, hoe men bij een dergelijk systeem *steeds het gevaar voor oogen had niet breed genoeg te hebben gebouwd in verhouding tot de hoogte,* zoodat dan de *buiten*muur op den duur den druk van het gewicht der tusschengelegen aarde *onmogelijk langer houden kon* en voortdurend dreigde in te storten, te meer naarmate men maar voortging met den muur te verhoogen en te bebouwen bij behoud van dezelfde breedte. Om die redenen gelooft bijv. Billerbeck niet aan de opgave van Herodotus, dat men in Babel een wal had van 100 meter hoog en *slechts 25* meter breed. Zoo'n muur *moest* ingestort zijn bij het losse gebruikte materiaal van slecht gedroogde tichels *vóór* men hem klaar had. Eer gelooft hij andersom, 100 breed en 25 hoog. (blz. 7, noot).

De dikte moest minsten $^1/_3$ *à* $^2/_3$ *van de hoogte wezen,* volgens hem, *wegens het losse, broze materiaal.*

[1]) Verbreeding brengt dure onteigening mee, vooral als er huizen langs gebouwd staan.

De buitenmuur van Jericho — indien deze althans voldoende hoog moet worden gedacht om niet een trap te vormen vóór de andere, voldeed hieraan lang niet. En juist uit het feit, dat bijv. prof. Garstang geconstateerd heeft, dat ook huizen op die buitenmuur uitkwamen, zou men geneigd zijn, inderdaad aan te nemen, dàt die muur werkelijk voor zijn breedte goed hoog is geweest. Is dat het geval echter geweest, dan had Jericho's muur bij zijn kolossale hoogte door zijn broos en los materiaal in zijn sterkte tevens zijn zwakte. De opgravingen hebben buitendien bewezen, dat *de oude fundamenten,* oorspronkelijk wellicht voor minder hooge bolwerken bestemd, *niet soliede en deskundig aangelegd* waren. Vooral wanneer eerst aanhoudende hevige *regens* de benedengedeelten doorweekt hadden moest de toestand hachelijk worden en behoefde er niet veel bij te komen om een catastrofe te veroorzaken. En men weet: het hàd tevoren geweldig geregend, zoodat de Jordaan zeer hoog was (1 Kron. 12 : 15).

En dan kan na de hoornsignalen van Israël, die een bestorming deden vermoeden, het buitengewoon gedrang der menigte op die topzware broze muren met fundeeringen die tot afglijdingen als gepredestineerd waren, wel degelijk den doorslag hebben gegeven *als laatste factor,* die nog net er aan ontbrak om een muur, die al uiteraard tot instorten neigde en tot afglijden aanleg had, voorover te doen storten onder den druk der tusschenhangende en mee neerstortende en verglijdende aarde.

Sterker nog: we hebben in de historiën van het Oude Testament een analoog voorbeeld van zoo iets:

Wanneer na den slag bij Afek de Syriërs vluchten voor Achab en wanneer dan alles door de nauwe poort tegelijk de stad in wil, dan zijn de muren natuurlijk ook overvol bezet geweest. Want we hebben een Egyptische schets in steen van een dergelijke scène in dit land Kanaän bij Megiddo (uit den tijd van Toetmosis III) en dan staan daar de muren vol mannen en worden aanzienlijke vluchtelingen die door het gedrang in de poort aan hun redding vertwijfelen, door de massa op de muren aan aaneengebonden mantels opgeheschen! Nu, tijdens een dergelijk tooneel bij Afeks wallen tijdens Achab stortte ook dáár 'n dergelijke Oostersche vestingmuur

onder dat gedrang van boven ineens omver met een geweldigen plof. 1 Kon. 20 : 30 vertelt het ons: „En de overgeblevenen vloden naar Afek in de stad en de muur viel op (27000) mannen, die overgebleven waren."

Ook die muur viel toen, juist toen, tijdens dat gedrang.

Keeren wij na deze inleiding over Jericho's ruïnen en de gedachten, die ze kunnen opwekken, tot de beschrijving van Jozua's veroveringstocht terug.

c. *Jozua's strategische opmarsch.*

Bij de inbezitneming van Kanaän door Israël moeten twee duidelijke, zeer uiteenloopende perioden onderscheiden worden.

Eerst die, waarin alle stammen voor korten tijd stevig samen optrekken in één oorlogsverband: de groote strategische tocht die het veldheerstalent van Jozua alle eer aandoet. Hij weet, dat hij den zeeweg en de vlakten, die nog sterk in de interessensfeer van Egypte liggen (om een modern woord uit de hedendaagsche koloniale politiek te gebruiken) ontzien moet. Hij wendt zich dus eerst tegen het achterland, het bergland en door zijn overtocht O. van Jericho staat hij daar ineens in het centrum, zoodat de middenmoot van het land, waarop hij voor zijn eigen stam Efraïm rekent, de kern van het bergland, ineens voor hem open zal liggen na het eerste succes.

Tengevolge juist van dat eerste succes ontstaan straks eenige kleine coalitie's, maar doordat hij midden in het land staat kan hij die gescheiden houden en ze stuk voor stuk slaan. Omgekeerd — zooals in een onderling zoo verdeeld land als Kanaän te verwachten was — zijn er ook miniatuurstaatjes, die de opgaande zon aanbidden (zooals zoo dikwijls in de politiek); die zullen trachten met den invaller gemeene zaak te maken. In dit tijdvak staat Israël zeer sterk tegen de verbrokkelde vijanden rondom. Scherp daartegenover staat die andere periode, wanneer Israëls stammen na de eerste groote strategische tochten en groote successen, als de hoofdmacht des vijands gebroken lijkt, zich stamsgewijs over het land gaan verspreiden en vooral, doordat zij, zooals we nader zullen zien, — groote complexen land (juist de beste streken) zijn onveroverd blijven

liggen, — allen onderlingen samenhang verliezen, terwijl de aanvankelijk geknakte vijanden door nieuwe worden vervangen.

Zeer gecompliceerd wordt dan de toestand door andere vijandelijke invallen en door de groote volksverhuizing Noord—Zuid, die het strijdbare volk der Filistijnen in het land brengt. Maar dan zijn we al in den Richterentijd.

d. Het kamp te Abel-Sittim. (Num. 33 : 49; 25 : 1; Jozua 2 : 1 en 3 : 1; Micha 6 : 5).

We hebben Israël verlaten in het groote centrale kampement van Abel-Sittim, een met acacia-boomen begroeide en beschaduwde grasachtige streek. Zooals we zagen moeten we het ons zoo voorstellen, dat van dit vaste en wellicht versterkte kamp uit (men denke bijv. aan gelijksoortige toestanden uit onzen Noormannentijd) Israël zijn veroveringstochten in het Overjordaansche maakte door het uitzenden van militaire expedities, terwijl het gros in het kamp achterbleef. Ook de wraaktocht tegen Midian-Moab ging van hier uit. Uit de vermelding van het feit, dat geen manna viel, zoodra Israël bewesten den Jordaan koren kon oogsten, zou het verkeerd zijn af te leiden, dat het Bijbelsch verhaal wil, dat hier beoosten de Jordaan nog wel na het verlaten der woestijn het volk Israël wonderdadig met manna werd gespijzigd. Een tekstplaats als Deut. 2 : 6 leert ons wel anders. Daar toch wordt de houding voorgeschreven tegenover de volkeren, door wier land men doortocht moest nemen, zoodra men de onbewoonde woestijn gepasseerd was: „Spijze zult gij voor geld van hen koopen, dat gij etet." Ook de offers, waarbij van offerdieren en van meelkoeken (toonbrooden en spijsoffers) sprake is, leeren iets anders dan dat uitsluitend manna voorhanden was.

Zeer duidelijk en allen twijfel aan de bedoeling buitensluitend is in dezen Exodus 16 : 35: „En de kinderen Israëls aten manna veertig jaren, *totdat zij in een bewoond land kwamen,* totdat zij kwamen aan de grenspale van het land Kanaän."

De mededeeling van Jozua 5 : 12 kan dus geen andere bedoeling hebben dan te doen uitkomen, dat nu een nieuw tijdperk aanbrak voor Israël: in het *eigen* land moest nu het *eigen* koren in 't vervolg

verbouwd en op geen wonderdadige spijziging viel meer te rekenen; die behoorde *nu voorgoed* en geheel tot de geschiedenis en het verleden. (Wie het anders zou willen opvatten, zou voor een regelrechte tegenstrijdigheid met Ex. 16 : 35 staan).

Uit Abel Sittim, dat wij ons als een vrij langdurig kampement zullen hebben voor te stellen, komt nu na Mozes' dood het bevel tot het volk om op te breken naar de overzij van den Jordaan (met de gansche hoofdmacht!), waar men straks alvorens de veroveringsexpeditie's door het land Kanaän uit te zenden, een nieuw dergelijk oorlogskamp gaat betrekken als te Abel Sittim, namelijk te Gilgal, halfweg tusschen den Jordaan en Jericho.

e. Door den Jordaan. (Jozua 3 : 1 tot en met 5 : 1).

De woestijnomzwerving van een menschenleeftijd lang begint en eindigt met een wonder: De doortocht door Schelfzee en Jordaan. Van de eerste staat ons echter uitdrukkelijk de middellijke oorzaak er bij opgegeven: een sterke wind, die heel den nacht woei. Van die door den Jordaan staat een dergelijk iets niet vermeld; alleen dàt, wat Israël *met eigen oogen* kon waarnemen.

De toestand was zoo: In den regel waren tegenover Jericho wat de Statenvertaling noemt „veren" van den Jordaan, d.w.z. doorwaadbare plaatsen. Maar die waren thans in het voorjaar niet te gebruiken. De Jordaan had volop water; het stond hoog en er was sterke stroom (Jozua 3 : 15: ook 1 Kron. 12 : 15).

„De Jordaan nu was vol, alle de dagen des oogstes aan al zijn oevers" (3 : 15). De oogsttijd valt bij Jericho in normale jaren van half April tot half Mei. Door den Jordaantrog, de groote inzinking, heeft de rivier een smalle bedding in een breeder meestal droog bed; dit ruimere bed heeft steile wanden en daarbinnen kronkelt de waterhoudende geul van de eene zijde naar de andere heen en weer. Het „vol aan al zijn oevers" beteekent nu, dat niet alleen het smallere kronkelende stroombed gevuld was, maar ook het breedere tusschen de steile randen vol water was; *niet* dat bijv. ook de „vlakke velden van Jericho" overstroomd waren.

In April, soms al vroeger, heeft de Jordaan altijd veel water, afkomstig uit zijn brongebied in de Noordelijke hooge bergen in de streek van den Hermon, waar in den wintertijd zelfs wat sneeuw ligt, die in 't voorjaar af gaat smelten.

De priesters met de heilige Ark, die hier zeer bepaald als de troon Gods wordt gedacht, waarboven Zijne Heerlijkheid zweeft, gaan op 'n afstand van ongeveer één K.M. voor het in marschorde geschaarde leger uit. Zoodra zij met hun voeten het water van den Jordaan naderen, begint deze te vallen. Verder stroomopwaarts, hooger naar boven, blijft blijkbaar plotseling het water staan. Het gevolg is, dat benedenwaarts de wateren snel vallen en bij de sterke helling van het Jordaanbed spoedig wegvlieten, zoodat de bodem geheel droog komt te liggen. Maar zal het volk het wagen, om dwars door de rivier te gaan? Zou niet het water plotseling in massa met onweerstaanbare kracht van boven kunnen komen neerbruisen? Geen vrees! de priesters met de heilige ark stappen voorwaarts midden in de bedding en de geheele marschkolonne defileert aan hen voorbij.

Wanneer alles voorbijgedefileerd is en als 't ware langs de Ark de revue gepasseerd, dan eerst klimmen de priesters op den anderen oever en dan eerst herneemt de rivier zijn loop.

In een Arabisch werk staat opgeteekend, dat in 1267 in den regentijd in December, toen ook de rivier vol was, zoodat een beschadigde brug niet kon worden gerepareerd, des nachts plotseling de rivier hier ineens droogliep. Eerst in den namiddag van den anderen dag hernam de Jordaan zijn loop [1]). Het bleek, dat hoogerop aan den Westelijken oever een heuvel van mergelachtigen grond, sinds lang door den stroom ondermijnd, plotseling was gaan afglijden en den stroom had afgedamd. Natuurlijk duurt dat net zoo lang, tot de hoog opgestuwde wateren zich met geweld een doortocht breken, er overheen en er doorheen.

In 1927 stortte de steile leemoevers boven Jericho opnieuw in en wel bij hetzelfde plaatsje, dat genoemd wordt in Jozua 3 : 16, Adam,

---

[1]) Prof. Joh. de Groot, Jozua (T. en U.), blz. 82.

nu El Damiek geheeten. De Jordaan liep benedenstrooms van de instorting leeg. In 1927 was het instorten het gevolg van een aardbeving; gedurende 24 uur bleef de Jordaan tegenover Jericho droog, toen eerst braken de opgeperste wateren door den natuurlijken dam heen. In dit verband zij nog gewezen op teksten [1]) als deze: „Wat hebt gij Jordaan, dat gij u omwendt? gij bergen, dat gij als rammen opspringt, gij heuvelen als lammeren? Gij aarde beeft!" (Ps. 114 : 5) en: „Heere, toen Gij (boven de Ark gedacht!) voorttoogt uit Seïr, toen beefde de aarde" (Richt. 5 : 4), waarin wel de gedachte aan aardbeving zou kunnen zijn bewaard gebleven, al is dat bij deze zeer dichterlijke taal toch erg de vraag!

Ook de eerstgenoemde oorzaak kan hier werkzaam zijn geweest.

Een quaestie, die op zichzelf staat, is dan nog, of (indien er een aardbeving was) deze ook de fundamenten van Jericho heeft geschokt, al is het verleidelijk tusschen 't een en 't ander verband te zoeken. Kan ook in Jozua's tijd zich zoo iets hebben voorgedaan, hetzij door stroomschuring als hier, hetzij door een aardbeving, die hier ook geen zeldzaam verschijnsel is? Wij weten het niet.

Professor Joh. de Groot merkt zoo juist op:

„Het wonder was hier niet, *dat* zulks geschiede (want dit kan zeer wel op een geheel natuurlijk verschijnsel berusten), maar dat het geschiedde *juist op het oogenblik,* dat Israël dit *behoefde.* God is de Levende voor hen, juist als zij Hem als de God van de wondere daad noodig hebben. Roode Zee (bedoeld is de Schelfzee) en Jordaan zijn later de bewijzen, dat God leeft en werkt voor Israël..... De nadere oorzaak van het groote feit wordt niet genoemd. De Israëliet brengt alles onmiddellijk tot de laatste oorzaak, tot God terug". (Jozua, blz. 82, T. en U.)

* * *

Voor Jozua heeft deze doortocht nog een bijzondere beteekenis. „Te dienzelfden dage maakte Jahwè Jozua groot voor de oogen van het gansche Israël; en zij vreesden hem gelijk als zij Mozes gevreesd hadden, al de dagen zijns levens." (Joz. 4 : 14). Omgekeerd is de

[1]) Algemeen Weekblad 1933, no. 48.

indruk op de vorsten en volken daar aan de overzij in Kanaän, die zich al lang van achter den Jordaan bedreigd gevoelden door dit volk. Een verbijsterende schrik valt op hen. (Jozua 5 : 1) en verlamt hun initiatief.

f. De stammen uit het Overjordaansche. (Jozua 1 : 12—18).

De stammen van Ruben en Gad en een deel van die van Manasse, die zich meer op veeteelt dan op landbouw toe wilden leggen, vonden de grassteppen beoosten den Jordaan een zoo ideaal landschap, dat ze er maar liefst voor goed wilden blijven. Derhalve brachten ze dit hun verzoek tijdens Mozes' leven voor dezen. Op één voorwaarde werd het toegestaan: aan de algemeene veroveringstocht bewesten den Jordaan moesten ze evengoed deelnemen. Voor den opmarsch uit Abel-Sittim heeft Jozua hun dit nog eens in herinnering gebracht. (Hieruit volgt nog eens duidelijk, dat dit een centraal kamp was met het heele volk bij elkaar).

Met geestdrift zelfs hebben ze toegestemd. Wie uit hun midden Jozua niet gehoorzaamt, zal des doods schuldig zijn (Joz. 1 : 18). Van het oprukkend leger vormen zij de voorhoede: een kerntroep van goed gewapende lansdragers. [1])

Natuurlijk moest een deel achterblijven om vrouwen en kinderen en kudden te bewaken. Er was geen denken aan, dat onder de gegeven omstandigheden die zich weerloos verspreiden konden over het land beoosten den Jordaan. Waarschijnlijk zijn ze gebleven in het versterkte kamp van Abel-Sittim, tot de uitgetrokken mannen terug waren. Al te lang kan hun optrekken in de voorhoede van het groote leger dus niet hebben geduurd.

Uit de opzettelijke vermelding, dat van *deze* twee en een halven stam de families achterbleven volgt nog iets anders: dit, dat Israël maar niet een expeditieleger uitzond over den Jordaan, maar dat het heele volk als geheel overtrok, met vrouwen, kinderen, vee en alles.

---

[1]) Vertaling van Jozua door Prof. Joh. de Groot. De Statenvert. heeft alleen „gewapend".

g. Het oorlogskamp te Gilgal bewesten den Jordaan. (1 Jozua 5 : 2—15).

Evenals ten Oosten van den Jordaan in Sittim zoo betrekt Jozua ten Westen een vast kamp, waarheen hij telkens na een expeditie terugkeert (Joz. 10 : 43). „Gilgal", dat beteekent „steen-kring", zoo iets als wat men in de archeologie van ons land een kromlech noemt. En daar dergelijke monumentale kringen gewijde steenen in Kanaän verre van zeldzaam waren, mag het dan ook geen moment verwonderen dat de naam Gilgal als plaatsnaam meermalen ook in andere deelen van 't land voorkomt, o.a. bij Sichem (Deut. 11 : 30).

Te Gilgal was het een van die over-oude „heilige" plaatsen, waaraan dit land zoo rijk was van oudsher. Het was een centrum van heidensche beelden- en steenendienst en is dat gebleven tot in het tijdvak der Richteren (Richt. 3 : 19).

Ook Jozua echter laat te Gilgal een kring gewijde steenen oprichten. Was het juist op die plaats, om aan deze van ouds vereerde plek een nieuwe en betere wijding te geven en het eene door het andere te verdringen? Of — juist andersom — werd later in het Richterentijdvak vol verval en afdoling juist de door Jozua zoo geëerde plaats bij voorkeur voor beeldendienst gebruikt? Of allebei? Wij weten het niet, maar verband zal er stellig op een of andere wijze zijn geweest.

Want Jozua heeft in het midden van den Jordaan een steenenmonument doen oprichten. Maar eveneens heeft hij uit elken stam één man een zwaren steen mee doen sjouwen uit de Jordaanbedding zelve. Die zijn te Gilgal opgericht [1]), deels als een herinnering aan Israëls wonderbaren overtocht, deels als een zichtbaar teeken van de eenheid der twaalf stammen.

* * *

Nu komt een zeer groote moeilijkheid. Daar te Gilgal is men vlak onder de oogen van den vijand, die reeds met hen in oorlog is en hen ieder oogenblik kan overvallen; ja naar het schijnt is aan het

[1]) Men heeft eerst de steenen bij het nachtelijk kampement neergelegd (vs. 8), daarna te Gilgal opgericht. In de Statenvertaling komt dit verschil niet tot zijn recht (zie De Groot, Jozua, blz. 83).

beleg van Jericho zelfs strijd voorafgegaan (Joz. 24 : 11). En hier juist maakt Jozua de groote massa van het leger weerloos door het op den langen tocht door de woestijn verzuimde in te halen en over te gaan tot de besnijdenis van allen, op wie die nog niet was toegepast. Men vraagt zich onwillekeurig af, of ongeschikter oogenblik gekozen had kunnen worden dan *dit* gedurende al de omzwervingen en of dit niet veel beter zelfs nog te Abel-Sittim had kunnen geschieden. Sommige uitleggers willen zelfs denken aan een verkeerde plaatsing van dit deel van het verhaal en nemen aan, dat dit bij het andere Gilgal bij Sichem zou hebben plaats gegrepen aan het einde van de periode der groote overwinningen vóór het uitspreken van zegen en vloek van Gerizim en Ebal. Maar zelfs dit blijft dan nog een verlegenheidshypothese. Want hoe weerloos een volk op die wijze kon worden, dat bewijst wel de geschiedenis van de uitmoording van Sichem door Jakobs zonen Simeon en Levi (Gen. 34). Het blijft dus volkomen onbegrijpelijk.

* * *

Het koren van het land staat te velde in de aar, wanneer Israël te Gilgal komt. Het volk heeft het maar voor het maaien. Het is dezelfde proviandeeringsmethode, reeds in vroeger eeuwen door den Farao, bijv. Toetmosis III, toegepast bij zijn expedities door Kanaän, bijv. in de vlakte van Jizreël. Ook die kozen dezen tijd van 't jaar om hun groote manoeuvres met bitteren ernst te beginnen.

Van dien dag af had men de zekerheid, dat men op geen manna meer te rekenen had, onder geen omstandigheden. Dit is, in verband met andere teksten, de meest voor de hand liggende opvatting van Jozua 5 : 12 (zie hiervoor bij punt d).

Van dit eerste koren uit het beloofde land eet men nu na de voltrokken algemeene besnijdenis de Paaschbrooden. „Als de overtocht over de Jordaan werkelijk plaats greep op 10 Nisan, zooals 4 : 19 wil, is de tijd voor besnijding en herstel zeer krap gemeten, ja een onmogelijkheid" (De Groot, Jozua, blz. 87). Er wordt hier afgeweken van Lev. 23 : 6 en 14, waarbij men niets aan brood of geroosterd koren eten mocht van den nieuwen oogst, eer — op den tweeden dag van het feest — het beweegoffer met de garf der eerstelingen was gebracht. Men eet thans reeds direct na het

Pascha (dat 's nachts werd gevierd) geroosterd koren, dus op den eersten dag (vs. 11; Statenv. „gezengde aren" = geroosterd koren). De meest voor de hand liggende verklaring is, dat in dezen tijd in verband met de omstandigheden — à la guerre comme à la guerre, men denke aan Davids eten van de toonbrooden — hier niet zoo nauw de hand aan is gehouden [1]).

Van meer belang is zeker het merkwaardig feit, dat na dit Paaschfeest er in het heele O.T. van geen tweede melding wordt gemaakt tot op koning Hizkia toe, zeven eeuwen later; al zou men uit 2 Kron. 30 : 26 op kunnen maken, dat onder Salomo ook een Paaschfeest was gevierd (maar dit zou nog een ander groot feest, bijv. de Tempelinwijding, kunnen bedoelen). Het feest van 1 Samuel 1 : 3 wordt algemeen voor een Loofhuttenfeest gehouden.

Daar bij Gilgal [2]) heeft Jozua een bovenaardsche verschijning (men leze 5 : 13—15 en 6 : 2—5 aan één stuk). Hij heeft daar eerst geen begrip van en vraagt de dreigende gestalte met het getrokken zwaard of hij een vijand is. Neen, zegt deze, niet de vijand, maar de vorst. (In 't Hebreeuwsch een woordspeling, nagenoeg hetzelfde woord.) Nl. de vorst der hemelsche heerscharen. En gebiedend klinkt het: „Trek uw schoenen van uwe voeten, want de plaats, waar gij staat, is heilig!" Jozua bevindt zich hier tegenover een gegeheimzinnige Hooger Macht, als eens Mozes bij het brandende dorenbosch. De dreigende gestalte doet aan Jozua de verzekering, dat hij Jericho nemen zal en tevens geeft hij zijn orders, zooals een veldheer aan een lager geplaatst hoofdofficier. En Jozua toont discipline. Hij neemt zijn orders in ontvangst en voert ze vanzelfsprekend uit.

---

[1]) Zoo prof. Joh. de Groot (Jozua blz. 87). Dr. Goslinga (Jozua) meent het nog wel zoo te kunnen plooien, dat Israel stipt de voorschriften nakwam; maar ook hij acht in elk geval fout de manier waarop de St.vert. hier spreekt van „overjarig koren" (als dat er stond, verviel nl. deze moeilijkheid).

[2]) „Bij Gilgal". Eigenlijk staat er „bij Jericho" (5 : 13). Toch wordt o.i. door het heele verband de bedoeling weergegeven als zich afspelende in den tijd toen Israel in het kamp te Gilgal vóór Jericho lag. De afstand was gering.

Er zijn er evenwel, die letterlijk denken aan een verschijning aan Jozua vlak vóór Jericho (we lazen zelfs ergens vertaald „in Jericho"). In dat geval moet men denken aan een onvolledig fragment en ophouden bij 5 : 15.

Welk een kolossaal verschil tusschen die beide opeenvolgende hoofdfiguren! Mozes, de voortdurende weigeraar en tegenspreker, die 't niet aandurft en ten leste God toornig maakt door zijn herhaalde uitvluchten. En Jozua, de zwijgende gehoorzamer, de soldaat.

En toch... en toch... staat Mozes bij God hooger dan Jozua. En toch... en toch... is Mozes een eersterangsfiguur en Jozua een tweederangs.

h. De „zeven volkeren." (Hand. 13 : 19).

Als vijanden van Israël worden in dit verband hier zeven volkeren genoemd, ook elders voorkomende in dit deel van het O.T. en een vrij willekeurige greep van ongelijksoortige grootheden uit het bonte volkerenmengelmoes van Kanaän (Deut. 7 : 1 — Joz. 3 : 10 — 24 : 11). Daar ze in Israëls geschiedenis bekend en tot een staande term geworden zijn („zeven volken uitgeroeid hebbende in het land Kanaän" Hand. 13 : 19) zullen we er even nader bij stil staan (in de volgorde van Joz. 3 : 10).

Kanaänieten. In 't bijzonder hiermee bedoeld de bewoners der Westelijke kustvlakten. [Over hunne verhouding tot de Amorieten, zie het hoofdstuk daarover in het eerste deel: De Aartsvaders].

Hettieten. Uitvoerig besproken aldaar;

Hevieten. In hetzelfde boek behandeld, hiertoe behoorden o.a. de inwoners van Gibeon en van Sichem; zij waren een aftakking der Amorieten.

Ferezieten. Meestal opgevat in den zin van „plattelanders", dus zoo iets als de hedendaagsche fellah's. (Verstrooid wonen kwam anders in die onveilige tijden weinig voor. Liefst hokten ook de boeren samen in kleine stadjes). Men heeft ook wel gedacht aan „Perizzi", dat dan een stam der Hettieten zou zijn, die in Kanaän vooral in het latere land van Efraïm voorkwam.

Girgasieten. Omtrent hen tast men geheel in het duister; men weet feitelijk alleen iets totaal negatiefs, nl. dat van hen nergens koningen worden genoemd. Mogelijk hadden ze die net zoo min als de Gibeonieten, maar zelfs dit is niet eens zeker.

 Amorieten. Zie hierover het eerste deel: De Aartsvaders.

Jebusieten. De bevolking van Jeruzalem. Hier schijnt het Hettietisch (of wellicht juister het Mitannisch) element sterk vertegenwoordigd te zijn geweest.

* * *

Hoe de krijgslieden van deze volken er uit kunnen hebben gezien, toen Jozua tegen hen kwam strijden, leeren te Megiddo gevonden scherven van een vaas. Zij vertoonen op vleeschkleurigen achtergrond Kanaänietische strijders in bruinroode en zwarte kleuren. Zij dragen een kort, driekant, lichtgekleurd borstpantser met groote zwarte bulten. Men heeft wel gedacht aan een houten schild met metalen schijven. In hun linkerhand hebben zij een klein rond schild, in de rechter vuist dragen ze de strijdbijl. Een gelaat is nog op een scherf zichtbaar, het heeft een zwarte haarbos en afhangende kinbaard.[1])

i. De moeilijkheid der groote getallen voor dit tijdvak.

Israel trok op met vrouwen en kinderen en veel vee. Al hebben ze dus geen artillerie, munitietrein en wagentros meegevoerd als een modern leger, dooreengerekend zal allicht het eene tegen het andere opwegen. Nu rekent men voor een modern legerkorps van 40.000 man met een goede 10.000 viervoeters en de noodige wagens op een lange rij (de technische term luidt „marschdiepte") van 30 kilometer in gesloten formatie; doch met groote wagentros en kleine afstanden op het dubbele. Israel telde volgens Numeri (indien de getallen daar uit hun lettervorm tenminste goed in cijfers zijn overgebracht) een 600.000 strijdbare mannen, d.i. 15 × 40.000.

Wij zouden dus een marschdiepte krijgen van minstens 15 × 30 = 450 kilometer, ja ons zelfs het dubbele kunnen voorstellen. Men vergete niet, dat men bij het optrekken door verschillende terreinen wel degelijk aan bepaalde maximumbreedte was gebonden en maar niet als op een glad en effen exercitieterrein of paradeveld het front zoo breed kon maken als men wou. Laten wij het minste rekenen. 450 kilometer, d.i. 90 uren gaans lang. Is het denkbaar, dat bij het overtrekken van den Jordaan de priesters zóó lang met de Ark hebben gestaan? Laat ons aannemen, dat men in bijv. 6 kolonnes overtrok (maar de tekst geeft duidelijk den indruk van één), dan ware het nog 15 uur geweest.

Iets anders. Dit leger defileert straks om Jericho. Laat ons aannemen, dat de helft van de manschappen het kamp bij Gilgal blijft bewaken en dat daar ook de vrouwen en kinderen blijven. Dan zou er 300.000 man overblijven voor het omtrekken van Jericho. Die stad besloeg een oppervlak als een vierkant met onge-

[1]) Naar Bertholet, Kulturgeschichte Israels.

veer 200 meter zijde (blijkens de opgravingen). Men trok voorbij op boogschotsafstand. Een 150 meter bracht al weinig kans op treffen, 180 was zeldzaam, laat ons zeggen op 200 meter afstand. Dan krijgen we Israel in een vierkant met 200 + 200 + 200 = 600 meter zijde. Rekenen we 1 meter afstand tusschen de gelederen *gemiddeld* (en er moest toch bijv. ook een heele ruimte af voor de Ark, die *op een afstand* vooruitging en voor de priesters) dan komen we bij nog geen 2500 meter marschdiepte voor 300.000 man op een front van meer dan 120 manschappen, d.w.z. rijen van 120 naast elkaar (dus geen 3 à 4 zooals op een bekende schoolplaat). Ik herhaal: dan rekenen we nog maar de helft van de strijdbare mannen alleen; namen we volgens Numeri's getallen *het heele volk* in optocht op boogschot afstands om Jericho, dan werd dat een optocht met wel 10 × 120 = 1200 menschen naast elkaar! En dan zoo in het rond zwenken!

Dat echter zijn allemaal maar kleinigheden, vergeleken bij de hoofdzaak. Nl. dat geografen, die Palestina goed kennen, het als volslagen onmogelijk beschouwen, dat een volk van 600.000 strijders d.i. zeker 5 millioen menschen zou hebben kunnen leven in die vrij onherbergzame berglanden, waarmee Israel zich de eerste eeuwen heeft moeten tevreden stellen, zelfs als men aanneemt, dat het land toen onder andere omstandigheden aanzienlijk vruchtbaarder was dan thans. En..... er viel geen manna meer!

En vreemd doet het aan, dat bij een heirleger van 600.000 krijgers het volk volslagen den moed laat zinken bij een verlies van een handjevol van 30 man. (Joz. 7 : 5).

* * *

Wat we met het bovenstaande willen zeggen?

Alleen dit: dat we niet gedachteloos over de dingen heen mogen kijken, maar ons goed rekenschap dienen te geven van wàt we lezen. En... dat dan die groote getallen voor dat land en voor die tijden werkelijk een totaal onbegrijpelijke moeilijkheid vormen.

Leest men evenwel bij de volkstelling in Numeri — wat ook zou kunnen — in plaats van „duizend" het woord „familie", zooals vroeger besproken is, dan vervalt deze moeilijkheid totaal. En dan kan ook de genoemde schoolplaat in dit opzicht zeer juist zijn.

j. Rachab (Jozua 2 : 1—24 en 6 : 22, 23 en 25).

Het boek Jozua zegt uitdrukkelijk, dat de logementhoudster Rachab een vrouw was van on-net levensgedrag. Ook in andere Bijbelboeken wordt ze zoo met het bekende woord gekarakteriseerd. In de eerste eeuwen der Christelijke kerk heeft men van verschillende zijden getracht haar — omdat ze nu toch, o.a. in den Hebreeënbrief, eenmaal als heldin des geloofs geboekt staat — waardiger titel te geven door haar de „herbergierster Rachab" te noemen. Latere

geslachten hebben voorbijgezien, dat niet alleen in de grijze oudheid, maar ook nog zelfs in den Romeinschen tijd, het eene het andere niet uitsloot, maar beide integendeel bijna altijd nauw samenhingen. Een logement in die sfeer had eenvoudig ook dàt te bieden, anders was het niet compleet en het deed dat met naïeve onbeschaamdheid [1]). In de wetten van Hammoerabi komen alleen vrouwen voor als logementhouders, nooit mannen en dat schijnt daarmee samen te hangen [2]). Indien verdachte vreemdelingen in haar huizen tegen het welzijn van den staat of de stad conspireerden, dan waren ze des doods schuldig; zij waren ten volle verantwoordelijk voor het publiek, dat ze logeerden en hadden dit zoo noodig onmiddellijk bij de autoriteiten aan te geven om gegrepen te worden. In Jericho (de naam beteekent waarschijnlijk „maanstad"), dat sterk onder Babylonischen invloed stond, zal het wel niet veel anders zijn geweest; maar toch is het er voorzeker niet zoo streng geweest, anders toch had Rachab er het leven niet afgebracht.

Want hoe anders handelde zij!

Dat de twee verspieders, reeds door Jozua uitgezonden toen hij nog aan gene zijde der Jordaan was, bij haar hun intrek namen behoeft ons niet te verwonderen. Er zal in een klein stadje van 4 H.A. groot als Jericho niet veel gelegenheid voor onderdak zijn geweest en zóó, doende als alle vreemdelingen deden, wekten ze het minst argwaan. Natuurlijk hebben ze zich niet voor Israëlieten uitgegeven, maar voor wat anders. Toch wist Rachab heel goed wie ze waren, òf door eigen slimheid òf doordat ze in 't vertrouwen was genomen. *Nu moeten we voor twee uitersten oppassen.* Het is niet waar, dat deze beide Israëlieten — natuurlijk waren niet een paar van de braafste maar van de allerdoldrieste kerels uitgezocht, bereid om hun hachje te wagen — buitengewoon verdorven mannen waren, die zoodra ze in Jericho waren, er allereerst werk van maakten een gelegenheid

---

[1]) Rekening uit den Romeinschen tijd van een logement (medegedeeld bij Birt, Aus dem Leben dir Antike, blz. 70): wijn en brood 1 aas; warme kost 2; hooi voor 't muildier 2 aas een meisje 8 aas. Birt merkt daarbij op, dat geen afzonderlijke post voor bed voorkomt, wel onder 't laatste inbegrepen. „Dat klopt" zegt de gast eenvoudig.

[2]) Zie het boek: De Aartsvaders.

als het huis van Rachab te vinden. Dat zagen we alreeds. Maar evenmin het omgekeerde. Het is ook niet waar, dat Rachab in eens tot inkeer en ommekeer kwam, doordat ze daar twee zulke brave vrome menschen ontmoette van zoo'n smetteloos rein, echt godsdienstig volk van verheven wandel. O, neen. We weten volstrekt niets van het zedelijk gehalte van deze beide verspieders af, alleen dat het in hun soort kranige kerels waren. Maar Rachab, die zoo puik op de hoogte blijkt te zijn (door reizenden, die bij haar vertoefd hebben, wellicht? ze had natuurlijk altijd 't eerste nieuws in haar milieu), die zoo precies de voorafgaande historie van Israël kent, zal zeer zeker ook wel geweten hebben, dat dit het volk was, dat zoo druk had meegedaan te Baäl-Peor. Laten we dus niet gaan fantaseeren en de twee verspieders niet aankleeden als reizende zendelingen, wat ze zeer waarschijnlijk niet zijn geweest (ook al wilden we 't nog zoo graag).

Wat op Rachab zoo'n diepen indruk heeft gemaakt, dat is de geweldige *macht* van dien ontzaglijk*sterken God* van Israël. Ze kiest eenvoudig de partij van den Sterkste, van den toekomstigen Overwinnaar (Joz. 2 : 9—11). Toch is ook dat (voor dien primitieven tijd) stellig een daad des geloofs te noemen en blijft ze ten volle heldin des geloofs. Voorzichtigheid past ook hier ten aanzien van haar uitdrukking „want de HEERE ulieder God, is een God boven in den hemel en beneden op de aarde" (vs. 11). Prof. De Groot zegt hiervan, dat dit een algemeene Oostersche uitdrukking is, die menig heidenvolk op zijn eigen goden ook wel toepaste; bijv. de Babyloniër zei het van Mardoek, de Hettiet van Tesjoeb. Hij zegt dan verder (Jozua blz. 78): „zoodat men die woorden niet mag verstaan als een belijdenis van wat in het O.T. geloof heet. Deut. 4 : 39, waar ongeveer dezelfde woorden voorkomen in den mond van Mozes (met de karakteristieke monotheïstische belijdenis *„en niemand meer")* ademt een heel anderen geest."

Rachabs woorden behoeven dus nog niet te beteekenen, dat Israëls God alléén God is, maar zeggen alleen, dat hij een buitengewoon machtig en geweldig God is.

* * *

Wel 'n zeer gecompliceerd karakterbeeld geeft ons Rachab, *de stammoeder van David.* Tegenover haar eigen stad en volk (of was zij ook vreemdelinge?) maakt ze zich schuldig aan hoogverraad; tegenover haar gasten is ze de toegewijde trouw in persoon, die haar leven er aan waagt om het hunne te beschermen. En al is ons van haar motieven alleen dat van den angst voor den Machtigere beslist overgeleverd, we kunnen ons daarnaast toch afvragen, of soms op het tweede plan nog wat anders heeft medegewerkt. Afkeer van Jericho? wie weet, hoe gruwelijk het er soms is toegegaan; toch staat dienaangaande absoluut niets vast. Sympathie voor één van de gasten? persoonlijke sympathie? Wanneer we er rekening mee houden, dat ze later een Israëliet trouwde, dan is het niet ver gezocht, hierin een dier beide anonyme durvers te zien, die haar het leven dankten. Een gissing toch slechts, meer niet.....

* * *

De tegen-spionnage heeft het aan den koning van Jericho uitgebracht: Er zijn twee spionnen gehuisvest bij Rachab. Direct zendt hij zijn mannen om ze uitgeleverd te krijgen. Maar Rachab verontschuldigt zich (haar eigen hoofd staat op het spel!), ze heeft niet geweten, dat het zoo gevaarlijk volk was en ze hebben haar wat wijs gemaakt en niet hun echte herkomst verteld; maar ze slooft zich uit om den koning er nog aan te helpen: ze zijn in de schemering even voor het poortsluiten vertrokken in de richting op den Jordaan aan; als men zich haast, heeft men nog een goede kans om ze te grijpen. Ondertusschen zitten de beide spionnen op het platte dak van Rachabs huis verstopt onder een partij vlasstengels. Echt iets voor Jericho, dat zoo stampvol gebouwd was met allerkleinste woninkjes om bij gebrek aan bergplaats zoo'n partij maar zoo lang op het platte dak te deponeeren.

Volgens het gebruikte woord in de grondtaal *lag* er niet een hoop stoppels op het dak, maar *stonden* de bossen (dus nog ongebroken stengels) ergens tegenaan*gezet,* schuin aangeleund dus. (Zoo volgens Kautzsch-Bertholet-Holzinger, 4e dr. I 331 noot). Daar*achter* moeten dus de verspieders gezeten hebben. Het was wel het toppunt van brutaliteit om zulke personen in doodsgevaar juist op

een *dak* te verstoppen; geen deel van een Oostersch huis lag zoo voor ieders blikken open en was zoo voor ieder toegankelijk als het platte dak; maar juist daardoor zal men er geen erg in hebben gehad. Buitendien lag het dak van Rachabs huis hoog, doordat het huis op den muur stond, wat minder opkijk gaf!

Wanneer het dan donker is, en de stad slaapt, klimt Rachab op het dak en spreekt fluisterend verder af met de beide mannen. Bij de verovering van de stad, die Rachab voorziet (maar waaraan ze — dit mag niet uit 't oog verloren — niet rechtstreeks heeft meegewerkt) zal zij met haar familie gespaard blijven. Daartoe spreekt men een teeken af: een scharlaken koord, dat aan het huis hangt, zal als herkenningsteeken dienst doen. Rachab en de haren moeten in het huis blijven; verlaat ze dat, dan garandeeren de beide mannen niets, want dan komt ze in de algemeene moordpartij waarschijnlijk onherkend om. Men vergete niet, dat *dit teeken voor de mannen uit Jericho volstrekt niet mocht opvallen* — dan was ze na de geschiedenis van die twee onvindbare mannen vast en zeker gegrepen en omgebracht als „staande in verstandhouding met den vijand". *En tegelijkertijd moest het voor Israël goed in 't oog vallen.* Hoe deze schijnbaar onoverkomelijke moeilijkheid op te lossen? Eenvoudig genoeg: door als herkenningsmerk af te spreken het uithangsteeken van Rachabs befaamd beroep: het roode lint aan het venster. (De Groot, Jozua, blz. 77). Zooals ook „Jesaja" (57 : 8) van een dergelijk teeken aan de deurposten in dergelijke huizen gewag maakt (Statenvertaling: „gedenkteeken").

Wanneer dat is afgesproken, waarschuwt ze de beide mannen nog, dat ze gezocht worden in de richting op de Jordaan aan, zoodat het geraden is door het Westen en de bergen (een half uurtje van Jericho af) langs een omweg te ontvluchten. Deze ten W. van Jericho gelegen bergen, de Dzjebel Karantal zijn rijk aan holen en bevatten dus goede schuilplaatsen. Na dezen raad te hebben meegegeven, laat Rachab de mannen langs een touw af, wat kan, doordat haar huis met den buitenwand van den muur gelijk valt (hieruit mag men haast met zekerheid besluiten, dat de buitenmuur niet lager of althans niet veel lager dan de binnenmuur kan zijn geweest, en de ruimte er tusschen moet zijn opgevuld geweest).

De mannen komen na enkele dagen veilig bij Jozua en verhalen, hoe de stad Jericho als lamgeslagen is van schrik voor de groote bedreiging der talrijke woestijnhorden uit het Oosten en vooral voor de macht van hun God, die voor hen de Schelfzee heeft doen uitdrogen en die wonderen en teekenen voor hen heeft gedaan in de woestijn.

* * *

Nog een paar losse aanteekeningen op deze historie.

Wanneer de verhaler ons, die vol spanning wachten, den afloop heeft verteld, dan komt hij — bij wijze van overgang naar het vervolg — nog eens terug op het gesprek tusschen Rachab en de beide spionnen (vs. 17—21). Nl. de feitelijke aanspraak. Een boek over Jozua wil de verspieders en Rachab dit heele relaas over en weer laten uitgalmen, als ze onder aan den muur staan, om de letterlijke volgorde te kunnen vasthouden. Men stelle zich dat toch eens voor: een muur met nog een huis er op, van tezamen 10 à 15 meter hoog langs een propvol stadje van een 200 meter breed. Stellig zou de heele stad in rep en roer gekomen zijn! Deze schrijver beroept zich hiervoor vooral op vs. 18, dat hij vertaalt (blz. 45): „waardoor gij ons hebt nedergelaten." (De Groot heeft hier „waardoor gij ons neerlaat," Statenvertaling: „door hetwelk gij ons zult nedergelaten hebben"; Obbink laat in zijn vertaling de heele herhaling van deze laatste verzen weg). Voor wie zich even de situatie goed indenkt, lijkt ons dit gesprek onder aan den muur totaal onmogelijk, tenzij met de uitgesproken bedoeling de mannen op het laatste moment nog om hals te helpen.

Ten anderen. Het doet bijna komisch aan, in een stichtelijk werk over deze stof te lezen hoe Rachabs verbergen van die twee Israëlieten en Monotheïsten een daad des geloofs was, doch dat het toch zoo erg is, dat ze er zoo leelijk bij staat te liegen. Maar...! Is *dat verbergen en dat „liegen" dan niet precies hetzelfde het eene met de daad en het andere met den mond en één onverbreeklijk geheel vormend?* Als ze niet had willen „liegen," dan had ze in naïeve oprechtheid moeten zeggen: „asjeblief, hier zitten ze en daar is mijn hoofd." Er zijn zelfs omstandigheden — en dit is een zeer gecompliceerd ethisch geval — dat men niet de waarheid *kan* spreken zon-

der zich aan trouwbreuk schuldig te maken, bijv. wanneer iemand met kwade bedoeling ons tracht uit te hooren over dingen, die hem niets aangaan. Dan kan een neutraal antwoord soms al verraad zijn en is het eenigste wat er op zit òf alles er uit te flappen òf met opzet den ander, die verkeerd wil, den verkeerden kant uit te zenden..... precies zooals Rachab deed. Let wèl, ik zeg niet, dat men er „in nood" gerust op los mag liegen, verre van dat. Ik zeg alleen òf Rachab had de mannen moeten uitleveren òf ze had precies zoo moeten doen als ze deed. Entweder oder. Maar niets half. Dat had alleen de hoofden van alle *drie* gekost zonder dat het ergens toe diende.

En ten slotte. Men heeft willen trachten dat „roode" koord van Rachab te „vergeestelijken." Men kan per slot van rekening wel alles gaan „vergeestelijken," maar een gezonde verklaring van de H. Schrift is dat niet. En als men vergelijkingen gaat trekken tusschen het „roode" koord, dat *Rachab* redde en het „roode" bloed van Christus dat *ons* redde, dan lijkt mij dit soort „vergeestelijken" niet alleen met allen gezonden uitleg in lijnrechten strijd, maar zelfs — als we ons goed de allerwaarschijnlijkste beteekenis van dat uithangteeken indenken — bijna zoo iets als ongewilde heiligschennis. Maar toch: heiligschennis, voor wie hierin juister inzicht heeft dan de ondeskundige, die er maar op los vergeestelijkt.

Buitendien geeft ons de H. Schrift zelf voor het offer van Christus een zooveel juister en schooner beeld in de schaduwen van het Oude Verbond: het bloed van het Paaschlam, aan de deurposten gesprenkeld vóór den uittocht uit Egypte.

k. De processie om Jericho en Jericho's val. (Jozua 6: 1—27).

Waarom moest Israël in processie zeven dagen lang om Jericho heentrekken en den zevenden dag zelfs zeven maal?

Het antwoord moet luiden: om op deze wijze den ban over de stad voor te bereiden! om op deze geheimzinnige manier een kring af te grenzen om de stad, waarbinnen alles het eigendom werd van den „God der Wrake", om dan straks alles uit te roeien, wat binnen dien kring werd aangetroffen. Want al *leek* het uit de verte

of dit „verbannen" van een stad vrijwel op hetzelfde neerkwam als het afslachten van krijgsgevangenen op het altaar van een oorlogsgod, in de *theoretische* opvatting althans was er een groot verschil. Het betrof hier voor Israël niet een cultisch offer, maar het was zóó: door het zevenmaal zwijgend omcirkelen van de stad was alles binnen dien kring „Jahwè gewijd"; alles wat nu daarbinnen werd aangetroffen en een Hem-vijandig element was, kon daar niet geduld worden maar moest sterven. Vandaar ook, dat het waardevol metaal in den Tempelschat moest komen en niemand op de zwaarste straffe zich daarvan iets mocht toeëigenen.

Het verhaal van den optocht van Israël om Jericho is alleen *volkomen* duidelijk voor wie nu eenmaal nergens moeilijkheden wil zien. Zeer sterk drukt prof. Joh. de Groot zich uit (Jozua, blz. 88): „De beschrijving is verre van duidelijk..... Daarbij komt nog, dat de Grieksche vertaling[1]) in menig opzicht van den Hebreeuwschen tekst afwijkt..... Waarschijnlijk zijn hier vele en tegenstrijdige gegevens tot één verhaal versmolten, dat in den vorm, waarin het nu voor ons ligt, spot met elke kans op ontwarring..... Ten overvloede blijkt dat uit 24 : 11, welk vers spreekt van een strijd van de burgers van Jericho tegen de Israëlieten, waarvan ons hoofdstuk zelfs geen spoor bevat. Ons verhaal maakt wegens zijn verwardheid, breedsprakigheid en een minimum van karakteristieke bijzonderheden niet den indruk, dat het door een ooggetuige geschreven is."

Als voorbeeld van de sterke afwijking tusschen den Griekschen Septuagintatekst (die voor de aanhalingen in het N.T. uit het O.T. ten grondslag ligt) neem ik hier even als toelichtend voorbeeld Jozua 6 : 8.

St. vert. *En het geschiedde als Jozua tot het volk gesproken had,* (andere vert.: Zooals Jozua tot het volk gesproken had, zoo geschiedde het). Dit heele stuk ontbreekt in de Grieksche tekst.

Zoo gingen de zeven priesters dragende de zeven ramsbazuinen voor het aangezicht des HEEREN; zij trokken door en

---

[1]) Die ouder zou kunnen zijn dan de voor de St.vert. gebruikte Masoretische (Hebreeuwsche) tekst, maar vertaling is en blijft.

bliezen met de bazuinen en de Ark des Verbonds des HEEREN volgde ze na. De Grieksche tekst heeft inplaats van dit gegeven (dat ook al eerder verteld is) misschien juister, dat blazende priesters den stoet afsloten (evenals ze dien geopend hadden). [Kautsch-Bertholet I 336, noot).

Toch acht ook prof. De Groot het verhaal *historisch betrouwbaar!* „Verwarde doch betrouwbare overlevering" (blz. 89, regel 9). De *hoofdzaak* is begrijpelijk. En al kunnen wij ons dan niet in *bijzonderheden* meer een juist beeld vormen van de volgorde van den optocht, de signalen, enz. *dit* staat wel vast: Een heele week lang trok men dagelijks in processie met de Ark als middelpunt rondom de stad en daarbij bewaarde het *volk* een diepe, dreigende, onheilspellende stilte. Daarbij wordt evenals aan den Jordaan de Ark gedacht als de troon, waarboven Jahwè zetelt. Na afloop keert men naar het kamp te Gilgal terug. Maar den 7den dag gaat men zeven malen rond. We berekenden reeds, dat dit bij Jericho geen grooter kring behoefde te zijn dan 2500 meter; dan wordt dat een marsch van 3 à 4 uur gaans [1]), dus heel goed te doen. Men vergelijke, dat bij het beleg van Den Bosch in 1629 de kring om de stad volgens Vondel duurde „een zomerzonnereis", dus zeker geen zeven maal aaneen te doen ware geweest, maar alleen op een zeer langen zomerdag één maal in een kolossalen marsch).

Aan het eind van dien zevenvoudigen tocht op den zevenden dag heeft iets bijzonders plaats. Aan het slot blazen de priesters een langzaam, langaangehouden signaal op de ramshoorns. En dan valt op Jozua's bevel het heele heirleger van Israël in met een daverend triomfgeschreeuw, dat forsch weergalmt door de lucht en lang aanhoudt. En zie..... de hooge muren van Jericho wankelen, wijken voorover, glijden af en ploffen in versneld neerstorten tegen de aarde, met geweldigen dreun, dat de stofwolken hoog opwervelen.

* * *

Juist zooals Jozua (naar hoogere aanwijzing) aan het volk heeft

---

[1]) Alweer moeilijk te verstaan, voor wie aan de breede rijen wil vasthouden van een 600.000 krijgers, bijv. Goslinga, Jozua, blz. 68 „daar had men ook de ruimte voor." De buitensten moesten dan wel tweemaal zoo ver marcheeren als de binnensten.

voorzegd! Als dat gebeurt, snellen de massa's in stormloop tegen de bressen op (er zijn sommige stukken muur afgegleden, andere blijven staan, bijv. dat met het huis van Rachab er op; de puinhoopen van thans wijzen bij opgraving nog uit, dat alleen *deelen* van den muur voorovergestort zijn).

De beide verspieders zijn door Jozua aangewezen Rachab en de haren in veiligheid te brengen en zoo leven met leven te vergelden. Elders in de stad wordt een ontzettend bloedbad aangericht. Zelfs de kleinste kinderen worden niet gespaard. Het is op één na de strengste vorm van bloedban, die uitgesproken is over de eersteling der veroverde steden. Geen ziel mag er in leven blijven; de heele stad is „gewijd" als een groot slachtoffer tot dank voor de overwinning (zooals ook andere oude Semietische volken deden, bijv. de Assyriërs ter eere van hun krijgsgod). Maar al wordt ook eveneens alle vee omgebracht, wat aan metaal, goud, zilver of brons, gevonden wordt, moet verzameld voor den Tempelschat; het is aan Jahwè gewijd [1]). En inderdaad,..... hoe ook opgravers den bodem van Jericho hebben doorwroet en wat ze er ook gevonden hebben in de puin en aschlaag uit Jozua's tijd, geen stukje metaal!

* * *

Onder de heete asch van Jericho versijpelt in de puinen het roode bloed van de gestorven stad, waar alles over de kling gejaagd is. Neen, zoo is het niet juist gezegd. Niet alles. Jericho's koning is „gepaald." (Jozua 8: 2 en 29). D.w.z. met den blooten buik omhoog getild op een puntigen paal, stevig in den bodem geslagen. Een buitengewoon wreede marteling. Langzaam zakt het lichaam door eigen gewicht er verder in... de man stuiptrekt, maar leeft nog... Een gruwelijk schouwspel [2]).

Een oud-Semietisch uitvindsel van allerwreedste doodstraf voor de allergruwelijkste misdaden (eenigszins wat langzaamheid en

---

[1]) Bij den allerstrengsten vorm van ban moest ook dit vernietigd.

[2]) Noordtzij, Gods Woord, 2e dr. blz. 358 „Statenvert. minder juist: aan een hout gehangen..... een gruwelijke straf." De Groot, Jozua, blz. 97: een zeer wreede doodstraf, blz. 110: deze wreede executie. Goslinga spreekt als iets doodgewoons van „palen" zonder meer.

wreedheid van dood betreft, te vergelijken met het radbraken, in onze streken voor weinige eeuwen nog in gebruik). De wet van Hammoerabi paste deze straf bijv. toe op moord onder de allerverzwarendste omstandigheid: Een vrouw, die met een minnaar in overspel samen had gespannen om haar wettigen echtgenoot te vermoorden, werd in Babylonië gepaald. Dat was ook wel het allerergst, wat men toen zich aan misdadigheid en tegennatuurlijkheid kon voorstellen. Volgens Oud-Babylonisch recht kwamen voor deze gruwelijke straf dus in aanmerking David en Bathseba wegens Uria. Overigens mogen wij hierbij niet uit het oog verliezen, dat voor den Oud-Semiet in sommig opzicht nog wel iets andere begrippen van goed en kwaad golden dan voor ons. We zagen reeds een heel andere mentaliteit ten opzichte van het uitspreken van een vloek en de kracht daarvan bij Bileam.

Zoo ook hier. Jozua vervloekt deze stad. Deze eersteling der veroverde steden, door een wonder gevallen, moet als puinhoop blijven liggen. Dat maakte reeds een vanzelfsprekend deel uit van den bloedban.

Jozua zegt: Vervloekt zij naar den wil van Jahwè de man, die zich opmaakt om deze stad te bouwen: ten koste van zijn oudsten zoon moet hij haar grondvesten, ten koste van zijn jongsten haar vleugeldeuren plaatsen!

Nu weten wij, dat inderdaad tijdens Achab Hiël opnieuw Jericho heeft versterkt en, naar het heidensch bijgeloof van dien tijd, om de muren en poorten beter kracht te geven dan vroeger, er kinderoffers onder heeft gelegd, nl. zijn beide zonen.

Dat dit vloekwaardig is, gevoelen ook wij.

Maar Jericho lag op zoo'n strategisch punt aan een karavaanweg in zoo vruchtbare streek, dat het eenvoudig bijna onmogelijk was het onbewoond te laten; werkelijk was het alweer een plaats van beteekenis in de dagen van David (2 Sam. 10 : 5), ja wellicht was deze plaats reeds weer bewoond in het vroege Richterentijdvak (Richteren 3 : 13; in dit verband kan ook nog alleen de vruchtbare landstreek bedoeld zijn; 2 Sam. 10 : 5 sluit allen twijfel uit).

En nu hebben Westersche uitleggers van heden wel willen verklaren, dat Jozua's vloek alleen gold dengene, die de zoo wonder-

dadig gevallen vestingwerken weer zou op willen bouwen en zou het bewonen van de plaats op zichzelf volstrekt niet erg zijn[1]). Inderdaad slaat Jozua's hoofdvloek op het allerbrutaalste kwaad, maar de bovengenoemde voorstelling, als zou het bewonen op zichzelf niet hinderen, klopt toch *niet* met het Oud-Oostersch besef van de kinderen des land.

De Oosterling acht zoo'n plaats als het gevallen Jericho een ongeluksplek, waartegen de Godheid in toorn is ontbrand. Om op zoo'n onheilplaats te *durven* gaan wonen is niet veel beter dan Hem rechtstreeks in het aangezicht te *tarten* en op de allerbrutaalste wijze *uitdagen*. Naar Oud-Oostersch gevoelen dan.

Wilt ge een bewijs? In Job 15 wordt ons ergens het beeld geteekend van een *brutalen* goddelooze, die direct tegen God in hoonenden *opstand* komt („want hij strekt tegen God zijn hand uit en tegen den Almachtige stelt hij zich geweldiglijk aan", Job 15:25). En waaruit blijkt nu die overgroote allerbruutste Godvijandigheid, die eenvoudig totaal nergens meer om geeft? Hieruit: „Omdat hij zich in verwoeste steden heeft gevestigd, in huizen, waarin men niet behoorde te wonen, die bestemd waren puinhoopen te blijven" (Job 15 : 28, vertaling Dr. Bleeker in T. en U.)

Nog heden ten dage wil geen echt Arabier op een ruïnenheuvel wonen.

§ 2. *De beteekenis van den bloedban.*

Gij hebt gehoord, dat tot de Ouden gezegd is.....
Maar Ik zeg u..... (Christus; Matth. 5 : 21).

a. *Wat was eigenlijk de „ban" (cherem)?*

Tot de Oud-Semietische instellingen van Israël behoorde ook de „bloedban". D.w.z. menschen, dieren of dingen worden „afge-

[1]) Dit komt dan ten deele, omdat men wel voor Achabs tijd geneigd is zoo iets brutaals aan te nemen, maar niet voor dien van David. In zooverre is daar iets waars in, dat in Achabs tijd pas 't allerdrieste tot stand kwam.

zonderd," zoodat het geen mensch verder is toegestaan er vriendschap mee te houden of nut van te hebben, wijl ze „geheiligd" zijn in die ongewone beteekenis (Hebr. cherem = afgesneden = Ban), dat ze geheel overgegeven zijn aan den vernietigenden toorn der Godheid, wijl met vloek beladen en aan het verderf prijsgegeven. Men trekt onwillekeurig eenige vergelijking met het „taboe" der Zuidzeeeilanders van Oceanië. Wie zoo iets, dat „cherem" is, ten eigen nutte aanwendt (als straks in Jericho Achan) wordt zelf „cherem", ja zou, als hij ongestraft bleef, zijn heele volk „cherem" maken (denk aan de op Achans „diefstal van het gebannene" gevolgde nederlaag bij Ai). Wanneer een Zuidzeeëilander in een huis had durven treden, dat „taboe" was, omdat de heilige persoon van den vorst (zelf „taboe") er een oogenblik in vertoefd had, dan was hij des doods schuldig; de vorst daar ging dus nooit een huis binnen, want dan was het zoo goed als verwoest geweest; dronk hij uit een beker, dan werd die terstond na gebruik vernietigd. Zoo werd ook Achan straks als gebruiker van wat „taboe" was (om het nu eens zoo ter verduidelijking te noemen, al is het dan niet heelemaal juist) zelf „taboe" en ten doode gedoemd.

In hoogste mate „cherem" zijn de godenbeelden der heidensche volkeren voor Israël. Wie zich aan dit „taboe" niet stoort en er gemeenschap mee bewaart, wordt door die overtreding zelf „cherem," hij en zijn gezin (overduidelijk volgens Deut. 7 : 25 en 26; zie ook Deut. 13).

* * *

Oud-Semietisch noemden we den bloedban van Israël. De omringende volkeren kennen dit stelsel even goed.

Mesa, de koning der Moabieten, neemt na Achabs dood tal van steden van Israël in en moordt die totaal uit ter eere van zijn God Kamosj; hij noemt dit met een dergelijken term: die steden „verbannen."

Moabieten en Ammonieten te samen „verbannen" een aantal Edomieten (2 Kron. 20 : 23). Sanherib en zijn vader Sargon „verbannen" tal van steden in allerhande streken ter eere van hun god Assur; tegen Hizkia laat hij er op pochen, dat deze vooral niet moet denken door de macht van diens eigen God aan een dergelijk lot te

ontkomen (2 Kon. 19 : 11, sterker nog 2 Kron. 32 : 14).

En nog van den „heiligen oorlog" der Mohammedanen geldt iets dergelijks (wordt bovendien bij primitieve volkeren niet elke oorlog licht tot een religie-oorlog en „heiligen oorlog")? Wanneer een volk het durft te wagen zich openlijk te verzetten bij de veroveringstochten van den Islam, dan moet zoo'n niet-Mohammedaansch volk uitgedelgd of tot slavernij gedoemd worden.

* * *

Er zijn verschillende graden van „ban".

1. De ergste is deze: alles moet gedood en alles moet verbrand, totaal niets mag op eenerlei wijze benut worden (Deut. 7 : 25, 26, zooeven aangehaald, omtrent het vernietigen van godenbeelden).

2. Al wat leeft, moet omgebracht; de stad moet ten eeuwigen dage in puin liggen; maar goud en alle waardevol metaal komt in de Priesterschat voor Tabernakel of Tempel (zoo Jericho; later Amalek).

3. Als voren, maar buitendien mag het vee door de plunderaars als buit behouden worden (zoo Ai; het geldt als Sauls groote misdaad, dat hij den ban tegen Amalek op deze wijze — en erger — heeft verzwakt).

4. Als het vorige, maar buitendien werd de stad gespaard, zoodat deze althans weer bewoond mocht worden, al was de bevolking totaal uitgemoord (zoo de steden van Sihon en Og in het Overjordaansche).

5. Alle mannen en alle vrouwen, die met manspersonen in aanraking waren geweest, werden gedood; de ongehuwde (dus allerjongste) meisjes bleven als buit in 't leven (zoo de Midianieten, toen Israël hen beoorloogd had; Zie Num. 31; zoo ook de eigen stad Jabes, bij een burgeroorlog in Israël, zie Richt. 21).

* * *

Deze „ban" was in de Wet van Mozes uitdrukkelijk voorgeschreven tegen allerlei heidensche volkeren (reeds om het pure feit, dat het heidenen waren): „wanneer Jahwè uw God u zal gebracht heb-

ben in het land waar gij naar toe gaat, om dat te erven..... zoo zult gij hen ganschelijk verbannen, gij zult geen verbond met hen maken noch hun genadig zijn" (Deut. 7 : 2). Voor een stad buiten Kanaän, die niet direct de poorten opende in geval van oorlog, voor een stad die „zeer verre was", mocht de zwakste vorm van ban worden toegepast (d.w.z. alle mannen, ook de kleinste jongetjes, in de pan gehakt; eveneens alle oudere vrouwen; de nog ongehuwde meisjes als buit verdeeld); maar voor Kanaänietische steden is deze „genade" streng verboden; daar geldt: „gij zult niets laten leven, dat adem heeft." (Deut. 20 vs. 10—18). Alleen het vruchtdragend geboomte mocht gespaard om het land niet totaal onbewoonbaar te maken! Als motief wordt telkens opgegeven: anders zouden deze booze heidenen het geestelijk o zoo zwakke Israël verleiden om hen in hun afgodendienst en goddeloosheid na te volgen. Wie denkt aan wat in het voorafgaande hoofdstuk gezegd is over de toestanden in Kanaän vóór Israëls komst, die zal zeker ten volle beseffen, dat dit geen ijdele woorden zijn en dat hier van geen ongegronde vrees sprake is.

Al moet hier dadelijk aan toegevoegd, dat de geschiedenis heeft aangetoond, dat het middel niet gebaat heeft. Israël is geëindigd met „*erger* te doen dan alle heidenen", die uitgeroeid waren in Kanaän (2 Kron. 33 : 9). Ik ken al de tegenwerping van sommigen: ze hadden die heidenen ook nog veel beter moeten uitgeroeid hebben, dan hadden die hen niet kunnen verleiden. Ik antwoord: ze hadden dan wel de *heele* wereld rondom er bij moeten uitroeien (de heidenen, die *rondom* hen waren, 2 Kon. 17 : 15), niet alleen de Feniciërs, waar Achab zoo groot mee was, maar ook de veel sterkere Assyriërs, die door Achaz en Manasse in hun gruwelen getrouw nagebootst zijn geworden.

* * *

De ban was ook voorgeschreven tegen steden van Israël zelf, wanneer zulk een Israëlietische stad het zou wagen af te vallen van Israëls God om vreemde, heidensche goden te dienen. (Zeer duidelijk Deut. 13 : 13—18). En... zeer terecht van het standpunt van bantoepassing!... de allerzwaarste vorm (zie punt 1). Van zoo'n

stad, die onder zoo verzwarende omstandigheden weer verheidenscht afzakte, voor zoo'n atavisme was de zwaarste straf slechts zwaar genoeg. Geen ziel mocht dan blijven leven. Geen stuk vee, dat niet verbloeden moest. En alles verbrand! Ook de „roof" der stad. De aanraking reeds zou een onschuldige ook „cherem" maken. Slechts totale vernietiging bleef over: er was geen andere keus in dit geval voor een rechtgeaard volbloed-Israëliet.

Maar..... nu komt inderdaad een zeer groot „maar." Nu komt het nationaal gevoel mee zitting nemen in de rechtbank. Want..... *Israël heeft — hoewel er reden te over zou zijn geweest — juist op de eigen steden om deze reden den ban nooit toegepast!* Ook niet onder de strengstrechtzinnige koningen, ook niet na den allerergsten afval.

Israël heeft dus voor het toepassen van den ban *met twee maten gemeten:* één voor zich, die verschoonde, en één voor vreemde volkeren, die onverbiddelijk was.

Ja, toch, eenmaal heeft het er op geleken, alsof inderdaad wegens onmenschelijken gruwel, dien de heidenen niet erger hadden kunnen doen, [1]) de heele stam Benjamin zou worden uitgeroeid. Inderdaad door toepassing van „verbannen" (Richt. 20 : 48 wordt het woord uitdrukkelijk genoemd). Maar toen men voor de uiterste consequentie stond, heeft men zich toch nog maar bijtijds bedacht, omdat het een stam in Israël gold („En het berouwde den kinderen Israëls over Benjamin, *hunnen broeder";* Richt. 21 : 6). En toen..... en toen..... heeft men onder *voorwendsel* van banstoepassing een onschuldige afgelegen stad, die heelemaal buiten de eigenlijke strijdquaestie stond, uitgemoord, n.l. Jabes in Gilead, de jonge meisjes alleen sparende. Want..... deze heele „verbannerij" was slechts een list om den stam Benjamin, nu in eens in 't beklag gekomen, te helpen aan vrouwen zonder den eigen eed te breken. De moord op het randstadje *Jabes in Gilead,* dat wellicht van de heele zaak onkundig was gebleven of genoeg aan eigen gevaren te bestrijden had, was — *in een tijdperk van diep geestelijk verval* — ten volle *een caricatuur van banstoepassing* op den verkeerde (ten voordeele

---

[1]) Zie 't boek: Verd. Land en verd. Volk, blz. 125.

nota bene nog wel van den met recht gebannen Benjamin!) Richt. 21 : 5—10).

b. De verdieping van de idee „ban" in den loop der eeuwen.

In aansluiting hiermee nog een paar stemmen uit de latere profeten:

Jesaja 34 : 2 spreekt den ban uit over al de heidenvolken der gansche aarde in het eindgericht: het noemt „al de heidenen ter slachting overgegeven"; „de bergen zullen smelten van hun bloed"! Wel de meest absolute ban-toepassing. Maar daarentegen — welk een contrast — spreekt „Jesaja" 43 : 28 den ban uit... neen niet over de niet-Israëlieten, dat vreemd gespuis, maar..... *over Israël zelf.* En..... reeds van oeroude tijden ligt Israël onder dien ban, al sedert het bedrog van den stamvader Jakob af: „uw eerste vader heeft gezondigd!"

In overeenstemming hiermee kondigt ook Jeremia 25 : 9 een ban over Israël aan, maar meer van tijdelijken en beperkten aard: het strafgericht door Nebukadnezar over Israël te brengen, wordt hier zoo genoemd. Daartegenover sluit Maleachi 4 : 6 weer aan bij het groote eindgericht van Jesaja 34 : 2, maar..... voor Israël en andere volkeren beide, voor de gansche aarde. Het is de bekende *slot*dreiging van het Oude Testament:

„Opdat ik niet kome en de *aarde* met den ban sla!"

* * *

Zoo zien we, dat ook ten opzichte van den bloedban in het geestelijk leven van Israël, naarmate de profetie krachtiger wordt, zich ruimer perspectief baan breekt. Eerst alleen toegepast tegen nationale vijanden met nationale enghartigheid, krijgt ze later een meer zuiver religieus-ethisch karakter en een meer algemeene toepassing.

De groote ommekeer in de denkwijze dagteekent in dit opzicht van Amos, van dien profeet met geweldige reformatorische kracht, wiens stoute denkbeelden, voor zijn tijd geheel nieuw, wel aan de groote massa van Israël als *heel kettersch* in de ooren moeten hebben geklonken.

Hoe ging men er niet vol huichelachtige eigengerechtigneid prat op door Gods sterken arm in dit land te zijn gebracht als het uitverkoren volk, dat den voet mocht en moest zetten op den in 't stof getrapten nek der door God verdoemde heidensche vijanden. (Letterlijk: Jozua 10 : 24). Geen volk als Israël!

En wat zegt nu Amos? Weest op die zegetocht in Kanaän en dat „verbannen" van uw vijanden toch niet zoo trotsch, alsof het daarin zit! Heeft niet God evengoed de Filistijnen geroepen van Kreta en een overwinningstocht in dit land gegeven? (Men denke het eens in, dat hield in: die Filistijnen, die toen Israël ten onder brachten voor langen tijd en — als ze gewild hadden — óók hadden kunnen „verbannen"). Heeft niet God evengoed de Syriërs opgevoerd uit Kir? vraagt Amos verder. (Denk het u toch eens in, die Syriërs, die tot voor kort vóór Amos' prediking, al maar door steden van Israël waren aan 't „verbannen" geweest, zoodat het heele Overjordaansche haast uitgemoord was!) *Geen wonder, dat de profeet Amos vervolgd werd!*

En toch is de profetie van „Jesaja" 43 : 28 en van Maleachi 4 : 6 niet anders dan een late weerklank op zijn woorden.

* * *

Wij mogen deze verhandeling over den „ban" niet afsluiten, zonder even kort gewag te maken van den *on*bloedigen ban, toegepast in later eeuwen door *Ezra* (Ezra 10 : 8) [1]). Die dan *later* is overgegaan in het *„uitbannen uit de synagoge"*, (Ev. v. Joh. 9 : 22) ook in verschillende graden, en die *speciaal tegen Jezus' jongeren is toegepast.* In een later boek hopen we terug te komen op dezen ban van Ezra; we willen hier afsluiten met wat het N.T. leert over al deze bloedige en onbloedige uitbannerij.

* * *

Indien het juist is, dat — zooals prof. Bornhäuser [2]) meent te kunnen bewijzen — Christus in de zg. Bergrede (Matth. 5:21—26)

---

[1]) Zie ons later boek Reformatie en Formalisme. Doordat de getroffene van alle middel van bestaan werd beroofd kwam het op den hongerdood neer of op de vlucht naar elders.

[2]) In: Die Bergpredigt, blz. 74.

spreekt over drie (steeds zwaardere) vormen van geestelijken onbloedigen *ban,* dan beschouwt de Heiland der Wereld ook dit bedrijf eenvoudig als „moord" (5 : 21) en dan is zijn bedoeling deze: wie iemand voor eenige afwijking brengt voor den kleinen Raad (vs. 22) die behoort daar *zelf* terecht te staan; wie hem brengt voor het Opperste Gerecht wegens oneenigheid van geestelijk meening, die behoort *zelf* daar terecht te staan en wie zulk een inquisiteursmacht zich aanmatigt, dat hij hem aan de hel overgeeft, die behoort daar *zelf* thuis! (vs. 22 slot).

Zóó zal het onder discipelen van Christus *niet* zijn. „Daar is *één* eenig Rechter, die behouden kan en verderven (die ziel en lichaam kan overgeven in de hel, Matth. 10 : 28), doch wie zijt gij, die een ander oordeelt?" (Joh. 4 : 12).

Het onderwijs der Schriftgeleerden werd gegeven in den vorm van een vraaggesprek met hun leerlingen. Wee zoo één, wanneer zijn antwoord aanstoot gaf! [Bij den 12-jarigen Jezus in den Tempel dreigde al zoo iets, toen zij zich zoo over zijn antwoorden verbaasden, wat heel niet „bewonderen" beteekent in dit geval! Luk. 2 slot]. Dan kon zoo een zelfs gegeeseld worden. Meermalen ook werd zoo'n eigengereid antwoorder „van de les weggejaagd" zelfs al was hij ook een rabbijn! Zoo sprak de beroemde leeraar „Rabbi" (*de* Rabbi bij uitstek nl., eigenlijk heette hij Jehuda Hannasi) tot rabbi Chija: „Er roept u iemand buiten!" en deze ging direct heen: onder den ban! En dezelfde sprak tot Bar Kapra: *„Ik heb u nooit gekend!"* en deze begaf zich eveneens onder den ban. Nu hing het van het aanzien van den leeraar af, hoe lang de ban in zulk een geval op een discipel rustte: één dag, een week, een maand..... (hier in dit geval een maand). Maar wanneer de *grootste* Rabbi, de Rabbouni van Joh. 20 : 16, de Christus, zegt: *„Ik heb u nooit gekend!* gaat weg van mij!" (precies dezelfde vaste formule!) dan — geldt dit *voor goed, tot in alle eeuwigheid* (Matth. 7 : 23).

Dàt is de allerergste ban.

§ 3. *Na den val van Jericho—Ai.*

„De gierigheid, welke is afgodendienst" (Kolossensen 3 : 5).

a. Achan. (Jozua 7 : 1—26).

Na wat hiervoor is gezegd over de werking van al wat „cherem" was, zal nu volkomen duidelijk worden de anders bij al zijn eenvoud zoo moeilijke (want zoo echt antiek-Oostersche gedachte) zin (7 : 1): „Maar *de kinderen Israëls* overtraden door overtreding met het verbannene, want *Achan*..... enz." Achan had de begeerigheid te pakken gekregen, toen hij het uitgemoorde Jericho doorzocht naar kostbaar metaal voor den gewijden tempelschat van Jahwè. Achan uit Juda's stam, had voor zichzelven geroofd een prachtig Babylonisch kleed, een zilverschat van eenige kilogrammen zwaar en een gouden staaf in tong-vorm (Babylonische gietvorm!) zooals men er bij Gezer tijdens de opgravingen enkele van precies hetzelfde model gevonden heeft [1]). (Men lette er op, hoe groot blijkbaar de Babylonische invloed is geweest op het handelsverkeer van Jericho).

Het „kleed van Sinear" zal door eigenaardig weefsel (mogelijk ook door snit) hem erg in de oogen hebben gestoken. Het zilver was in ons geld voor ongeveer driehonderd gulden, het goud voor een vijftienhonderd.

Dat heeft Achan midden in zijn tent begraven. Daardoor nu is niet alleen hijzelf „cherem" geworden, maar ook het gansche volk met hem, zoolang deze besmette plek in het volkslichaam niet is uitgebrand.

Onder een volk, dat zelf „cherem" is geworden, kan Jahwè niet wonen en niet mee optrekken ten oorlog. Door tegenspoed bij de volgende oorlogsexpeditie (naar Ai) komt het kwaad aan het licht. Een Godsoordeel door middel van het lot wijst Jozua den schuldige aan (wellicht door het trekken van een zwart steentje door den schuldige tusschen een aantal witte uit). Eerst trekt één persoon voor iederen stam; nadat Juda „geraakt" is één voor de verschil-

[1]) De Groot, Jozua (T. en U.) blz. 94.

lende onderdeelen (naar den stamboom gerangschikt), daarna voor bepaalde groepen van dàt getroffen „geslacht" enz. [1]).

Nu wordt de „ban" voltrokken in een woest dal bij Jericho. Achan wordt mèt zijn gezin (echt-Oostersch gebruik) tezamen gesteenigd. De geroofde schatten worden uitgebreid „voor het aangezicht van Jahwè" en daarna tezamen met de doode lichamen van dit gezin verbrand. Er wordt dus nu de allerscherpste vorm van ban toegepast: de roof mag niet eens meer — zooals eerst de bedoeling was — in den Priesterschat komen.

Op het executie-terrein wordt boven de lijken en den roof een groote steenhoop opgeworpen. Nog heden ten dage gelden in het Oosten steenen op een graf als een groote smaad (met uitzondering van de Arabieren, die er een eer in zien). Zoo'n steenhoop richt Israël ook op boven het graf van den Koning van Ai (8 : 29) en boven het graf van Absalom. (2 Sam. 18 : 17). Met een woordspeling op den naam van Achan noemt Jozua dit verlaten dal „Achor", van een werkwoord „achar" = verwarring stichten, in 't ongeluk storten, bedroeven. In verband daarmee komt in jongere geschriften ook de naam van Achan voor als Achar (1 Kron. 2 : 7) met de woordspeling „beroerder Israëls" er bij en waarschijnlijk daartoe opzettelijk iets veranderd! Voor Israël was dit incident met recht een bedroevend begin.

En wanneer nu de profeet Hosea met een buitengewoon stout en sterk beeld wil te kennen geven dat God een vergevend en genadig en barmhartig God wil zijn, dan gebruikt hij daartoe dit troostelooze en doodsche dal Achor en zegt (2 : 14): „Ik zal het dal van Achor stellen tot een deur der hoop."

„Israëls eerste zonde, schande en leed in Kanaän is verbonden aan het dal van Achor. Het is nog maar een enkelen dag binnen de grenzen van Kanaän, verkeert nog in volle vreugde over de inneming van Jericho, zet zijn zegevierenden intocht met de beste verwachtingen voort en stoot dan het hoofd voor het kleine Ai. De wanhoop maakt zich van allen meester; Jozua scheurt zijn klee-

[1]) Het is waarschijnlijk in dit verband, dat in dit hoofdstuk enkele personen uit Achans stamboom worden genoemd. Volledig behoeft die rij niet te zijn en voor de tijdrekening van Jakob af zegt het dus niets.

deren, werpt zich met de oudsten voor Jahwè ter aarde. Men wil terugkeeren, betreurt den Jordaan te zijn overgetrokken. Deze ramp blijkt het gevolg te zijn van Achans zonde. In het dal van Achor, d.i. der beroering, werd deze zonde aan het licht gebracht en schrikkelijk geboet. Sinds dien dag kan Israël enkel met ontsteltenis en schaamte aan dat oord denken en wil er liefst over zwijgen.

Welk een macht der liefde, om zulk een naam aan te durven grijpen en den „ingang der vertwijfeling" om te zetten in een „deur der hoop" [prof. Bleeker, De kleine profeten I, blz. 167].

b. De verwoesting van Ai. Kleine en groote getallen. Beth-El. (Jozua 8 : 1—29).

De oorzaak van de ontdekking van Achans misdaad was een nederlaag tegen Ai. Als een goed veldheer had Jozua tegen dit stadje, dat alreeds in Abrahams tijd bestond (Gen. 12 : 8) verspieders uitgezonden, die hem bericht hadden, dat het een plaatsje was van maar weinig beteekenis; niet de moeite waard er zooveel volk tegen op te laten trekken als tegen Jericho — een paar duizend man zou voldoende zijn. Ai moet dan wel heel klein zijn geweest, zelfs voor *dien* tijd, wanneer we er op letten, dat Jericho er bij vergeleken heel anders werd geteld en dat Jericho zelf maar goed 4 hectare was, d.w.z. een vierkant met 200 meter zijde.

En Jericho kan (volgens Garstang) niet meer dan 1500 inwoners hebben gehad. Hoe klein moet Ai dan wel niet zijn geweest!

De „koning" van Ai doet al spoedig een heldhaftigen uitval. (Prof. De Groot, Jozua, blz. 96, denkt: door watergebrek daartoe genoopt; bij Ai lei naar 't schijnt geen bron in de stad, maar op korten afstand daarbuiten). Er ontstaat een verwoed gevecht met de Israëlieten en daarbij sneuvelen „*ongeveer* 36 man". Dat is wel heel secuur medegedeeld, maar bij ons telsysteem doet dat „ongeveer" iets vreemd aan. Ten onrechte. „Ongeveer 40" of „ongeveer 2 dozijn" zouden wij heel gewoon vinden, omdat het afgeronde getallen zijn. Welnu, naar oude, bijv. Babylonische telling was 36 ook een afgerond getal; men telde dan met zestallen en 36 was het quadraat van 6. En dan volgt heel teekenend: „Toen versmolt het

hart des volks en werd als water" (7 : 5): 36 man verlies! Dat was kolossaal, dat was haast niet te boven te komen in dien tijd met de kleine getallen krijgers (volgens de gevonden tafels met spijkerschrift uit Kanaän in dien tijd). Ja, Jozua zegt zelfs: „Als de inwoners des lands het hooren zullen, zoo zullen zij ons omsingelen en onzen naam uitroeien van de aarde" (7 : 9; natuurlijk genoeg gedacht als weerwraak voor het bloedbad van Jericho). „Och", klaagt Jozua, „dat wij toch tevreden geweest waren en gebleven aan gene zijde van den Jordaan!" (7 : 7). Na zoo'n verpletterende nederlaag met 36 man verlies! *(ongeveer)*. En toch is hier *voor dien tijd* niets tegenstrijdigs in. Een der grootste veldslagen uit de wereldgeschiedenis van dien tijd, nl. die van Toetmosis III, den Farao der verdrukking, bij Megiddo, gaf een aantal gesneuvelden van goed 80 man. En dat was — voor die eeuwen — een reuzenslag! De moeilijkheid zit alleen daarin, dat Numeri 600000 strijders opgeeft voor Israël. Dat zou de verslagenheid over die zes maal zes strijders onbegrijpelijk maken. De oplossing kan zijn als vroeger gegeven, waardoor deze getallen heel wat kleiner worden gelezen („duizend" = familie). Ook dit pleit daar al weer voor.

De tweede maal, als het tegen Ai gaat, past Jozua een krijgslist toe. Hij legt een deel van zijn volk in hinderlaag achter de stad: Hoe men ook de getallen moge opvatten, deze hinderlaag alleen is in elk geval even groot als het heele legertje dat te voren naar Ai was henengezonden. Jozua slaat, als het opnieuw tot een uitval komt, in schijn met het gros op de vlucht, om de mannen van Ai in de val en van hun hoofdstad af te lokken. Wanneer dit doel bereikt is, geeft Jozua een sein, door zijn lans om te keeren met de spits op Ai gericht. [1]) Tijdens het gevecht dat nu ontbrandt, bespeuren de mannen van Ai tot hun grooten schrik, dat hun stad in brand staat: de kerntroep, die op de loer lag achter de stad, heeft nadat Ai's

[1]) Sommige uitleggers denken, dat de verhaler heeft willen zeggen, dat het omwenden van Jozua's spies een magische werking had tot onheil van Ai en vergelijken in dat opzicht Jozua's spies met den staf van Mozes, die de wateren van de Schelfzee te hulp riep over de hoofden der Egyptenaars. Wie Jozua 8 : 18 in het verband leest, zal zien, dat deze voorstelling er in *kan* gelezen worden; al *behoeft* dit *niet* het geval te zijn.

koning was weggelokt (zonder reserves in de stad achter te laten) zich van Ai meester gemaakt.

Het loopt met Ai af als met Jericho: de koning wordt gepaald. Een geweldig bloedbad wordt aangericht. Evenals bij Achan wordt op het koningsgraf een steenhoop opgeworpen als teeken van smaad en voltrokken executie [1]). Alweer stelt ons het groot getal verslagen menschen voor een moeilijkheid; voor een stadje, nietig vergeleken bij Jericho (met 'n 1500 inw.) kunnen we ons eigenlijk geen getal inwoners voorstellen van 12000, dat is acht maal zooveel als Jericho zelf. (Hoewel dit soort probleem ons nog herhaaldelijk voor raadsels stelt, komen we er verder nu niet meer op terug). In onderscheid met Jericho valt de buit *van Ai* (vee enz.) aan Israël ten deel.

* * *

Er is nog een kleine zeer eigenaardige tegenstrijdigheid in dit verhaal, die voor dengene, die *niet* met de aardrijkskunde van de streek op de hoogte is, geheel niet opvalt, tenzij hij goed let op vs. 12, nl. dat de hinderlaag lag tusschen Beth-El en Ai. Want we hooren in eens onverwacht in vs. 17, dat aan de vervolging van Israël op zijn schijnbare vlucht ook Beth-El tot den laatsten man mee deed. *Maar dan zouden ze op hun marsch uit Beth-El naar Ai hebben moeten stuiten op de hinderlaag van Jozua en... dan was het heele plan van Jozua mislukt!*

Prof. De Groot in zijn boek over Jozua stelt het zich zoo voor: Het verhaal over Ai schijnt eerst heel wat korter en beknopter te zijn geweest (blijkens de Grieksche Septuaginta-vertaling, die ouder is dan onze Hebreeuwsche tekst). In véél later eeuwen schijnt er dus nog aan toegevoegd. Nu denkt hij, dat de latere bewerker aan een andere „oude bron" heeft ontleend, dat bij deze expeditie ook tegen

---

[1]) Volgens sommigen zou bij dit gebruik meewerken een oer-oud bijgeloof, dat de schim van den terchtgestelde nog uit het graf zou verrijzen om zich te wreken; men trachtte dit dan in primitieven gedachtengang in overoude tijden aldus te keeren en deed dat tenslotte gedachtenloos na toen het eenmaal vast gebruik was geworden. Men vergelijke ons klokgelui — ook oorspronkelijk een bijgeloovig gebruik om met (gedoopte!) klokken de booze geesten uit de lucht te houden.

Beth-El is gestreden en dat „onhandig" heeft ingevoegd op een minder geschikte plaats, waardoor het tusschen den tekst over den uitval is geraakt. Buitendien: Indien behalve met Ai *gelijktijdig* ook strijd met Beth-El te verwachten ware geweest, dan ware het al heel dwaas van Jozua geweest om de hinderlaag voor Ai tusschen beide steden in te leggen als tusschen twee vuren. Men moet dus zeer zeker met prof. De Groot de mogelijkheid onder de oogen zien, dat de strijd met Beth-El hier op de verkeerde plaats is toegevoegd, *waar ze in dit verhaal in de oude handschriften blijkens de Septuaginta ontbrak.*

Men kon soms denken, dat nu gelijk met Ai ook Beth-El verwoest werd. Maar neen; Richteren vertelt ons, hoe *later* iedere stam, nadat de hoofdmacht uiteengegaan was en zich over het land verspreid had, zijn eigen toegewezen deel zocht te bemachtigen en hoe daarbij mannen uit den stam van Efraïm zich door verraad van een opgevangen inwoner meester maakten van Beth-El (R. 1 : 22). Ook dit wijst er al weer op, dat deze strijd met Beth-El in een anderen tijd viel en dat deze stad zich bij Ai's worsteling onzijdig hield, om wat reden dan ook. Misschien waren het onderling vijandige buren.

* * *

„Ai" beteekent wellicht puinhoop. Is dit juist, dan moet het lang zoo hebben gelegen, zóó lang, dat het nog slechts bij dien naam bekend was en de herinnering aan den oorspronkelijken echten naam geheel was vergaan. Want natuurlijk heeft de stad, toen ze nog in vollen bloei stond, niet den naam „Ai" = puinhoop gedragen!

Toch schijnt de plek later weer bewoond te zijn geworden, al bleef het maar een nietig, bijna nooit genoemd plaatsje. Het komt onder den naam Ajath bij Jesaja voor (Jes. 10 : 28).

AANTEEKENINGEN

Aant. 1. (bij blz. 26):

Hoogst merkwaardig blijft Bileams scherpe kijk op het heel aparte, waardoor Israël zich van alle andere volkeren onderscheidt; een profetisch woord, dat geldt tot op onze dagen:

Van den rotstop kijk ik er naar,
Van de heuvels schouw ik er naar, —:
Een volk, dat afgezonderd woont
en zich niet tot de volkeren rekent. (Num. 23 : 9).

Het woord volkeren in den laatsten regel is gelijkbeduidend met: heidenen. Alles wat Niet-Israël is.

Aant. 2. (Bij de pericoop c. op blz. 42).

Mozes als persoonlijkheid.

Toen Mozes door God bij Horeb was geroepen, heeft hij alles vergeten wat achter hem lag en de hand aan het werk geslagen; ook al kostte dat zelfoverwinning, omdat hij zich de moeiten en teleurstellingen, die de toekomst zou brengen, wel terdege bewust was. Voortaan kent hij nog slechts één ding: Gods opdracht aan hem. Daardoor wordt zijn weg moeilijk en hijzelf een eenzaam mensch. Zooals Mozes *gestorven* is — op een hoogen berg boven zijn volk uitstekend, dat hij als één massa beneden zich in de diepte zag, éénzaam, maar toch tezamen met zijn God, — zoo heeft Mozes eigenlijk ook altijd *geleefd.*

Maar, hoever ook boven zijn volk uitstekend, van de zonde van dat volk was hij — in den langen omgang er mee — niet geheel vrij gebleven; dat is het diep-tragische aan de figuur van Mozes. Ook al weten wij geen biezonderheden over Mozes' „zonde", die vaag verhuld wordt, wij gevoelen het meer dan wij het kunnen uitspreken: ook Mozes had zijn menschelijke zijde. En dat houdt Mozes buiten het Beloofde Land, waarhenen hij anderen den weg had gewezen.

Van de macht der Egyptische despoten, voor wie in Mozes' dagen volkeren sidderden, is niets over. De nieuwsgierige bezoekers bekijken — o smaad! — hun verdroogde mummiën in de musea zonder veel respect als curiositeiten en vergeten er bij, dat ze niet altijd zoo roerloos stil en sprakeloos in onmacht gelegen hebben. Maar van Mozes geldt nog altijd: „Mozes heeft reeds van vele geslachten her in iedere stad zijn predikers en wordt in de synagogen iederen Sabbat voorgelezen". (Hand. 15 : 21). „In de synagogen". Ja, en in Christelijke kerken. Ook daar staat zijn gestalte nog altijd zoo reuzengroot op den Berg, met Elia, naast Jezus, dat men soms vreezen moet, dat hij er de hoofdfiguur uit dit drietal: Jezus de Christus, wel verduistert voor den blik.

Mozes heeft zich eenmaal *bereid verklaard,* om zijn leven te offeren voor zijn schuldig volk. (Ex. 32 : 19 — 32 : 32; Num. 25). Christus heeft het *gedáán;* Hij, die zonder zonde was, zoodat Hij Zelf niet schuldig was eenig lijden te dragen. (Wat niet van Mozes geldt.)

Toen Mozes bij Israël optrad als den Profeet van het Eéngodendom, grondvestte hij er geen religie met uiterlijken schijn van glans. Geen imponeerende tempels met prachtige goden- of heiligenbeelden, geen geleerde sterrenkunde, geen duivelbannende priesters. In het middelpunt stonden twee nuchtere „steenen tafels" met een bevelend: „gij zult niet....."

Dat was voor zijn tijd iets volkomen nieuws. (Zie Volz, Mose, blz. 25).

En dit „programma" der twee steenen tafelen is het volk niet opgelegd als wil van een mensch, van een Führer, maar *als wil Gods.* Als door God Zelf geschreven, letter voor letter, zóó en niet anders.

En bovenaan dit kernstuk van Mozaïschen godsdienst staat: *Eén God.*

Voor het heidendom van dien tijd onbegrijpelijk. Dat kon zich de goden*wereld* niet anders voorstellen dan met *naast* ieder mannelijk godsprincipe een vrouwelijk; naast God „den Vader" God „de Moeder".

Mozes rekent daarmee in eens en voor goed af. Helaas is dit verworpen principe in de Christelijke kerk weer binnengedrongen door de populaire opvatting (al klopt die dan niet met de officieele theorie) van Maria, „de moeder Gods".

Bij de heidenen een heele godenhiërarchie. Tusschenpersonen en ondergoden, ook daar waar enkele als Opper-goden bovenaan staan. Ieder beroep heeft zijn eigen god, dien het aanroept en waarop het betrouwt. Ook dit is in de Middeleeuwsche Kerk weer te niet gedaan door een heirleger heiligen als tusschenpersonen tusschen God en mensch, met „overtollige goede werken" en vóórbeden. Bij Mozes staat er *niets* tusschen God met Zijn: „Gij zult niet....." en den mensch.

Bij de heidensche priesters een bezweringswezen, dat aan de wijwaterkwast en een schuldvergeving, die aan het aflaatstelsel doet denken; bij Mozes niets van dat alles.

Bij Israël wel een priesterdom; maar doordat wij dit niet vergelijken met de heidensche priesters van de volkeren van rondom (die ons niet meer zoo voor den geest staan) vergeten wij maar al te licht, hoe sober het Israëlietisch priesterschap afsteekt bij dat andere.

Het was een zeer zware eisch aan Israël om, in tegenstelling met heel de wereld, dit geloof in den éénen God te aanvaarden. Het bracht zelfs het gevaar mede, om aan God ook het kwaad op aarde toe te schrijven en Hem er voor verantwoordelijk te maken. Ook het Protestantisme is aan dit gevaar niet altijd ontkomen: een door God gewilde verwerping en voorbestemming van een zeer groot deel van het menschdom tot eeuwig verderf, zooals sommige Protestanten in vroeger eeuwen hebben meenen te moeten construeeren, is waarlijk niet Godverheerlijkend. Hier past het den mensch veeleer te zwijgen en eigen beperktheid en onkunde te belijden.

Een zeer zware eisch. Iedere andere religie in de wereld maakte het aan het volk gemakkelijk om zich de Godheid in zichtbaren vorm voor oogen te stellen in beeld en symbool. Mozes heeft bij Israël gezien, hoe het volk in zijn groote massa althans *iets* zichtbaars wil hebben (het Gouden Kalf als godentroon). Hij komt daaraan tegemoet door de Ark te geven als godentroon van Hem, „die tusschen de Cherubs woont"; maar het Allerheiligste bleef overigens een leege

ruimte. Dat was voor dien tijd van het volk enorm veel gevergd. Het „heilig volk" onderscheidde zich ook hierin van de heele wereld.

De heidenen dachten, dat de Godheid in macht afhing van het groot getal van zijn vereerders, zooals een koning van de talrijkheid van zijn leger. Neen, leeren O. T. en N. T., God is niet afhankelijk van den mensch, maar de mensch van God: „Gij hebt Mij niet uitverkoren, maar Ik u!" Ik ben de HEERE, uw God, die u uit Egypteland heb uitgeleid!" dat staat — als herinnering daaraan — boven de Tien Geboden .

Waar zóó groot de afstand was tusschen de allergrootsten onder de menschenkinderen en God, daar is het wel vanzelfsprekend, dat de afstanden tusschen de menschen onderling als nietig worden ondervonden. Met andere woorden: dat de „Wet van Mozes" uiterst democratisch is. Israël kent geen adel, geen onderscheid tusschen mensch en mensch. De spreuk van Metternich, dat de mensch eerst begint van den baron af opwaarts, is zoo on-Bijbelsch mogelijk en direct-heidensch. De „Wet van Mozes" gaat grootgrondbezit tegen en komt op voor den kleinen man, ook economisch. Dat kòn bij Mozes niet anders.

Aant. 3 (bij blz. 49, het slot van § 1.)

Reeds Justinus Martyr († 165) stelt dit aldus voor (in zijn „Gesprek met den Jood Tryphon"): De eerste bedeeling heeft niet slechts in feite plaats gemaakt voor de tweede, maar *moest* dit ook uiteraard doen als *van den aanvang af gebrekkig.* Immers, zij was slechts ingesteld met het oog op de verkeerdheden en zwakheden van Israël, en God had, naar Zijn eigen getuigenis, daarom eigenlijk een walg van al die Mozaïsche instellingen. Hij liet ze slechts voor een bepaalde periode toe uit toegevendheid voor Israël, dat ze nu eenmaal uit zwakte niet ontberen kon en dat zonder die krukken geen loopen kon leeren.

Volgens dezen Justinus den Martelaar is dat tijdelijk en voorloopig karakter der Wet ook vooral dáárin duidelijk te zien, dat God de Wet niet heeft ingesteld van den aanvang af, niet vóór Mozes en nog veel minder vóór Abraham. Toch is God geen veranderlijk God. Hij is Eeuwig Dezelfde. Maar, — dan kàn ook niet de oude bedeeling de uitdrukking zijn van Zijn wil en wezen *in absoluten vorm.* Doch *alleen maar de bepaalde voorziening in de geestelijke behoefte van een bepaald volk in een bepaalden tijd.*

Zoo leerde reeds de Oud-Christelijke voorganger Justinus Martyr. Zoo wist het reeds de Christelijke Kerk van omstreeks 150.

Aant. 4. (bij blz. 51, boven de driestar).

Dat ook het O. T. de *gezindheid* op zichzelf, die nog niet in woorden of daden zich heeft geuit, toch reeds als zware zonde beschouwt, dat leert ons het boek Job in den zuiveringseed van Job:

> *Indien* ik op het goud mijn hoop heb gesteld of tot het fijngoud gezegd: gij zijt mijn vertrouwen, *indien* ik mij verheugd heb, omdat mijn vermogen groot was, en geweldig 't geen mijn hand had verworven..... Ook dat zou

een schuld zijn, voor den rechter te boeten, want ik zou God daarboven verloochend hebben.

Indien ik mij verheugd heb in het ongeluk mijns vijands, of gejuicht, wanneer onheil hem trof,..... zoo moge.....

(Uit: Job 31 : 24 enz.)

De zonden, waarvan Job in deze verzen bezweert, dat hij er *niet* aan schuldig staat, zijn alle zonden *der gezindheid,* niet eens nog van woorden of daden.

Aant. 5. (Bij blz. 72.)

Eenige sterk sprekende verschilpunten van de Wet van Mozes met die van Hammoerabi mogen hier volgen: Bij Hammoerabi dient iemand wel schadevergoeding te geven als hij den slaaf *van een ander* mishandeld (dit is nauwkeurig geregeld), maar zijn *eigen* slaaf kan hij ongestraft toetakelen zooals hij wil. Bij Israël niet (Ex. 21 : 20 enz.) Verminkt de meester zijn slaaf door zijn slaan, dan moet hij hem vrijlaten; slaat hij hem in drift dood, dan staat hij met een moordenaar op één lijn.

Terwijl in Babylonië er de doodstraf op staat, zoo men een weggeloopen slaaf niet terugjaagt naar zijn vorigen meester, is dat in Israël verboden (Dt. 23 : 16).

Slaat bij Hammoerabi een zoon zijn vader, dan zal men dien zoon de hand afhouwen; in Israël zal men den zoon (nog strenger!) dooden; maar dat gebeurt in Israël ook als hij zijn *moeder* slaat — Hammoerabi straft wel voor den vader maar niet voor de moeder.

Als door iemands schuld in Babylonië zoon of dochter van een ander omkwam, dan werd zijn eigen zoon of dochter ook gedood. Daarvan wil nu juist de Wet van Mozes heelemaal niet weten.

Vooral wanneer wij letten op de bepalingen omtrent het verminken of wegloopen van een slaaf, dan is Hammoerabi's stelregel: Geld regeert de wereld en vooral dient onverbiddelijk het eigendom te worden beschermd. De Wet van Mozes daarentegen kent ook geen gezichtspunten van menschelijkheid.

Aant. 6. (bij blz. 73).

„Noch voor persoonlijkheid, noch voor gemeenschap, was, in Egypte, Babylon, Assyrië plaats. Die kenden slechts den volstrekten heerscher en de rechtelooze schare. In Mozes vinden beide in het Christendom belichaamde idealen: kracht van persoonlijkheid en sterke gemeenschapszin, haar ééne bron. Hierin ligt voor het blanke ras zijn onvergankelijke waarde. De gemeenschap is verantwoordelijk voor den enkeling. Thans predikt de totale staat, dat hij den enkeling voor zijn doeleinden mag vernietigen. Dit gaat lijnrecht in tegen de door Mozes en op zijn voetspoor door Christus gepredikte verantwoordelijkheid van de gemeenschap voor den enkeling". (Reitsma, De Gids, Sept. '37).

„In Israël is het Recht reeds in dezen oudsten tijd niet een ding op zichzelf, een zuiver zakelijk afwikken van „rechten", van eischen en prestatieplicht (of, zooals een modern geleerde het heeft uitgedrukt: de beperking van roofdieren tot hun eigen jachtterrein) — maar: een zoeken naar *gerechtigheid,* een *deel van het zedelijk leven* en daarom onafscheidbaar verbonden met andere geboden van religie en

moraal. Naast elkander staan in de Tien Geboden: „Gij zult niet doodslaan!" en: „Eer uw vader en uw moeder!" — naast elkander (Dt. 27) het verschuiven van den grenssteen en de misleiding van een blinde." (Auerbach I blz. 155).

Aant. 7. (bij blz. 84.)

Zoo is er een lijst, hoeveel volk de Hollandsche graaf Dirk II in het jaar 981 moest zenden voor het keizerlijk leger, dat een tocht naar Italië ging ondernemen. Het waren: zijn zoon en 12 ridders. Dat herinnert typisch aan een legertje van 6 bogen, 3 dolken en 3 zwaarden als hulptroep.

Bedienden, trosvolk, wapendragers, enz. worden hierbij niet meegerekend.

LITERATUURLIJST

Zie het eerste deel: De Aartsvaders (Libellen-Serie nr. 56/57/58) en het vorige deel: Woestijnen en Wonderen, (Libellen-Serie Nr. 80/81/82).

Voor het boek Jozua:

Prof. Dr. Joh. de Groot, Jozua (T. en U.). Groningen 1931.

Dr. C. J. Goslinga, Het boek Jozua (K.V.), Kampen 1927.

INHOUD

A. DE VEROVERING VAN HET OVERJORDAANSCHE.

HOOFDSTUK I. *Moab, Midian en Ammon. Hesbon en Basan.*

blz.

§ 1. De verhouding tot Moab, Midian en Ammon . . . 7
§ 2. De oorlog met Sihon van Hesbon en met Og van Basan 14
§ 3. Het conflict van Israel met Moab en Midian . . . 17
a. De persoonlijkheid van Bileam 17
b. Balak en Bileam 19
c. Zegen of vloek? 23
§ 4. Baäl-Peor 27

B. MOZES, DE WETGEVER.

HOOFDSTUK II. *Mozes' dood* 35

HOOFDSTUK III. *Terugblik op de Wet van Mozes.*

§ 1. Hoe moeten wij de wetten van Israël beschouwen in de lijst van het O.T.? 44
§ 2. Veelzijdigheid der Wetsbepalingen 49
a. *Regelingen op religieus gebied*
Eerstgeboornen — rein en onrein — spijsvoorschriften — „waarzeggers" en „duivelskunstenaars" 49
b. *Met betrekking tot de sociale organisatie*
Slavernij — sabbats- en jubeljaar — rente —

blz.
leviraatshuwelijk — weiderecht — krijgsgebruiken — bloedban — uitsluiting van den eeredienst 56
c. *Bijzondere bepalingen*
Vreemdeling — weduwe en weezen — recht voor allen — dagloonersverdienste — dorstige en hongerige reizigers — dorschende os — huwelijk — scheiding 64
d. *Strafrecht*
Geeseling — doodstraf — karakter van de straf — bloedwraak — vrijsteden — onbekende moordenaars 66
§ 3. De Wet van Mozes en de Wet van Hammoerabi . . 71

C. BEWESTEN DEN JORDAAN.

HOOFDSTUK IV. *Het land Kanaän vóór den Intocht.*

§ 1. *De politieke toestand omstreeks den tijd van Jozua.*
a. Overzicht van de indeeling van het land . . . 75
b. Globaal historisch overzicht 79
c. Het wezen der Egyptische regeertactiek voor Kanaän 81
§ 2. *Cultuur en Religie in Kanaän omstreeks den tijd van Jozua.*
a. De cultuur van Kanaän tijdens Israels inval . . 84
b. Vestingbouw. Grootte der steden 91
c. Religie 97

HOOFDSTUK V. *Het begin van Jozua's veroveringen.*
(Israel als geheel tegen een verdeeld en verbrokkeld land).

§ 1. *Jericho.*
a. Jozua als Mozes' opvolger 108
b. De ruïnen van Jericho 110

blz.

c. Jozua's strategische opmarsch 117
d. Het kamp te Abel-Sittim 118
e. Door den Jordaan 119
f. De stammen uit het Overjordaansche 122
g. Het oorlogskamp te Gilgal 123
h. De „zeven" volkeren 126
i. De moeilijkheid der groote getallen 127
j. Rachab 128
k. De processie om Jericho 134

§ 2. *De bloedban (cherem)* 139

§ 3. *Na Jericho's val. Ai.*
a. Achan 147
b. Ai en Beth-El 149